

2n PREMI D'INVESTIGACIÓ COMARCAL ALBERT VIRELLA 2016

|85

Des del 2015, l'Associació d'Amics de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer col·labora en el Premi d'investigació comarcal Albert Virella i Bloda, inclòs als Premis Eugeni Molero de Periodisme, que convoca bianualment el Consell Comarcal del Garraf i vol reconèixer els treballs de recerca sobre el Garraf i la figura de l'historiador Albert Virella i Bloda.

Fruit d'aquesta col·laboració, la Junta de l'Associació es va comprometre a la publicació del treball guanyador del premi en el Butlletí de la Biblioteca Museu Balaguer.

El 18 de maig de 2017 es va reunir a la Masia Cabanyes el jurat presidit pel Conseller de Cultura i Patrimoni del Consell del Garraf, Xavier Grau, i format per Alfred Castells, Albert Tubau, Àngels Parés i Francesc Banyuls, acompanyats per Manel Claver, membre de la Junta l'Associació d'Amics de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer.

El 20 de maig, a la Masia Cabanyes, el conseller Xavier Grau va donar lectura del veredict del jurat que va atorgar el premi a *“Mitjanit a la Platja d'Or. El jutge Bertrán de Quintana i els assassinats de Sitges durant la Guerra Civil”*, de l'historiador Ricart Conesa Sánchez.

Serveixi aquesta publicació per donar difusió del treball mereixedor de l'esmentat premi d'enguany, segona que es publica en el Butlletí, i com a sentit homenatge a l'historiador Albert Virella i Bloda.

MITJANIT A LA PLATJA D'OR. EL JUTGE BERTRÁN DE QUINTANA I ELS ASSASSINATS DE SITGES DURANT LA GUERRA CIVIL

Ricard Conesa Sánchez
Historiador

A l'agost de 1937 el jutge Bertran de Quintana arribava a Sitges amb una missió: fer justícia pels assassinats ocorreguts en esclatar la guerra civil. La seva investigació va resultar incòmoda per tothom. D'una banda, desarticulava el discurs de la propaganda franquista sobre la manca de justícia a la República; de l'altra, les forces antifeixistes veien com els seus militants eren empresonats i portats davant dels tribunals. El Sumari especial 168-C sobre el cementiri clandestí de Sitges, a través de més d'una seixantena de declaracions dels veïns i veïnes de la vila, no només descobreix una realitat marcada per la violència política a la rereguarda republicana de l'estiu de 1936, sinó que s'emmarca en un moment de la guerra en el qual el significat de la revolució es va intentar posar en qüestió per part de les institucions republicanes.

The judge Bertran de Quintana arrived to Sitges in August of 1937 with a mission: to impart justice because the murders that took place in that village at the beginning of the Civil War. His research was uncomfortable to everybody. It broke with the fascist propaganda about the lack of justice in the Republican zone; but on the other hand, the antifascist forces saw how some of their comrades were taken to the prison and judged in a trial. The special file 168-C about the clandestine cemetery of Sitges, with more than 60 testimonies of the town, describes a reality characterized by the political violence in the Republican rear-guard during the summer of 1936, but also shows how the Republican institutions started to question what revolution meant.

1. UNA DE VIOLÈNCIA

Al juliol de 1938, en plena guerra civil, el general Franco ja anunciava que el nombre de víctimes del “terror rojo-separatista” arribava als 400.000 morts, 40.000 dels quals corresponien a Barcelona. La maquinària propagandística que acompanyava els militars que dos anys abans s’havien sollevat en contra del govern legítim de la República va funcionar sempre a tort i a dret. Com en tota guerra, la batalla de la propaganda era un front crucial. Instaurada la dictadura, entre l’abril i el juny de 1940, el ministeri fiscal iniciava la instrucció d’una Causa General mitjançant la qual es volia donar a conèixer a tot el món les “barbaritats” comeses en la zona republicana. Tanmateix, aquesta Causa General no es va acabar de publicar mai íntegrament perquè el nombre total que havien comptabilitzat, 85.940 morts, era molt inferior a la xifra que havien denunciat a través de la seva propaganda. El ball de xifres continuaria durant anys: el 1951, el falangista Josep M. Fontana afirmava que el nombre de víctimes a la rereguarda catalana era de 28.300; més endavant, el 1975, el falangista Carlos Cava de Llano y Pintó parlava de no menys de 50.000 assassinats; i ja el 1977, l’historiador militar franquista, el general Ramón Salas Larrazábal, rebaixava la xifra a 14.486.¹ El nombre de morts tenia un objectiu polític per a la dictadura: d’una banda es pretenia culpabilitzar la República de tots els desastres i, de l’altra, representava el sacrifici dels espanyols per construir un país nou. Eren un model i un

exemple a seguir, i s’establia un culte al seu voltant amb els seus noms inscrits a les façanes de les esglésies i amb monuments a tots els pobles de l’Estat. No s’havia d’oblidar els “caídos por Dios y por España”, se’ls havia de recordar. Segons la propaganda, ells havien donat la vida per crear el nou Estat feixista, i com més gran era el nombre, més legitimats se sentien políticament.

Des dels anys vuitanta, amb els estudis acadèmics pioners de Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villarroya i Font sobre la repressió a la rereguarda catalana, sabem que el nombre de morts, entre executats i assassinats, es troba al voltant dels 8.360 –quatre anys abans, el mateix Solé i Sabaté ja havia donat el nombre de 3.688 executats per la justícia militar franquista entre 1938 i 1953.² Des d’aleshores les dades s’han anat actualitzant principalment amb estudis locals i comarcals impulsats, en bona mesura, pel projecte del Cost Humà de la Guerra Civil que promou el Centre d’Història Contemporània de Catalunya i que també estudia el nombre de morts en combat.³ A la resta de l’Estat els estudis sobre la violència durant la guerra civil han trobat molts obstacles, especialment pel que fa a l’accés a les fonts arxivístiques. Aquest és el problema que es van trobar els historiadors de la repressió franquista des dels anys vuitanta i que encara, a dia d’avui, continuen denunciant.⁴ Malgrat les dificultats en la recerca i que hi ha algunes regions que no s’han tractat de forma adequada, actualment es parla de 49.272 morts a la rereguarda republicana i

de 130.199 morts per la repressió franquista –tot i que Paul Preston avisa que es poc probable que les xifres de víctimes de la repressió franquista no ascendeixin fins a les 150.000.⁵

Violències de guerra

Ni les quantitats de morts ocasionades pels militars rebels eren les mateixes que les sofertes a la zona republicana, ni tampoc ho era la naturalesa de la violència emprada. La conspiració militar i civil que es va iniciar quan el Front d'Esquerres va guanyar les eleccions del 16 de febrer i que desembocaria en el cop d'estat del 18 de juliol, es regia per tot un seguit d'instruccions secretes emanades pel general Emilio Mola que ordenaven una violència extrema i que cridaven a l'eliminació des d'un principi.⁶ Les declaracions dels militars al capdavant de l'exèrcit colpista, com el general Queipo de Llano o el mateix Franco, encoratjant les tropes i cossos paramilitars a l'assassinat i la violació, es troben a anys llum de les contínues crides de les màximes autoritats republicanes al llarg de la guerra perquè s'acabés la violència, procurant canalitzar-la i reduir-la a través de vies legals.⁷ Com descriu detalladament un dels historiadors que millor ha estudiat la violència a la rereguarda republicana, José Luís Ledesma, l'aixecament militar del 18 de juliol va provocar el col·lapse de l'Estat republicà, dels seus mecanismes policials i judicials, alhora que s'havia produït un accés massiu a les armes per part de les forces que havien combatut la rebel·lió al carrer.⁸ Es tracta de la "lògica del tron buit", de la "violència en calent" que guarda

semblances amb les violències succeïdes amb la Revolució Francesa o la Revolució Russa, condicionades també per un context històric de guerra.⁹ A partir d'aquest moment, a la rereguarda catalana començarà una llarga partida estratègica pel control de l'ordre públic entre els poders sorgits arran del fracàs del cop militar i el govern de la Generalitat, que no finalitzarà fins als Fets de Maig de 1937. El 60% dels morts a Catalunya es van produir entre el 19 de juliol i el 30 de setembre de 1936; i un 20% més, entre l'1 d'octubre i el 31 de desembre. El gruix de la violència va tenir lloc entre aquests cinc mesos i mig. A finals de setembre, després de la formació d'un govern de la Generalitat unitari, la violència va caure.¹⁰ Així mateix, a la resta de l'Estat on no va triomfar el cop militar, el major nombre d'assassinats fou en l'etapa en què va haver-hi una major multiplicació de poders, és a dir, durant els primers mesos de la guerra. Però en mesura que el poder se centralitzà de nou, els episodis repressius foren més selectius i quadraven més amb un altre tipus de violència, més freda i calculada, dintre dels mecanismes d'un Estat en guerra. La clau de volta a la zona republicana es donà cap a l'octubre de 1936, quan els fronts s'estabilitzaren i començà pròpiament la guerra, iniciant-se la primera gran batalla a les portes de Madrid. Enfrontar-se a aquesta situació requeria un esforç bèl·lic que necessitava d'una coordinació, d'una disciplina i d'un reforçament de l'aparell estatal. Això havia de comportar la fi de l'atomització del poder, la multiplicat de nuclis de decisió i la proliferació d'es-

país de sobirania sobre la repressió que havia caracteritzat la rereguarda republicana.

La violència que esclatà a l'estiu de 1936 tenia llargues arrels polítiques i socials, causes profundes que es podrien remuntar al segle XIX.¹¹ La violència obeïa a diverses raons i, certament, a finals de juliol, des dels diaris antifeixistes (*Solidaridad Obrera*, *Treball*, etc.) es feia apologia de la "violència revolucionària" en contra dels militars, l'Església i la dreta en general, amb el suport d'organitzacions polítiques i sindicals. Tot i així, en veure l'abast dels esdeveniments, aquests fets serien denunciats per la mateixa premsa de partit i sindicat, amb crides a la fi dels assassinats i el pillatge, com les que feia l'anarquista Joan Peiró. Les reaccions immediates eren un senyal tant de la rapidesa amb què van començar els crims a la rereguarda, com dels intents d'acabar amb ells. Però no només foren "cri-des" o veus en contra de la violència, s'organitzaren actuacions planificades per salvar vides que corrien perill. El govern de la Generalitat, a través del president Lluís Companys i els consellers Josep M. Espanya i Ventura Gassol, dugué a terme una ingent tasca d'evacuació de persones en risc de ser assassinades, posant en perill les seves pròpies vides.¹²

L'Església catòlica va ser un dels col·lectius que més va patir la persecució a la rereguarda l'estiu de 1936. Cap altre grup social o institució va patir una violència tan implacable. Des d'un primer moment, els seus membres van ser objecte de represàlies i assassinats. Prop de 6.800 eclesiàstics van ser eliminats

per la violència anticlerical a tota la zona republicana, la major part durant els tres primers mesos de guerra.¹³ Des del segle XIX, l'Església catòlica havia estat relacionada amb els valors dels sectors socials més reaccionaris, contraris a qualsevol tipus de reforma progressista. Però l'Església no només representava la personificació de la dreta que des d'un primer moment es va oposar a la República –amb honroses excepcions, com la del cardenal Vidal i Barraquer–, representava sobretot el baluard simbòlic de l'ordre social que es volia ensorrar en les jornades revolucionàries de l'estiu de 1936. A més, el fet que s'impliquessin directament en la repressió de la zona sollevada, donant-li legitimitat religiosa, va fer del clergat un objectiu clar per als revolucionaris.¹⁴ Una fúria iconoclasta sacsejà els edificis i símbols de l'univers catòlic, i els va passar pel "foc purificador" o va subvertir la seva lògica mitjançant rituals carnavalescos. D'altra banda, si les instruccions dels militars sollevats eren les d'eliminar tot el que es relacionés amb l'esquerra (partits i sindicats), va provocar la reacció inversa a la zona republicana: que tot el que s'hagués oposat històricament a l'esquerra passés a ser un objectiu potencial. A partir de l'estiu del 1936, moltes de les matances que es dugueren a terme tingueren lloc quan es rebien notícies de les massacres de la zona controlada pels rebels; també per l'avançament de columnes milicianes que es dirigien al front i deixaven un rastre de terror pels municipis que travessaven; com a reacció de bombardejos; com a revenja dels avançaments de les tropes enemigues o de les conti-

nues arengues radiofòniques i declaracions de les autoritats militars franquistes publicades a la premsa... La casuística és diversa. Tot i així, a l'hora d'explicar la violència a la rereguarda es va abusar del terme "incontrolat". La "violència dels incontrolats" servia a partits i organismes per exculpar-se'n les responsabilitats, que feien veure que no tenien cap relació amb les persones que la practicaven. Tot i que molts dels correligionaris rebutjaven aquesta violència, molts actuaven sota la cobertura d'unes sigles.¹⁵

El 31 de juliol el Comitè Central de Milícies Antifeixistes anunciava la creació del "cos de patrulles de control". Al llarg de l'agost, aquest cos disposaria d'uns 700 milicians i restaria sota la direcció de l'anarquista José Asens –que no dubtaria a lucrar-se'n, segons les investigacions que la mateixa CNT va iniciar durant la guerra. En un primer moment, en el comandament també hi participaren liberals republicans com Tomàs Fàbregas d'Acció Catalana Republicana o socialistes unificats com Salvador González, del PSUC i l'UGT, però més endavant, amb la formació del govern unitari de setembre, es va formalitzar un secretariat de 12 membres (4 anarquistes, 4 socialistes unificats, 3 republicans i un poumista). Tanmateix, per a l'historiador José L. Martín Ramos, la composició i el funcionament d'aquestes patrulles desmenteixen clarament el tòpic del patruller com un individu de la FAI, la participació republicana no va ser pas secundària, sinó principal.¹⁶ De forma paral·lela al Comitè Central de Milí-

cies Antifeixistes, els comitès locals van crear les seves patrulles de control. Però no hi havia ordre jeràrquic, cada patrulla depenia del seu comitè, fet que va produir una atomització del control de l'ordre públic per tot el territori. Per contra, la creació d'aquestes patrulles no va solucionar el problema, ja que van resultar molt difícils de controlar, contribuïen al pillatge i els seus membres feien justícia pel seu compte. Que no hi hagués planificació ni direcció com a la zona franquista no significa que aquesta violència fos només fruit de l'explosió de fúria popular reprimida durant molt de temps. Va haver-hi un desbordament de nuclis de poder, una munió de grups armats que no eren aliens als grups polítics i organitzacions que donaven suport a la República. Però com assenyala José Luis Ledesma, la més nítida diferència entre la violència que s'estava donant a la zona controlada pels colpistes i la violència a la zona republicana és que en cap cas aquesta emanava únicament ni principal "des de dalt", ni constituïa una estratègia de terror prèviament planejada i dirigida des de la cúpula del poder, tal com passava a la zona franquista.¹⁷

Qui van ser les víctimes de la violència revolucionària a Sitges?

«Despertem tristos aquest matí de diumenge. A l'hora que ens dirigíem a missa, ens assabentem que han matat un capellà a primera hora i l'han deixat estès a la carretera. La covardia d'aquests assassinats és una de les característiques d'aquesta revolta i sens dubte serà la seva gran vergonya».¹⁸ Aquestes parau-

les van ser escrites per Quima Caballol en el seu dietari el 9 d'agost de 1936. No era el primer assassinat al municipi, però era la primera referència concreta que hi feia. Es tractava de l'assassinat del prevere Eloi Camps Pallejà. Tant Quima Caballol com Bonaventura Julià, descriuriem als seus dietaris l'atmosfera de terror que van viure a Sitges, especialment, les classes adinerades, políticament conservadores i/o de confessió catòlica.

El prevere Eloi Camps va ser una de les 40 persones que, entre els anys 1942 i 1943, va merèixer una columna dins la secció que l'*Eco de Sitges* publicà sota el títol de "Nuestros Caídos".¹⁹ D'aquestes 40 publicacions, les 4 primeres foren dedicades a quatre sitgetans morts al front lluitant amb l'exèrcit rebel (José M. Carbonell Lafarga, Jaime Hill Llopis, Antonio Mirabent Fusté i Carlos Montserrat Torralbas)²⁰ i cap al final de la sèrie, també s'hi inclouria a Emilio Rodríguez Jiménez, que abans d'ingressar a la legió i morir a Toledo, va viure tres anys a Vallcarca.²¹ Les 35 persones restants o bé eren nascudes a Sitges o bé hi havien residit durant un temps, algunes havien mort a la vila i d'altres havien mort en diferents municipis o ciutats.

Tot i que l'*Eco* publicà 40 breus biografies dels "caiguts", en un dels informes de la Causa General omplert per la comissió gestora franquista de la vila al novembre de 1940, xifrava en 32 els noms de les víctimes de la repressió a la rereguarda.²² La gran varietat d'informes que es recullen a la peça de la Causa General de Sitges genera encara més confusió, perquè

barregen en molts casos les persones mortes trobades pels voltants de Sitges i enterrades al cementiri, amb els morts pròpiament de Sitges.²³ A l'estudi dels historiadors Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya, la xifra dels morts per la repressió a la rereguarda cau en 27 (el 3'4 % d'una població de 7.977 habitants).²⁴ Però a la recerca més recent de *Tots els noms*, coordinada per l'historiador Ramon Arnabat, la xifra augmenta de nou fins a 35 morts.²⁵ Els llistats difereixen bastant. Si comparem els noms de les persones que aparegueren a la sèrie "Nuestros Caídos" amb el llistat de *Tots els noms*, veurem que, tot i coincidir en el nombre, alguns noms canvien. Per exemple, en el llistat de *Tots els noms* no hi apareixen ni Pedro Gómez Martínez ni Alberto Carreras Fontanals, però aporta els noms de Francisco de Querol o Miquel Soreas Soreas, els quals no es troben a "Nuestros Caídos".²⁶

Del llistat elaborat en base a la sèrie "Nuestros Caídos", dels 35 morts a la rereguarda, 7 eren religiosos (Eloi Camps Pallejà, José Bordás Galindo, José Olalla Anton, Jaime Bisbal Castelltort, Miguel Torrens Duran, Guillermo Soldevila Camps, Alberto Carreras Fontanals). De la resta gairebé tots estaven vinculats a partits conservadors de Sitges (Ramon Izàbal Ferrer, Antoni Canals i Joaquim Imburo Ana eren de la Lliga; Pere Esteve Torner era de l'Agrupació Tradicionalista; Antoni Viñals era de Reconstrucció Sitgetana i dirigent del Sometent) o bé a associacions catòliques (Ferran Rodríguez Monell de la

Federació de Joves Cristians; i el primer president de l'Associació Cultural Catòlica de Sitges, Fèlix Prieto Vidal). També hi havia propietaris de conegut tarannà conservador (Ramon Alegret Vendrell, Juan Suñé de Miró, Joan Amell Llopis, Manuel Robert Mestre) o bé de professions liberals (el notari de Granollers, Felip Font Torralbas; l'advocat de la companyia MZA, Miguel Gorgas Gorgas; el metge i funcionari d'Hisenda, Carlos Gómez del Moral i Sabater). Entre els assassinats hi trobem també el capità de carrabiners de Sitges, Francisco Bernabeu Agós, i el director de la sucursal de la Caixa de Pensions, José Tomás Vilanova. A més, en aquesta sèrie hi constaven els noms de persones que poc havien tingut a veure realment amb la violència a la rereguarda de la vila (Carlos Mestre Echevarne era un conegut estiuejant de la vila, monàrquic quintacolumnista, que va morir afusellat a Vilagrasa; José Batlle Mestre era nascut a Sitges, però feia vida a Madrid, era de Falange i va morir a Vallecas; i Rafael Vilanova, que havia nascut a Sitges el 1864, però havia fet vida a Barcelona).

D'altra banda, és també a la colònia obrera de Vallcarca, a la fàbrica de Ciments Fradera, on esclatà en bona mesura la violència revolucionària i no és estrany, a causa de les llargues disputes entre patró i obrers al llarg de la seva història:²⁷ Josep Mais Orobitg era mestre de la colònia, carlí i de la FJC; Antoni Cañellas Almíral fou encarregat d'obres, fundador i president del sindicat groc de l'Associació d'Obrers de Vallcarca (creat arran de la vaga

d'octubre de 1931); el ja esmentat Antoni Canals Porta, a més de regidor de la Lliga a l'Ajuntament de Sitges, era també director de l'escola de nens de Vallcarca; Enrique Arnau Tallada era un treballador de la fàbrica que s'havia enfrontat als vaguistes del 6 d'octubre; Juan Manuel Molina de Avedaño González era gerent de la casa Fradera, membre del Sometent i de la Unión Patriótica durant la dictadura de Primo de Rivera; José Casadó Altadill, encarregat d'una secció d'obres i simpatitzant de Concòrdia Sitgetana; Pedro Gómez Martínez, oficial de fuster, fundador i membre de la Junta de l'Associació d'Obrers de Vallcarca; Jesús Guillamón Tornero, vicepresident de l'Associació d'Obrers de Vallcarca; Vicente Grau Guimerà, capatàs i simpatitzant dels partits de dretes; Josep Ferret Arnan, mestre titular de les escoles de Vallcarca i de partits de dretes.

Alguns d'ells, com Carlos Mestre Echevarne, tenien vincles molt febles amb Sitges. Un exemple és Josep Ferret Arnan, que no arribà al municipi fins a l'any 1936, quan es disposà a fer de mestre. En esclatar la guerra voltà per diversos pobles per ser finalment afusellat a Tornabous. Aquest llistat de la col·lecció de "Nuestros Caídos" té una clara intencionalitat política en el relat franquista, la d'engrandir el nombre de "màrtirs" que van vessar la sang sobre la qual es va fundar el règim feixista i mostrar el compromís de la població sitgetana amb la dictadura l'any 1942. Era normal inflar les quantitats de morts i publicar llistats amb els noms, com més gran havia

estat el sacrifici, més valor tenia la població de cara a les autoritats franquistes.

Del llistat que ofereix *Tots els noms* es pot veure com de les 35 persones que hi consten, 2 són assassinades el mes de juliol, 11 a l'agost, 10 al setembre i 3 a l'octubre. A partir d'aquí els assassinats són més puntuals i, de totes maneres, dels noms que ens proporcionen hauríem d'analitzar cas per cas, perquè no tots moren dins la mateixa dinàmica violenta. Un dels casos que es feu més conegut, com explicà David Jou i Andreu, fou el dels assassinats perpetrats la nit del 5 de setembre, quan retornaren els milicians de l'expedició a Mallorca amb ganes de venjança per les moltes baixes que havien patit.²⁸ Més sort tingueren els destacats membres de l'Agrupació Tradicionalista de Sitges, els industrials Antoni Benazet Plana i Isidoro Cartró Robert, el mestre nacional Enric Valls i Vidal, i el farmacèutic Felip Font i Soler.²⁹ Els quatre van ser detinguts durant el escorcolls de les seves respectives cases i van ser empresonats en una habitació de l'Ajuntament. En l'assemblea popular que se celebrà el dia 2 d'agost al Prado, es va decidir que serien traslladats a Barcelona per tal de ser jutjats –val a dir que el dia 29 de juliol s'havien produït els dos primers assassinats, els de Juan M. Molina i Antoni Cañellas de Vallcarca. En les seves declaracions a la Causa General, Antoni Benazet i Isidoro Cartró expliquen que van haver-hi pressions per part de patrullers vinguts de Barcelona per endur-se'ls i executar-los, però els milicians que els custodiaven s'hi van

oposar. Per a més seguretat, els van traslladar el dia 10 d'agost al convent de les Mercedàries, a la seu del Comitè de Defensa, i d'allà van ser portats a l'Audiència de Barcelona, entre els dies 17 i 18. S'iniciaria el procés i serien empresonats a la Model. Antoni Benazet va ser reclamat pel consolat francès i va ser posat en llibertat. Dos dies després marxava en vaixell cap a França. Isidoro Cartró declarà que durant el viatge de Sitges a Barcelona, un dels milicians que els transportava, Progreso Lippis "*el Cubano*", havia intentat fer-los baixar del cotxe per afusellar-los, però un altre milicià, Juan Aznar "*el Largo*", s'hi va oposar.³⁰ Finalment, Isidoro Cartró, Enric Valls i Felip Font, restarien a la Model fins a ser jutjats pel Tribunal Popular número 4 de Barcelona el 15 de desembre de 1936. La seva causa va ser arxivada i tots tres van ser alliberats el 23 de desembre. En el judici hi declararen favorablement, que se sàpiga, Ramon Planes i Izàbal, Sebastià Pasqual i Mirabent, i Fèlix Vigó i Ventura, els quals, per aquest motiu, van ser expulsats d'ERC.³¹ Fèlix Vigó va ser readmès al partit, però el POUM va pretendre fer-lo fora del seu lloc de treball de jardiner municipal. Pitjor va ser el cas de Sebastià Pasqual, a qui van acomiadar de la fàbrica de sabates on treballava i li van cremar el quiosc des d'on venia diaris.³²

No tots els crims serien investigats, però a l'agost de 1937, el jutge especial Josep M. Bertrán de Quintana va arribar a Sitges per esbrinar què havia passat i qui eren els responsables dels assassinats.

2. EL DIA QUE BERTRAN DE QUINTANA VA ARRIBAR A SITGES

Sempre he imaginat el dia que va arribar el jutge Josep Maria Bertran de Quintana a Sitges com un dia gris i ennuvolat. Tanco els ulls i el veig acompanyat de cinc persones més al cementiri de Sant Sebastià. Me'ls imagino al vespre. Quan s'han trobat són quatre gotes les que cauen, però a mesura que passa el temps, la pluja és cada cop més forta. El fred humit propi de la costa comença a calar els ossos. El terra s'enfanga i la negra nit els rodeja. Seria l'inici perfecte per a aquesta recerca. Macabre i lúgubre. Tanmateix, dubto que un 5 d'agost fos així. Un mes que acostuma a ser xafogós, amb molta calor, molta suor enganxada a la roba i una llum diürna que no acaba fins passades les nou. Tampoc era al vespre, sinó a dos quarts de set de la tarda quan es van trobar al cementiri. Així que poc espai per a la imaginació i més per a la suposició: sis persones reunides sota el radiant i pesat sol d'agost a punt d'iniciar una investigació. Però, quin era el motiu d'aquesta trobada al cementiri? Qui era el jutge Bertran de Quintana i què havia vingut a fer a Sitges?

Som al 5 d'agost de 1937. Fa dotze mesos i mig que ha esclatat la Guerra Civil Espanyola i el país està cap per avall. Entre el 17 i el 19 de juliol de 1936, una gran part de l'exèrcit s'havia sollevat en contra del govern de la República. Aquest intent de cop d'estat havia dividit el país en dues parts: la zona on els militars revoltats van triomfar i la zona que es va mantenir lleial al govern. Tot això es complicà

encara més perquè a la zona lleial a la República es va desencadenar un moviment revolucionari, especialment fort a Catalunya. Sobre els militars revoltats i el moviment revolucionari a Catalunya tornarem més endavant, però ara el que ens interessa és saber qui era Bertran de Quintana i què és el que buscava a Sitges.

Gràcies a la biografia que li han dedicat la historiadora Queralt Solé i Oriol Dueñas, ara sabem més detalls de la vida d'aquest personatge.³³ No havia estat jutge tota la vida, ni de bon tros. Tot i haver estudiat dret, gairebé sempre es va dedicar al món dels negocis i no va ser fins a l'arribada de la II República que entrà en política. Pertanyia a l'entorn de Lluís Companys i figurava en les llistes electorals d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) quan se celebraren les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, les que dos dies després desembocarien en la proclamació de la República i l'exili del rei Alfons XIII. Exercí com a regidor a l'Ajuntament de Barcelona, però la seva relació amb el partit s'anà esquantant de mica en mica arran de les actuacions violentes de les Joventuts d'Esquerra Republicana – Estat Català (JEREC). La gota que va fer vessar el got va ser la famosa desfilada de les JEREC cap a l'Estadi de Montjuïc, tots uniformats, i que molts contemporanis van considerar-la de caire feixista. No són poques les pàgines que s'han escrit sobre aquesta qüestió, sobre el feixisme català –i encara avui és matèria de discussió entre historiadors i politòlegs.³⁴ El cas és que existia un fort malestar dins les mateixes files d'ERC i això va

provocar escissions com la del grup que envoltava el diari *L'Opinió*. El trencament entre Bertran de Quintana i ERC tindria lloc quan a la sessió consistorial del 28 d'octubre de 1933 va rompre la disciplina de partit i va criticar obertament les JEREC. Bertran seria expulsat d'ERC, però continuaria exercint de regidor fins a les següents eleccions municipals, a principis de 1934.

Més endavant, mantindria certa vinculació amb el Partit Sindicalista que dirigia Àngel Pestaña, però amb l'inici de la guerra tot va canviar. Curiosament ell, que s'havia dedicat durant els anys anteriors a predicar els perills de la guerra i l'amenaça del feixisme a Europa a través del Comitè Català contra la Guerra, estaria al rovell de l'ou en esclatar el conflicte. I ara, a l'agost de 1937, amb 53 anys d'edat a l'esquena, es dedicaria a investigar les morts violentes que s'havien produït a Sitges a l'inici de la guerra i que un veí s'havia atrevit a denunciar.

La carta

Diverses vegades ho van intentar, però no ho van aconseguir. El jutge Vidal Llecha va ser el primer. Va ordenar al delegat d'Ordre Públic de la Generalitat, José Echevarría Novoa, que el busqués. També ho va demanar l'alcalde d'aleshores de Sitges, l'anarcosindicalista Pere Bellver. Però no hi va haver manera. Ningú no sabia qui era J. Ferret, l'autor de la carta on es denunciaven els fets. I si ningú el podia trobar, no podia declarar davant del jutge tots els assassinats que relatava a la carta.

El 2 de juny l'alcalde Bellver escrivia al jutge Llecha que «en esta localidad, existent más de veinte personas varones que llevan como nombre la misma inicial y, además, igual apellido». ³⁵ Molt més tard, el 5 d'agost, el cap de la Jefatura Superior de Policía escrivia al jutge Llecha per informar-lo que l'havien estat cercant tot el juliol, però no l'havien trobat. S'havien entrevistat amb diversos veïns, els que es deien Josep, Joan o Joaquim Ferret, però cap d'ells va reconèixer haver escrit cap carta. Sospitaven d'un tal Joan Ferret que es trobava fora de la vila, però quan el van trobar i el van portar a declarar, deia no saber-ne res.

Mai no van esbrinar qui va ser el J. Ferret que el dia 23 de maig de 1937 va denunciar per carta els crims i delictes que s'havien comés a Sitges l'estiu de l'any anterior. La data en què es va escriure la carta no és casual. El desenllaç dels "Fets de Maig" a Sitges havia estat marcat per l'arribada entre els dies 10 i 11 de la guàrdia d'assalt republicana i el desarmament de la Confederació Nacional del Treball (CNT) i el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). Bonaventura Julià i Massó anotava al seu dietari «El ambiente de tranquilidad, que garantiza la fuerza de guardias de seguridad aquí acantonada, ha decidido a varios ausentes a reintegrarse en sus hogares, esperándose que la anunciada solución de la crisis municipal permitirá volver a muchos de los amenazados». ³⁶ De la mateixa opinió era Quima Caballol, que escrivia també al seu dietari: «[...] Al poble ha agradat la presència dels guàrdies d'assalt (no a tothom) i en rea-

litat fa que ens sentim més protegits [...]».³⁷ La carta de J. Ferret anava adreçada al delegat d'Ordre Públic de la Generalitat, José Echevarría Novoa. Començava agraint-li la presència de la guàrdia d'assalt i afirmava que encara estarien més agraïts si s'investigués «quienes fueron los incontrolados que asesinaron en este pueblo a personas queridísimas y muy buenas. Conste que se asesinó sólo por antipatías, por tener creencias religiosas y por fútiles pretextos». Acusava els germans “*Feo*”, Alsina, Lippis, “*el Largo*”, Bella i els germans Mateu, de ser els principals criminals del poble, en especial a Lippis. Denunciava també els abusos comesos, l'ocupació de cases, el robatori de mobles i el temor que es patia per la freqüent extorsió. Es congratulava de com la República havia impartit justícia a la vila d'Orriols, a Girona, i esperava una actuació similar a Sitges.³⁸ Li recomanava ordenar als guàrdies que no es barreassin amb aquesta gent i que «sepan indagar donde están los culpables (se pasean tranquilamente por el pueblo) y hacer justicia a secas, por el bien de la República». J. Ferret advertia que no enviava aquesta carta des de la mateixa vila, perquè deia que acostumaven a obrir la correspondència, i li donava el nom de 5 famílies que havien estat víctimes dels crims: els Canals, els Rodríguez, els Viñals, els Imburo i els Robert. La carta va arribar a mans del president de l'Audiència de Barcelona i del Tribunal de Cassació,³⁹ el republicà Josep Andreu i Abelló, i vuit dies després la reenviava al jutge Josep Vidal Llecha perquè instruís un sumari a partir dels fets que es denunciaven.

El primer que intentarien seria esbrinar qui era en J. Ferret, localitzar-lo i que declarés. Però no el van trobar mai. Havia marxat de la vila o era un dels veïns que no havia reconegut haver-la escrit per por de guanyar-se problemes?

El Sumari especial 168-C

La instrucció del cas no va ser finalment cosa del jutge Vidal Llecha, sinó de Josep M. Bertrán de Quintana, que estava al càrrec del sumari dels “cementiris clandestins”.⁴⁰ El primer que va fer va ser cridar a declarar al metge municipal Joan Ramon Benaprés. Era el dia 3 d'agost i aquesta seria la primera de moltes declaracions que es prendrien al llarg dels sis mesos que duraria aproximadament la instrucció del Sumari especial de Sitges 168-C. El Dr. Benaprés va declarar al jutge que estava assabentat dels enterraments clandestins que es duïen a terme al cementiri. Eren cadàvers que es trobaven a les carreteres de les costes del Garraf o de Vilafranca a Sitges, passant per Sant Pere de Ribes. Aquests enterraments, segons Benaprés, s'havien fet entre els mesos de juliol de 1936 i gener de 1937. Assegurava que no havia practicat cap tipus d'autòpsia als cossos perquè no se li havia ordenat. Informat pels enterraments, creia que eren entre 50 i 60 cadàvers els que es trobaven en aquestes condicions al cementiri. Els únics cossos que havia pogut veure eren els dels seus amics personals de la colònia de Vallcarca, Juan Molina i Antoni Cañellas. De totes maneres, havia sentit el rumor que allí també s'hi trobaven els cadàvers d'altres

sitgetans assassinats (Antoni Vinyals, Ferran Rodríguez, Antoni Canals, Manuel Robert, etc.). Els enterramorts li havien comentat que la majoria estaven enterrats en parterres malgrat que hi havia alguns cossos en nínxols. Sobre els autors dels crims, el Dr. Benaprés va dir que no en sabia res, però recomanava que es preguntés als mateixos familiars dels morts, perquè havia sentit a dir que alguns havien estat assassinats al seu davant o que havien estat presents a l'hora de la detenció.

I així arribem al 5 d'agost. El dia en què el jutge trepitjava per primera vegada el cementiri de Sitges, dos dies després d'haver-se vist amb el Dr. Benaprés i força dies després que el jutge Vidal Llecha hagués intentat trobar, sense èxit, el tal J. Ferret. Al cementiri Bertran de Quintana anava acompanyat del seu secretari i de quatre persones més. Eren l'alcalde anarcosindicalista Francesc Richart i el conseller municipal de Sanitat, Cultura i Assistència Social, el republicà Josep Sánchez Guerrero, guiats pels enterramorts Lluís Sabater Pascual i Antoni Mirabent Hill -els qui havien explicat els detalls al doctor Benaprés-, s'aproparen als diferents parterres i nínxols on havien enterrat clandestinament els cossos dels assassinats.

Aquell mateix dia Bertran de Quintana prengué declaració als dos representants de l'Ajuntament que l'acompanyaren al cementiri. Ni l'alcalde Richart ni el regidor Sánchez Guerrero havien format part del Comitè de Defensa, l'òrgan de govern que administrà

la vila entre el cop d'estat del 19 de juliol i el 28 d'octubre de 1936, període en el qual es cometeren el major nombre d'assassinats a Sitges. Cap dels dos era a l'Ajuntament quan es perpetraren els crims que el jutge Bertran de Quintana pretenia resoldre, cap dels dos coneixia de primera mà què és el que se sabia i el que no dins la casa de la vila. Francesc Richart va intentar explicar-li molt breument com havia funcionat l'administració del poble i les tres fases per les quals havia passat d'ençà de l'intent de cop d'Estat militar: primer el Comitè de Defensa, després el Consell municipal amb presidències per torn i, per acabar, el Consell municipal amb la presidència estable de Pere Bellver, a qui ell havia rellevat en el càrrec. Però dels assassinats va dir no saber-ne res. Josep Sánchez Guerrero tenia més informació. A l'estiu de 1936 treballava de factor a l'estació de tren de Sitges i des d'allà veia què passava just a l'edifici del davant, al convent de les Mares Mercedàries. Sense problemes podia veure qui hi arribava i qui en sortia, qui manava i qui obeïa. El factor era la persona que a les estacions de tren s'encarregava de la recepció, de l'expedició i del lliurement d'equipatges i altres mercaderies. Per tant, possiblement tingués visió directa del que passava portes enfora del convent de les Mares Mercedàries. Però abans de continuar amb la declaració, més valdria explicar perquè era important saber qui hi arribava i qui en sortia, qui manava i qui obeïa en aquest convent, i això vol dir intentar esbrinar què va passar els primers dies de la guerra en aquesta vila.

3. DIES DE LLUM I DE FOSCOR: L'ESTIU DE 1936

És difícil seguir el rastre dels esdeveniments que tingueren lloc a la vila a partir del 19 de juliol de 1936, quan el cop d'estat militar prenia forma de batalla campal pels carrers de Barcelona. Els periòdics locals van desaparèixer en un primer moment, però aquell 19 de juliol, *El Baluart* encara va tenir temps de publicar una notícia significativa: «Ahir per radio es va saber, notificat pel Govern, que s'havia sublevat part de tropa al Marroc. Per aquest motiu, i en evitació d'alteracions d'ordre, foren preses moltes mesures arreu de la península. Les comunicacions telefòniques particulars foren restringides i no es permetien altres informacions que les oficials. Hom assegura que els fets no tenen gaire importància, i que el Govern domina en absolut la situació». Però aquest "hom" que pretenia transmetre calma, anava ben errat. Els fets tenien molta importància i el govern no va dominar la situació gens ni mica.

Quan es va acabar la guerra, la mateixa documentació franquista que es va generar per perseguir suposats culpables, la coneguda Causa General, ratificà que a Sitges ningú va participar en el que ells anomenaren "victorioso alzamiento nacional".⁴¹ Tampoc es faria cap menció en els dietaris de Bonaventura Julià i Masó o de Quima Caballol, ni en la premsa que més endavant publicaria el Comitè de Defensa de Sitges. Tampoc en dirien res els articles sobre els primers dies de la guerra que Pere Curtia-

da, el dirigent sitgetà d'Estat Català, publicaria al *Diari de Barcelona*, els quals han estat estudiats en profunditat per l'historiador Marc Santasusana.⁴² Per contra, una cosa és que els partidaris dels colpistes no haguessin intentat fer-se amb l'Ajuntament de Sitges i l'altra que no estiguessin al cas del que s'estava preparant a tota Espanya per als dies 17, 18 i 19 de juliol. A la farmàcia de Felip Font, el dilluns dia 13, només quatre dies abans de l'aixecament de les tropes al Marroc, segons l'historiador Jacint Merino, es reuniren el comandant López Amor, el capità Lizcano de la Rosa, Tomàs Caylà i altres elements carlistes, per preparar el cop del dia 19 a Barcelona.⁴³

Els dietaris que es van escriure durant la guerra i que el Grup d'Estudis Sitgetans va publicar el 1999 i el 2002, el de Quima Caballol i el de Bonaventura Julià respectivament, ajuden a omplir buits; amb tot, no és suficient. Així mateix, parteixen des d'un punt de vista conservador, el d'una estiuant de bona família que passa les vacances a la vila i el del vell monàrquic fogejat en mil batalles polítiques municipals. El Comitè de Defensa va utilitzar l'*Eco de Sitges* com a portaveu una vegada, el 13 d'agost. A la setmana següent, el dia 20, passaria a utilitzar *El Baluart* amb regularitat i de forma setmanal fins al 10 d'octubre. Tot i així, res no pot omplir el gran buit que representa no trobar enlloc les actes d'aquest comitè. Si van existir mai, si cap vegada es van registrar les decisions que es preniën, aquestes actes no es troben a l'Arxiu Històric de Sitges. Hi podem trobar les actes del consistori anterior

al 19 de juliol o del Consell Municipal que es constituí a partir del 28 d'octubre, però gairebé res d'aquest comitè. No és sinó combinant la informació fragmentada que proporcionen els dietaris, algun dels articles de Pere Curtiada, els setmanaris del Comitè i les mateixes declaracions que recollirà el jutge Bertran de Quintana quan arribi a Sitges l'any vinent, que ens podem fer una idea del que succeïa en aquesta vila l'estiu de 1936.

Si fem cas, per exemple, de les anotacions del conservador Bonaventura Julià, enmig d'una gran confusió que s'arrossegarà durant dies perquè no se sap realment què està passant a fora (no hi ha diaris, no hi ha circulació de trens), el dia 20 de juliol «los más extremistas y principalmente los afiliados a la FAI y a la CNT» es van fer els amos del poble «registrando casas, recogiendo armas, muchas de ellas de caza, requisando autos y camiones, proveyéndose de gasolina, armando a la clase trabajadora y recorriendo montada la población en todas direcciones». El dia 21 es va procedir a desvalisar els edificis religiosos de la vila (parròquia, ermites, convents, etc.) i a la destrucció i crema d'icones. El dia 23 es començaren a aixecar barricades a les carreteres.⁴⁴ Però, qui manava en aquest moment a Sitges? Què havia passat amb l'Ajuntament?

El rostre de la revolució: el Comitè de Defensa de Sitges

El dia 20 de juliol, l'endemà dels enfrontaments, el president Lluís Companys reuní

diferents forces polítiques d'esquerra i sindicats al Palau de la Generalitat. Els volia proposar la creació d'un organisme de combat a la rebel·lió: un comitè de milícies antifeixistes. La situació al país s'havia desbocat. Amb la dispersió d'armes, el govern havia perdut el monopoli de la violència i el seu poder de coerció al carrer era nul. Mentrestant, els propietaris d'indústries fugien o eren expulsats de les seves fàbriques, que passarien a ser ocupades pels seus treballadors. També serien ocupades les seves cases, els centres i les institucions vinculades a partits i societats conservadores. La iniciativa del president Companys anava dirigida a integrar les forces obreres, en especial la Confederació Nacional del Treball (CNT), en un organisme complementari a la Generalitat. Volia neutralitzar la força dels obrers en armes sense haver d'enfrontar-s'hi —combat de resultat incert— i garantir la supervivència de la Generalitat com a institució, que no l'arrasés el vendaval revolucionari desencadenat per l'intent de cop d'estat. Paradoxalment, la contrarevolució havia provocat la revolució. Era l'hora dels obrers i dels sindicats, ells havien parat els peus als colpistes mentre les institucions republicanes titubejaven, ells s'hi havien deixat la pell i ara controlaven els carrers i les fàbriques. Tot i així, la revolució no es va acabar de consumir del tot perquè no hi va haver una substitució de poders, la Generalitat es va mantenir en un segon pla, però es va mantenir —i ho va fer amb dues eines fonamentals que marcarien de mica en mica la seva recuperació: les competències en finançament i el Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya

(BOGC). El Ple Regional de la CNT del dia 21 va acceptar la proposta de Lluís Companys gairebé per unanimitat, tot i que no amb els termes que plantejava. Es descartava en aquell moment la proclamació del comunisme llibertari, però els anarcosindicalistes consolidaven el control social i el control de la producció i del món del treball que havia adquirit en les jornades revolucionàries, a més de la mobilització de les milícies cap al front.⁴⁵ El mateix dia 21 de juliol, el BOGC publicava el decret de constitució de “milícies ciutadanes” i del seu “comitè d’enllaç i direcció”, mentre Claudi Ametlla el llegia per ràdio a la població, per instar a la creació de Comitès de Defensa a tots els pobles i viles de Catalunya. Però lluny d’aparèixer com un poder subsidiari de la Generalitat, com Companys pretenia a l’inici, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes es reafirmaria com l’autoritat revolucionària del moment.

Al mes d’octubre de 1911, un grup de monges mercedàries s’havia establert a Sitges per obrir les portes d’un col·legi per a noies. Havien escollit el xalet Tehigli, una torre amb jardí ubicada just davant l’estació de trens. L’escola de les mares mercedàries va funcionar com a col·legi durant més de cinquanta anys, però a l’estiu de 1936 les seves funcions eren unes altres. El convent de les mercedàries era un dels punts neuràlgics des d’on el Comitè de Defensa de Sitges governaria la vila: era la seu de la Delegació de Defensa i de la Delegació de Comunicacions. Eren les que tenien més pes polític, les més importants de tot el Comitè. I no és gens estrany perquè

una estava en possessió de les armes, l’ordre públic i dirigia els milicians; i l’altra, enmig de la confusió de les primeres setmanes de la guerra, controlava els transports i les comunicacions amb l’exterior de la vila. Diversos testimonis que recollirà el jutge Bertrán de Quintana a l’agost de 1937 coincidiran a dir que la primera estava dirigida per Joan Alsina Caveró, del POUM, i Pere Bellver Terrades, de la CNT. Però el Comitè estava dividit en més delegacions: Proveïments, Administració, Cultura i Propaganda, i Treball –les quals estaven ubicades entre l’edifici de l’Ajuntament, les escoles pies i la Casa del Poble. Més endavant s’hi afegirien les de Foment i Obres Públiques, i la d’Habitatge. El Comitè estava compost per la CNT, la FAI, la UGT, el POUM, el PSUC, ERC i Estat Català.⁴⁶

La composició del Comitè tenia poc a veure amb les forces polítiques que havien governat l’Ajuntament de Sitges abans del cop d’estat militar del 18 de juliol de 1936. L’alcalde era aleshores Salvador Olivella i Carreras (Lliga Catalana), però des d’inicis de maig, per motius de salut, el substituïa accidentalment el seu company de partit Antoni M. Canals i Porta (que acabaria sent assassinat a mitjan mes d’agost). El dia 22 de juliol es publicava el decret de la Generalitat pel qual es destituïen dels ajuntaments tots els regidors no pertanyents al Front d’Esquerres, no obstant això, a la pràctica, poc valor tenia aquest decret perquè en el cas de Sitges, es va clausurar totalment l’Ajuntament i el Comitè va assumir-ne les funcions.⁴⁷

El Comitè de Defensa era anomenat de forma indistinta “comitè de milícies” o “comitè revolucionari” o “comitè antifeixista”. Esbrinar qui en formaria part, el repartiment de les delegacions i qui ocuparia els càrrecs de responsabilitat, és més complex. Aquesta serà una qüestió que portarà de cap al jutge Bertran de Quintana. A l'agost de 1937, per dur a terme la investigació, el jutge va rebre un informe del secretari municipal, Josep M. Farrerons, amb la relació de membres que componien el Comitè i els posteriors ajuntaments. A l'informe hi deia que el Comitè estava format «Por la CNT Pedro Bellver y Terrades; por el POUM Juan Alsina Cabero; por el PSUC Juan Duran Ferret; por el Ateneo Libertario, Alejandro Roca Romeu; por Estat Català, Pedro Curtiada Ferrer; por ERC José Xambó Miret; con carácter de independientes, Enrique Almiñana Guijarro y Juan Aznar Huetes, con carácter informativo Alfredo Nicolás García». De totes maneres, l'informe de Farrerons és confús.⁴⁸ Bonaventura Julià també hi dirà la seva, en el seu dietari, escrivint que qui manava en aquell període eren Joan Alsina i Salvador Arnau (POUM); Juan Aznar “*el Largo*” (CNT-FAI); Joan Santaló i Josep Xambó (ERC).⁴⁹ D'altra banda, anys després, el comandant del “puesto” de la Guàrdia Civil, en un dels informes que conformaven la Causa General, informava que el president del Comitè era Pere Bellver Terrades i de vocals hi havia Enric Almiñana, Juan Aznar Cañabate, Francisco González Gutiérrez, i Alexandre Roca i Romeu, per part de la CNT i la FAI; Teófilo Navarro Martínez i Sebastià

Vidal Palau, pel PSUC; Emili Bella Abadal i Josep Xambó Miret per ERC; Joan Alsina Cabero i Alfredo Nicolás Garcia pel POUM; Pere Curtiada Vilanova, d'Estat Català; i com a secretari hi havia Isidre Plana Modolell, del POUM.⁵⁰ Aquest és l'únic document en què es diu que el Comitè tenia una presidència, cosa que no apareix en cap altra documentació municipal, ni en l'hemeroteca, ni en les declaracions del sumari dels cementiris clandestins, això vol dir que la informació d'aquest document s'ha d'agafar també amb pinces. En tot cas, entre la informació que el secretari municipal donarà al jutge Bertrán de Quintana i la que ell mateix recollirà a través dels testimonis, s'entreveu el predomini de la CNT, seguida del POUM, davant les altres formacions. No està gaire clar el funcionament d'aquest Comitè, si bé algun dels seus integrants manifestarà posteriorment que cada delegació funcionava pel seu compte i que hi predominava la descoordinació (un dels seus membres, en representació del PSUC, Vicenç Ibáñez, declararà: «en dicho Comité de Defensa no se tomaban acuerdos formalmente sino que cada uno hacía lo que le parecía». D'altra banda, la declaració es feia davant del jutge en un moment en què tothom volia marcar distàncies). De forma paral·lela i complementària al Comitè i a les seves delegacions, es convocaven les *assemblees populars*. Al 2 d'agost se'n va celebrar una al Casino Prado, aleshores Casa del Poble, amb un ordre del dia definit en quatre punts: proveïments, treball, defensa i el destí de quatre detinguts. Més endavant se'n celebraran d'al-

tres, sempre en moments importants per al desenvolupament polític municipal, com la del 14 d'octubre (quan es decidí substituir el comitè revolucionari pel consell municipal) o la del 30 de gener de 1937 (quan es decidí complir amb la recomposició política de les forces representades al consistori que manava el decret de la Generalitat del 18 de gener).

En les més de seixanta declaracions de veïns i veïnes de la vila que va arribar a recollir el jutge Bertran de Quintana a l'estiu següent, augmentava el nombre de persones que deien que havien format part del Comitè, però en molts casos no quedava clar quin era el seu rol. Com es veurà més endavant, són unes quantes les persones que declaren com a membres del Comitè, d'altres no se sabrà ben bé quina era la seva gradació o càrrec, o si senzillament només hi treballaven. Evidentment, al llarg del període que va governar el Comitè de Defensa, es van dur a terme tota una sèrie de mesures revolucionàries destinades, especialment, a millorar les condicions de vida de la classe obrera i a organitzar-se per a la guerra.⁵¹ No es pot avaluar el paper del Comitè de Defensa sense analitzar i estudiar cadascuna de les moltes iniciatives de les diferents delegacions que el conformaven, però fer-ho desbordaria els límits d'aquest estudi. Aquí només ens centrarem en la violència política a la rereguarda i això significa saber qui controlava l'ordre públic.

Qui controlava l'ordre públic?

En la declaració que el jutge Bertran de Quintana recollirà de Joan Alsina (POUM),

aquest li manifestà que, juntament amb Pere Bellver (CNT), dirigia el “departament de Defensa del Comitè” i que a les seves ordres tenien entre 25 i 30 milicians. Per contra, Pere Bellver, a la seva declaració, no parlarà en concret de la seva actuació al capdavant de la delegació de Defensa, sinó que donarà els noms d'altres membres que formaven part del Comitè.⁵² De totes maneres, el funcionament de les delegacions no era aliè a les decisions que es prenen a les assemblees populars. En el resum que l'Eco feu de la que se celebrà el 2 d'agost, deixava clar que el punt principal havia estat la qüestió de la “defensa”.⁵³

Durant el període del Comitè les actuacions de la delegació de Proveïments, Comunicació i de Defensa es dedicaren, en bona mesura, a aspectes logístics per organitzar la sortida dels milicians cap al front, però l'activitat de la delegació de Defensa anava força més enllà.⁵⁴ Una de les primeres decisions que havia pres va ser organitzar una guàrdia de milicians, unes “patrulles” repartides entre diversos punts del municipi (a la vila, a les costes, carreteres, etc.). De fet, les delegacions ubicades al convent de les Mercedàries, la de Comunicacions i la de Defensa, controlaven les carreteres i, a partir del 6 d'octubre, es necessitaria un permís d'ambdues per poder sortir de la vila i anar cap a Barcelona.⁵⁵ A l'agost de 1937, Bertran de Quintana rebrà de mans del secretari municipal, Josep M. Ferrerons, un llistat amb els noms dels milicians que havien rebut pagament de les arque del consistori des del 31 de juliol de 1936

fins al 5 d'abril de 1937. La seva composició era significativa, dels 90 milicians apuntats, 26 eren de la CNT, 21 del POUM, 20 del PSUC, 15 d'ERC i 8 d'Estat Català.⁵⁶ També els bans referents a l'ordre públic esdevindrien força recurrents a la premsa a causa dels abusos que es cometeren quant a requisites i confiscacions de milicians (o persones que es feien passar per milicians). S'informava que només podrien dur a terme requisites els que portessin la conseqüent autorització:

«Degut als abusos comesos en els registres efectuats en els domicilis, els quals no sempre han obeït a ordres sortides d'aquesta Delegació de Defensa, i per evitar les sancions que aquest Comitè es veuria obligat a imposar en cas de que aquests es realitzessin per individus no autoritzats per aquesta Delegació, fem saber:

PRIMERA.-Queda terminantment prohibit a tots els individus, pertencin o no a les Milícies, d'efectuar registres, requisites ni detencions, sota cap mena de concepte.

SEGONA.-Quan algú pretengui fer un registre, vindrà obligat a presentar un document degudament autoritzat per aquest Comitè, en el qual constarà la missió concreta a realitzar.

TERCERA.-Els autoritzats per aquesta mena de serveis portaran un carnet d'identitat personal amb la fotografia de l'individu autoritzat.

QUARTA.-Tots els ciutadans de la localitat vindran obligats a denunciar qualsevol contravenció d'aquest Ban.

Aquest Comitè espera del seny del poble de Sitges que no donarà lloc a imposar sancions que per molt doloroses que siguin, seran imposades sense contemplacions de cap mena. Sitges, 23 d'Agost de 1936. LA DELEGACIÓ DE DEFENSA. »⁵⁷

A l'octubre, la delegació de Defensa encara intentava frenar aquests actes sota pena de sanció: «COMUNIQUEM a tots els milicians actius i passius i a tots els ciutadans en general que si se'ls troba efectuant registres sense control de les Delegacions de Defensa o Guerra seran sancionats severament».⁵⁸

El 26 de setembre de 1936 es constituïa un nou Govern de la Generalitat amb el nom de Consell de la Generalitat. La gran novetat d'aquest govern venia donada per l'entrada de la CNT i, en menor mesura, del POUM. El Comitè Central de Milícies Antifeixistes es dissolia per mitjà d'un Decret de l'1 d'octubre i tots els òrgans de poder local sorgits de la mobilització revolucionària (comitès, consells, etc.) serien substituïts per ajuntaments que, segons un Decret del 9 d'octubre i una Ordre del dia 12 del mateix mes, havien de seguir una composició política proporcional al del Consell de la Generalitat.⁵⁹ Com ha posat de manifest l'estudi de Josep Antoni Pozo, l'aplicació d'aquest Decret i d'aquesta Ordre va comportar moltes dificultats als municipis que, com Sitges, tenien una correlació de forces diferent a les del Consell de la Generalitat.

L'ordre públic sota el Consell Municipal

Entre l'assemblea popular celebrada el 14 d'octubre i la sessió consistorial del 28 d'octubre es va posar fi al Comitè de Defensa i s'iniciava l'etapa del Consell Municipal.⁶⁰ Tot i així, no se seguiren les ordres emanades de la Generalitat, ja que no es faria cas a la proporcionalitat de les forces polítiques que hi havia d'haver representades al consistori i s'hi instauraria una presidència rotatòria cada dues setmanes aproximadament.⁶¹ Comunicació i Defensa passava a ser una de les cinc comissions de govern que componien el consell, i estaria presidida per Francisco González, conegut com a "*Paco el Caliqueño*", de la CNT. Cada comissió tenia un representant de tots els partits del consell, però en la comissió de Comunicació i Defensa, a més del president, tindria també molt de pes polític Joan Alsina, del POUM. Tot i l'evolució del Comitè de Defensa al Consell Municipal, l'ordre públic continuava a les mans de la CNT i el POUM.

El 13 de novembre, Francisco González i Joan Alsina feren un resum de la feina que s'estava duent a terme des de la Delegació. Es tractava, principalment, d'actuacions dedicades a la defensa de la costa del Garraf. Així mateix, proposaven crear i instruir una centúria de milicians formada per 20 representants de cada grup del Consell Municipal. Però a finals de desembre, el Consell va acordar que el nombre de milicians que feia guàrdia a les costes anés disminuint en la mesura que trobessin feina a les fàbriques. La funció

de milicià havia servit, sens dubte, com a sortida laboral al fort atur que patia la vila i el Consell n'era conscient, però els costos eren massa elevats en una etapa en què l'administració local patia per obtenir ingressos.

Que l'ordre públic continués sota les mateixes mans va tensar encara més les relacions amb altres grups del consistori, especialment, amb el PSUC.⁶² Ja les relacions eren dolentes per la confrontació entre el POUM i el PSUC a la Generalitat, d'on finalment seria expulsat el partit d'Andreu Nin enmig d'una campanya de desprestigi iniciada pel PSUC i el PCE. Tanmateix, a Sitges les actuacions dels milicians a les ordres de la Delegació de Defensa provocaven enfrontaments polítics en el marc del Consell, sobretot pel que fa a les actuacions de la "brigada especial d'investigació".⁶³

El 18 de gener de 1937 es publicaven al BOGC els decrets de la Direcció General d'Administracions Locals de Catalunya pels quals s'advertia als ajuntaments que havien incomplet amb la proporcionalitat política als consistoris, com era el cas de Sitges, que se'ls penalitzaria econòmicament. S'havia de seguir en l'àmbit municipal la mateixa representativitat política que hi havia a la Generalitat i això implicava la sortida del consistori d'Estat Català, dotar a ERC de dos regidors més i restar-ne dos al POUM. Després de diverses discussions al Consell Municipal i una assemblea popular el dia 30 de gener, es va decidir acatar el decret.⁶⁴ El 15 de febrer de

1937 es presentaren els nous membres del consistori en funció, ara sí, dels decrets d'octubre de 1936. Arran de la nova composició, la CNT proposà una nova estructura municipal que passés de 5 a 7 comissions i que el president del Consell Municipal passés a ser un càrrec estable i deixés de ser rotatiu. Tres dies després, s'elegia l'anarcosindicalista Pere Bellver Terrades per ocupar el càrrec. Així mateix, en el repartiment de les comissions, qui continuava presidint la delegació de Defensa era Francisco González "*el Caliqueño*". El període previ als Fets de Maig es va viure enmig d'un ambient polític enrarit i cada vegada més tens. Enrarit perquè el president de la comissió municipal d'Economia i Hisenda, Josep Xambó, d'ERC, havia fugit amb una suma de diners important a mitjan mes d'abril. I cada vegada més tens per la creixent desconfiança de la CNT i el POUM vers les polítiques de desarmament de la rereguarda que estava duent a terme la Generalitat. Aquesta tensió agreujava el conflicte quasi obert que es vivia entre els membres del POUM i del PSUC a la vila. A principis de març, amb la voluntat de crear un únic Cos de Seguretat Interior de Catalunya, la Generalitat endegà una sèrie de mesures per dissoldre la infinitat de patrulles, cossos de seguretat i conselleries locals de Defensa que s'havien creat arran de les jornades revolucionàries de juliol. Els objectius finals eren restablir l'ordre, centralitzar els mecanismes de seguretat i acabar els terribles episodis de violència a la rereguarda republicana com el que havia tingut lloc a la Fatarella el 23 de gener.⁶⁵

Aquestes mesures feien recordar al regidor Josep Elies, del POUM, el paper repressor que havien tingut cossos com el de la Guàrdia Civil al municipi. Desconfiaven d'una força de seguretat aliena a la vila. En la sessió consistorial del 28 de març remarcava que «el seu partit té un concepte dolent en general de tots els guàrdies civils que havien actuat a Sitges; però ha de remarcar encara com a més funesta l'actuació de l'anomenat Mangado sobretot en els mals tractes que donà als detinguts el sis d'octubre, entre els quals ell hi era comptat».⁶⁶ El paper de la Guàrdia Civil a Sitges havia estat polèmic durant tot el període republicà pel paper repressor que va adoptar vers el moviment obrer, practicant detencions de sindicalistes durant vagues com la de Vallcarca del 1931. Aquest fet havia motivat que l'Ajuntament republicà es manifestés a favor de la dissolució de la guàrdia civil a la vila diverses vegades.⁶⁷ Però el punt calent de la discussió no era tant qui podia i qui no podia formar part d'aquest nou cos de seguretat interior, sinó la dissolució dels organismes de defensa de cada municipi. En la sessió del 14 de març, després de publicar-se els respectius Decrets al BOGC, el ple discutí sobre la dissolució de la Delegació de Defensa municipal. El POUM s'hi oposà rotundament perquè creia que una decisió així faria minvar l'autonomia local. D'altra banda, la posició comuna d'ERC i PSUC anava en la direcció de complir al més aviat possible amb el Decret de la Generalitat i dissoldre la delegació de Defensa. Finalment, la postura que prevalgué va ser la de la CNT i es decidí

senzillament posposar aquesta mesura. A la sessió següent es decidí que no es procediria a suprimir la delegació fins que no es nomenés un nou govern de la Generalitat.⁶⁸

No entrarem a explicar el conflicte del Fets de Maig a la vila perquè desbordaria els límits d'aquesta recerca. La CNT i el POUM controlaren la situació desarmant la resta de forces polítiques i, com a resposta, el PSUC va abandonar el consistori. Segons Bonaventura Julià, entre els dies 10 i 11 de maig, la Guàrdia d'Assalt va arribar a la vila i va desarmar també el POUM i la CNT. El dia 21 se celebraria la darrera sessió consistorial abans que una nova crisi municipal acabés amb la formació d'un nou ajuntament. En aquesta sessió, totes les forces polítiques excepte el POUM apostaren pel retorn del PSUC a l'Ajuntament, però el més important era que l'alcalde Bellver informava «[...] de les gestions fetes infructuosament, per tal de que no fossin trameses les susdites forces que es repuntaven innecessàries per la tranquil·litat regnant en aquesta vila, i expressa que s'han posat de seguida a la seva disposició tenint en compte que té al seu càrrec la delegació d'ordre públic i que venen especialment destinades a establir els controls de carreteres».⁶⁹ Finalment, la CNT i ERC van decidir suprimir el cos de milícies tot i l'oposició del POUM, que hi veia l'últim ressort de les jornades revolucionàries de juliol de 1936: «diu el POUM que les creu necessàries perquè fins avui no existien altres elements destinats a vigilar i combatre el feixisme en aquesta vila

i per ser l'únic que resta del moviment del 19 de juliol. La CNT i la Esquerra expressen que ara no les entenen necessàries puix, a més, econòmicament, no poden ésser mantingudes».

Bonaventura Julià escrivia el dia 5 de juny que ERC seguia les passes del PSUC i també abandonava el consistori. Aquest fet es confirmà amb les paraules del dirigent del POUM, Joan Alsina, publicades el 13 de juny: «Al escribir las siguientes líneas, el Consejo Municipal se encuentra en crisis, por arte y gracia de la retirada del PSUC, y como consecuencia de eso, también de la Esquerra. En suma, por lo mismo que en otras poblaciones importantes de Catalunya, y obedeciendo, claro está, a un plan trazado de antemano para eliminar de la vida pública a los partidos que, como nosotros, quieren ligar la guerra con la revolución».⁷⁰ Des de les pàgines del *Front* del 6 de juny, el Secretariat Sindical del POUM demanava directament que s'acabés amb l'Ajuntament que feia "seguidisme" del Front Popular, que no havia resolt el problema de l'atur ni el financer, i que es constituís un Ajuntament Obrer Revolucionari. Per contra, el POUM seria il·legalitzat i Joan Alsina detingut.

La primera sessió consistorial després de la crisi fou el 2 de juliol de 1937. Presidida per un delegat de la Direcció General de l'Administració Local, Sebastià Fraile, el nou consistori només estigué format per regidors de la CNT i d'ERC.⁷¹ Francesc Richart, de la

CNT, fou elegit president del Consell Municipal de Sitges. Gairebé un mes després, rebia al jutge Bertran de Quintana.

4. PRIMERS INTERROGATORIS

El regidor d'ERC, Josep Sánchez Guerrero, de 28 anys i natural de Madrid, començà a explicar a Bertran de Quintana que, des de l'estació de trens i a la nit, havia vist com els cotxes que suposadament transportaven les víctimes voltaven pel convent de les Mercedàries. Creia que durant el període del Comitè de Defensa, a l'estiu de 1936, qui manava dins el convent eren Pere Bellver i Joan Alsina. Exculpava altres membres que havien format part del Comitè, com el sindicalista Joan Duran (PSUC), en Pere Curtiada (Estat Català) o en Josep Xambó (ERC), dels quals deia que «aunque formaban parte del primer comité de defensa no actuaban por repugnarles la actuación de los demás componentes del comité». Així mateix, afirmava que en aquests cotxes les víctimes anaven acompanyades de Manuel Sanza, Progreso Lippis "*el Cubanito*", Juan Aznar "*el Largo*", Antonio Gimeno i, com a xofer, Vicenç Borderia. No recordava més noms, però assegurava que gairebé tots els components del POUM «se dedicaban a estos quehaceres» i que en els escorcolls que s'efectuaven també s'hi afegí el revolucionari asturià Manuel Grossi. Més endavant, a l'etapa del Consell Municipal, creia que un dels responsables continuava sent Juan Aznar "*el Largo*", aleshores delegat de Transports, i en Francisco González "*el Caliqueño*", que pre-

sidia la delegació de Defensa i s'encarregava de l'ordre públic i els escorcolls. Alguns dels noms que donava Guerrero coincidien amb els que havia avançat la carta enviada pel tal J. Ferret al delegat d'Ordre Públic de la Generalitat i que havia servit com a detonant de tota aquesta investigació judicial: es tractava de Joan Alsina, Juan Aznar "*el Largo*" i Progreso Lippis "*el Cubanito*". Bertran de Quintana va voler saber què en sabia de tot això el jutge municipal de Sitges, Carlos Fransoi Garcia, de la CNT, però l'única cosa que va saber-li dir en aquell moment és que ell havia assumit el càrrec el passat 19 de març, data molt posterior als fets investigats, i que des d'aleshores no havia tingut constància de cap mort violenta.

L'endemà, el 6 d'agost, el jutge Bertran de Quintana es disposava a recollir les declaracions dels familiars de les víctimes, tal com li havia recomanat el Dr. Benaprés, però abans va voler escoltar el testimoni dels dos enterraments que l'havien acompanyat al cementiri. Lluís Sabater i Antoni Mirabent eren naturals de Sitges, tenien 75 anys el primer i 60 el segon, ambdós expressaren al jutge que amb la constitució del Comitè de Defensa l'encarregat municipal del cementiri era Alfredo Nicolás Garcia —un dels tres germans coneguts amb el sobrenom dels "*Feo*". Segons el seu testimoni, Alfredo Nicolás els obligava a enterrar els cadàvers sense els formalismes legals recurrents i els amenaçava dient-los que no havien d'explicar-ne res a ningú. D'altra banda, tot i no registrar els enterraments, tots dos

recollien els efectes personals de les víctimes amb un mocador per donar-los a Nicolás, per si això podia servir per identificar els cossos. A l'hora de donar els noms dels qui creia que n'eren els responsables, Mirabent identificà els mateixos que havia anomenat el regidor Sánchez Guerrero, afegint-hi un de nou, Juan Mellado. Per acabar, afegí que l'últim enterament clandestí havia estat al 21 de febrer de 1937 i que, si bé a l'inici de la guerra els cossos eren transportats al cementiri amb un camió del Comitè, més endavant s'encarregaria una ambulància de la Creu Roja de Gavà, de la qual en desconeixien els ocupants. Interessat per la qüestió del transport dels cossos al cementiri, el jutge també volgué escoltar el testimoni de Manuel Aleacar Miguel, el xofer del Dr. Benaprés, que li donà els mateixos noms que Guerrero i Mirabent (tot i que no esmentà Manuel Grossi en cap moment).

Els familiars de les víctimes

Bertran de Quintana començà a recollir les declaracions dels familiars de Juan Manuel Molina González i Antoni Cañellas Almirall, assassinats el 28 de juliol de 1936; els familiars d'Antoni M. Canals i Porta, assassinat el 16 d'agost; i els familiars de Ramon Izábal Ferrer, Ferran Rodríguez Monell, Antoni Viñals Mitjans, Joaquim Imburo Ana i Enrique Arnau Tallada, tots ells morts entre el 4 i el 5 de setembre.

Juan Manuel Molina de Avedaño González havia estat el gerent de la fàbrica de ciments Fradera de Vallcarca, membre del Sometent i

de la Unión Patriótica, el partit únic durant la dictadura de Primo de Rivera. Molina fou trobat mort junt amb Antoni Cañellas Almirall, l'encarregat d'obres de la fàbrica, fundador i president del sindicat groc de l'Associació d'Obrers de Vallcarca, creat arran de la vaga d'octubre de 1931. La primera persona a declarar davant del jutge Bertran de Quintana fou la fillastra de Juan M. Molina, Maria Martínez, de 18 anys i natural de Cartagena. Li explicà que al seu padastre se'l van endur junt amb l'Antoni Cañellas un primer cop el 28 de juliol de 1936. Dos forasters acompanyats d'Antonio Alcázar,⁷² el forner de la fàbrica, el van treure de casa, se'l van emportar cap a Sitges i no tornaria a Vallcarca fins a les dues de la matinada. Del trajecte cap a casa, Juan Molina li explicà a la seva fillastra que tant a ell com a Antoni Cañellas els havien fet baixar del cotxe, que havien temut per les seves vides, però els van dir que els deixaven en llibertat a canvi de diners. Cap a les onze del dia següent –seguint el testimoni de Maria Martínez– es presentaren a la casa dos obrers de la fàbrica de ciments, un tal Martínez (amb el sobrenom de “*xerraire*”) i Antonio Pino Cortés. S'endugueren a Juan Molina al cinema, local de les milícies a la colònia de Vallcarca. Al cap de mitja hora, tal com li havia manat el seu padastre, Maria anà a buscar-lo al local. Allí hi trobà el milicià Casildo Caballero, que l'acompanyà davant de Joaquín Planella «el cual le dijo que no se preocupara por su padre que ya estaba bien en donde estaba». A la tarda la Maria anà a veure el socialista Vidal, que havia alertat

Molina anteriorment per tal que marxés de Vallcarca, perquè temia que li pogués passar qualsevol cosa, però no el va trobar.⁷³ Ja no el tornaria a veure. Al 30 de juliol, a la tarda, un familiar li explicà que Juan Molina i Antoni Cañellas havien estat assassinats el dia anterior al “pas de la mala dona”, a les costes de Garraf, entre Sitges i Vallcarca. Deia que un treballador de la fàbrica que ara vivia a Barcelona i que tenia el sobrenom de “*el maño*”, sabia qui eren els autors de l’assassinat, deia també que una dona de la fàbrica ho sabia i que havia sentit dir a la vídua de Cañellas, Margarita Far Boleda, que un dels que anava en el cotxe amb el seu marit i el seu padrastre era Manuel Sanza.

En la seva declaració, Margarita Far, de 27 anys i treballadora de la indústria del calçat, explicà que els patrullers havien anat a buscar el seu marit fins a quatre vegades en la mateixa setmana. La primera de les quals, cap a les quatre de la matinada del dia 23 o del 24 de juliol, Antonio Alcázar, una altra persona de cognom Alcázar i un desconegut, anaren a buscar Cañellas per fer una guàrdia a la pedrera. El dia 26 el van portar al local de les milícies de Vallcarca que, segons ella, eren dirigides per Joaquim Planella, i allà va ser interrogat per un individu de Gavà amb el sobrenom de “*carnera*” (que tornaria a veure la tarda que van assassinar el seu marit, amb dues persones més de Gavà). A la tarda del dia 28 se’l tornaren a emportar, ara cap a Sitges, i el vingué a buscar un sabater de la vila conegut com a “*tortuga*” amb dues o tres

persones més. Mentre Cañellas era a Sitges, en Progreso Lippis acompanyat de dues persones, aprofitaren per registrar casa seva, però no s’endugueren res. Cañellas tornaria de Sitges a la nit amb tres persones, entre les quals hi havia Manuel Sanza. El seu marit li explicà que tant a ell com a Juan M. Molina, els havien fet baixar del cotxe de tornada cap a Vallcarca i s’esperaven el pitjor. Però, tal com explicà la fillastra de Molina, els deixaren en llibertat a canvi de diners. En retornar a casa, Cañellas buscà unes 300 pessetes que tenia guardades per donar-los-les l’endemà. A les onze del matí de l’endemà el passaren a buscar un tal Aparici i un xofer amb una cicatriu a la cara, recolliren els diners i el portaren cap a Sitges. Margarita explicà al jutge que al dia següent s’assabentà que un furgó de la Creu Roja havia recollit uns cadàvers a les costes de Garraf per enterrar-los al cementiri de Sitges. Hi envià son fill Guillermo i allà va reconèixer els cossos, tant de Cañellas com de Molina. Es dirigí a la seu del Comitè de Defensa, que segons ella estava comandat per Pere Bellver, Joan Alsina, Antonio Gimeno i altres persones que desconeixia, i allà feu les gestions pertinents perquè el cadàver de Cañellas fos enterrat en un nínxol. El pare de la víctima, Carlos Cañellas Jané, de 60 anys, natural d’Albinyana i també treballador a la fàbrica de ciment, declarà davant del jutge Bertrán de Quintana que Joaquim Planella, Andrés Martínez Alcaraz, Antonio Pino Cortés, Antonio Alcázar Gutiérrez i Casildo Caballero Rusafa pertanyien al Comitè de milícies de Vallcarca i que van intervenir en la detenció

de son fill i de Juan M. Molina. A més, la nit anterior a declarar, Antonio Pino Cortés, un dels patrullers de la fàbrica que havia detingut tant Molina com Cañellas, li havia dit que l'autor del crim havia estat Josep Elias.⁷⁴ Josefina Casacuberta era la vídua d'Antoni M. Canals Porta, assassinat el 16 d'agost de 1936. Canals era membre de la Lliga i director de l'escola de nens que hi havia a la colònia obrera de Vallcarca. Quan esclatà la guerra, exercia d'alcalde accidental de Sitges en substitució de Salvador Olivella, també de la Lliga. La Josefina tenia 47 anys quan declarà davant del jutge, era natural de Barcelona i treballava de mestressa de casa. Afirmava que el seu marit havia estat alcalde de la vila fins al 15 d'agost, quan Sebastià Arnau Domingo, conegut amb el sobrenom del "*Dimoni Vermell*", el cridà perquè es presentés a l'Ajuntament per fer-lo dimitir formalment. A la una de la matinada del dia següent, Carles Fransoi i un altre individu que no coneixia, es presentaren una altra vegada al seu domicili per endur-se'n el seu marit, aquest cop al convent de les Mercedàries. En endur-se'l, li digueren que seria qüestió d'un quart d'hora, que només havia de respondre un seguit de preguntes d'un delegat que havia vingut de Barcelona. Veient que la nit anava passant i que l'Antoni no tornava, la Josefina envià els seus dos fills, Jaume i Antoni Josep, a buscar-lo. Anaren a la seu del Comitè, al convent de les Mercedàries, i allà ningú sabia on era son pare. Finalment, un dels germans "*Feo*", Alfredo Nicolás, els va acompanyar en cotxe per buscar-lo. Pel seu compte, el mateix Al-

fredo s'adreçà a l'Ajuntament per preguntar i allà, tal com transmeté després al Jaume i a l'Antoni Josep, li digueren que havien mort el seu pare en un lloc de la carretera de Ribes conegut com "les torres" i que l'havien enterrat al cementiri d'aquell poble.

Les següents persones a les que Bertrán de Quintana anava a recollir el testimoni eren familiars de les víctimes de la repressió que es donà a la vila el 5 de setembre, quan retornaren de Mallorca els milicians que havien intentat reconquerir-la en la coneguda "expedició Bayo".⁷⁵ La missió va ser un fracàs i 10 milicians del POUM de Sitges moriren en el combat. Quan retornaren els que van sobreviure, es van revenjar assassinant elements de la dreta, membres del sometent i catòlics de Sitges.⁷⁶ Bertran de Quintana es disposava a prendre declaració als familiars de quatre persones que havien mort en aquesta fatídica jornada i a una que havia fugit per aquelles dates, però que finalment, segons el testimoni de la seva vídua, Teresa Simó Ollé, seria mort el primer de novembre. Es tractava de Ramon Izábal Ferrer, membre de la Lliga. El dia 5 de setembre, ella i el seu marit marxaren a passar el cap de setmana a la finca que tenien a Valls. Aquell diumenge, la seva neboda, Maria Planes, anà fins allí per avisar-los que no tornessin a Sitges perquè li havien arribat notícies que volien assassinar en Ramon. Aquell mateix diumenge, explicava Teresa Simó al jutge, al domicili de Sitges es presentaren Ramon Silla Iborra "*Cul d'Angúnies*", un tal Joaquim, un dels germans "*Feo*", el xo-

fer Huete i una altra persona que no coneixia. Més endavant practicarien un altre escorcoll, aquesta vegada per endur-se'n la ràdio. No van trobar en Ramon perquè havia marxat directament de Valls cap a Barcelona. Allà es trobà amb un Marsal de Sitges (no en diu el nom), però un dia, en sortir ambdós d'un teatre del Paral·lel, van ser detinguts i portats en un local de la Via Augusta. En Marsal seria alliberat, però ja no se sabia res més de Ramon Izabal. Per rumors es va assabentar que havia estat assassinat el primer de novembre de 1936 i que el seu cos fou enterrat al cementiri de Sitges. Així mateix, havia sentit a dir que els responsables del crim havien sigut Vicenç Barrera, Manuel Sanza i Rossend Ferrer, conegut com a "*Pauleta*". En total foren set les persones mortes entre els dies 5 i 6 de setembre. El jutge Bertran s'entrevistà amb els familiars de quatre d'aquestes persones: el fejocista Ferran Rodríguez Monell, el dirigent del sometent Antoni Viñals Mitjans, el lligaire Joaquim Imbuero Ana, i Enrique Arnau Tallada, un treballador de la fàbrica Fradera que s'havia enfrontat als vaguesistes del 6 d'octubre.

La Ramona Monell Canalias era la mare de Ferran Rodríguez. Natural de Montcada i Reixach, tenia 45 anys, era casada i mestressa de casa. Declarava que al seu fill l'havien vingut a buscar el dia 5 de setembre de 1936 un dels germans *Feo* i Vicenç Barrera, amb la intenció de portar-lo al convent de les Mercedàries. Dos dies després, es va assabentar gràcies als veïns que el cos de son fill l'havien trobat

mort a la carretera de Sant Pere de Ribes, on el van enterrar clandestinament. La Ramona Monell afirmava desconèixer qui havia estat l'autor de l'assassinat, però deia que els qui dirigien "les matances" eren els del Comitè de Defensa, i donava els noms d'alguns dels seus integrants: Joan Alsina, Manuel Sanza, Progreso Lippis "*el Cubanito*" i Ramon Silla "*Cul d'Angúnies*", el qual l'havia amenaçat una dia dient-li «que no sabia lo que podria ocurrir a su hijo si no accedía a trabajar en las trincheras cargando sacos de arena». Un altre dels familiars declarants fou el forner Gervasi Viñals, natural de Vilanova i la Geltrú i de 68 anys. Era el pare de l'Antoni Viñals. Explicà al jutge Bertran de Quintana que cap a les 18h del dia 5 de setembre es presentaren a casa seva l'actual jutge popular municipal, Carlos Fransoi, Leopoldo Gracia, en Vicenç i un dels germans Pellicer. Li digueren que volien emportar-se son fill al convent de les Mercedàries per fer-lo declarar. L'Antoni pujà al cotxe creient que seria cosa de deu minuts. Tanmateix, en veure que el cotxe no es dirigia al convent, sinó que anava en direcció a Vilanova, quan el vehicle s'aturà per fer benzina va empènyer els ocupants, va saltar i va fugir corrents. Es va dirigir cap a casa, cridant auxili mentre el disparaven en la fugida; li explicà tot a son pare quan hi arribà. Es refugiaren en una casa propera al seu domicili fins que arribaren els patrullers que se l'havien volgut endur. Tot i que els quatre milicians anaven armats, tant en Gervasi com la seva dona protegien son fill i no el volien deixar marxar. En aquell moment arribà Josep Xambó. Quan

declarava davant del jutge Bertran de Quintana, Gervasi creia que Xambó era l'alcalde, però era un membre més del Comitè de Defensa. Gervasi explicà que Xambó li havia donat la seva paraula que a l'Antoni no li passaria res. Aleshores, Gervasi i la seva dona deixaren que els quatre milicians s'endugessin a son fill. A les set del matí del dia següent, en veure que l'Antoni no tornava, envià un dependent de la seva fleca, Josep Massana, a buscar-lo amb bicicleta. Va tornar poc menys d'una hora després. Venia amb la notícia que l'Antoni havia estat assassinat a la carretera de Vilanova i que, junt amb tres cadàvers més, es trobava al cementiri de la capital del Garraf. Anaren a identificar-lo diferents familiars. El testimoni de Gervasi continuà, explicant un fet que tingué lloc uns deu dies després, quan Juan Aznar "*el Largo*", Joan Alsina i Pere Bellver es presentaren a casa seva cap a les nou de la nit. Li van dir que l'endemà es passés pel Comitè. Així ho va fer i quan es presentà al convent de les Mercedàries, l'Alsina li va demanar cinc mil pessetes i que signés un document. Gervasi va contestar que ja tornaria l'endemà. Al dia següent va ser rebut per Francisco González "*el Caliqueño*", però tot i les amenaces, Gervasi es va negar a signar res. Felicidad Bayo Bertolí era la vídua de Joaquim Imburo Ana. Era natural de Rubielos de Mora (Terol), tenia 43 anys i era mestressa de casa. Explicà al jutge que al seu marit se'l van endur cap a dos quarts de sis de la tarda del dia 5 de setembre. Progreso Lippis el "*Cubanito*" i Sebastian Far deien que se l'emportaven a declarar al convent de les Mercedàries.

Li havien demanat el rebut pel qual se certificava que Imburo havia entregat la seva arma del sometent, però no l'havia trobat. Quan la Felicidad i la seva cunyada Mercedes el van trobar, la Mercedes es dirigí al convent per entregar-lo i preguntar on era son germà. Allà es trobà amb Lippis i Pere Bellver. Un i altre li respongueren una cosa diferent: Lippis digué que havia estat traslladat a Vilanova i Bellver digué que havia estat traslladat a Barcelona. Finalment li digueren que tornés al cap d'una hora, que ells esbrinarien on era son germà. Passats els seixanta minuts, la Mercedes tornà al convent on no trobà ni Lippis ni Bellver. Li preguntà a un individu que es trobava al Comitè fent la guàrdia, però ell no en sabia res. L'endemà al matí, una cosina d'Antoni Viñals s'apropà a la casa de la Felicidad Bayo per dir-li que havien estat al cementiri de Vilanova per reconèixer el cadàver de son cosí i que allí havien vist també el cos de l'Imburo, d'un tal Robert i una altra persona de Vallcarca. Aquesta informació li va ser corroborada pel jutge de Vilanova quan li entregà les pertinences que l'Imburo duia a sobre quan l'enterraren (un anell d'or) i més endavant un rebut del nínxol on l'havien enterrat. Dies després, una dona li comentà a la Felicidad que Ramon Silla "*Cul d'Angúnies*" havia anat a buscar el seu marit amb cotxe. El seu testimoni coincidia amb el d'Enriqueta Arnau Panicello, la vídua d'Enric Arnau Tallada. Tenia 27 anys, era natural de Barcelona, treballava de mestressa de casa i quan declarà davant del jutge Bertran de Quintana explicà que al seu marit se l'endugueren a les deu de

la nit del dia 4 de setembre. L'havien vingut a buscar Ramon Silla i un dels germans Aparici (no digué el nom) per portar-lo a declarar al Comitè, però ja no el va veure mai més. Més endavant s'assabentà que havia estat assassinat, que l'havien enterrat al cementiri de Ribes i també havia sentit a dir que l'autor havia estat el mateix Ramon Silla.

5. ELS INCULPATS

Entre els dies 5 i 6 d'agost, Bertran de Quintana ja havia ordenat la detenció de diverses persones que havien aparegut en les declaracions: l'excalde Pere Bellver, Manuel Sanza, Francisco González "*el Caliqueño*", Antonio Gimeno, Joan Alsina, Juan Aznar, Progreso Lippis "*el Cubanito*", el xofer Vicenç Bordèria, el revolucionari asturià Manuel Grossi, Alfredo Nicolás "*el Feo*" i el xofer de l'ambulància de Gavà (del qual no en sabia el nom). Els quatre primers van ser portats davant del jutge el mateix dia 6 i Bertran de Quintana començà a prendre nota de les declaracions. Gairebé totes les preguntes del jutge anirien encaminades a esbrinar si havien participat en els assassinats, si havien participat en episodis de pillatge i robatoris, i a saber qui formava part del Comitè de Defensa i les persones que realment manaven al convent de les Mercedàries. Bertran de Quintana ordenà la detenció de totes les persones els noms de les quals anaven sortint en les diverses declaracions, ja fos perquè havien tingut algun tipus de relació amb el Comitè de Defensa o perquè el seu nom havia estat relacionat directa-

ment o indirecta amb els assassinats. El dia 7 d'agost ordenà la cerca i detenció per interrogar a Vicenç Ibàñez i Montserrat, Sebastià Vidal i Palau, Enrique Almiñana i Guijarro, Juan Duran i Ferret, Alejandro Roca i Romeu, els xofers Casimir Sanahuja "*Toledo*" i Casimir Torremorell, Emili Bella, Josep Elías i Joaquim Planella. Entremig havia rebut els dos informes municipals que el secretari de l'Ajuntament, Josep M. Farrerons, li envià en nom de l'alcalde Richart i que ja s'han comentat anteriorment. En el primer hi constaven els membres del Comitè de Defensa del 21 de juliol i dels successius Consell Municipals des del 28 d'octubre fins al 2 de juliol. El segon informe era la relació dels milicians que havien cobrat la nòmina del Comitè de Defensa i de l'Ajuntament entre el 31 de juliol de 1936 i el 5 d'abril de 1937. El dia 9 d'agost declararien Vicenç Ibàñez i Alexandre Roca per explicar al jutge qui formava part del Comitè de Defensa i quina era la seva participació. També declararen Joaquim Planella i Josep Elías per esclarir quin havia estat el seu paper en l'episodi dels crims de Vallcarca. I en darrer lloc, també testificaren Casimir Sanahuja, Rossend Ferret i Rafael Huete pel cas dels assassinats el 5 de setembre.

Primers interrogatoris

Cap dels primers declarants apareixia en la carta de J. Ferret. El nom de Francisco González "*el Caliqueño*" havia aparegut en les testificacions de l'aleshores conseller municipal de Sanitat, Cultura i Assistència Social, Josep Sánchez Guerrero, en el relat

dels enterraments i el xofer del Dr. Benaprés, Lluís Sabater Pascual, Antoni Mirabent Hill i Manuel Aleacar; els noms d'Antonio Gimeno i de Pere Bellver, a més de sorgir en les declaracions anteriors, apareixia en el relat de la vídua d'Antoni Cañellas, de Vallcarca; i el de Manuel Sanza, apareixia també en totes les anteriors més les de la fillastra de Joaquin Molina, la vídua de Ramon Izábal i la mare de Ferran Rodríguez.

Manuel Sanza Ortega era natural d'Aranda del Duero (Burgos). Tenia 39 anys i treballava a l'omnipresent indústria del calçat de Sitges. Tot i que el seu nom havia aparegut unes quantes vegades en les declaracions, negava haver participat en cap assassinat, n'havia sentit a parlar en el seu moment, però no en sabia res. El jutge s'interessà també per la torre on vivia, la *Villa Rosita*, al passeig de la Ribera, propietat de la família Sedó. Sanza li respongué que li havia estat entregada l'estiu de 1936 per la comissió de cases del Comitè de Defensa –més endavant, la seva dona, Apolònia Ortega Moreno, ratificaria la versió del seu marit. Francisco González Gutiérrez, més conegut com a "*Paco el Caliqueño*", era natural de Ciego de Ávila (Cuba). Tenia 43 anys i treballava a la indústria de guerra. Pertanyia a la CNT. No deia res sobre el Comitè de Defensa, però afirmava que havia entrat a l'Ajuntament quan es va constituir el 28 d'octubre, va ocupar el càrrec de conseller municipal de Defensa i va dirigir la comissió formada pels regidors Emili Bella Abadal, Baldomero Campillo, Teófilo Navarro,

Juan Aznar, Joan Alsina i Joan Montserrat. Des d'aquesta comissió es va organitzar la guàrdia nocturna que patrullava les costes i que estava composta aproximadament d'uns 40 milicians en nòmina de l'Ajuntament. Negava tenir cap relació amb els assassinats i els robatoris comesos. A més, deia que la casa que ara ocupava, al carrer Fermín Galán núm.2 (actual carrer St. Pau), li havia estat cedida pel seu propietari, en Miquel Utrillo i Vidal. Un altre dels detinguts, Antonio Gimeno González, era natural d'Espinardo (Múrcia), tenia 36 anys i treballava de paleta. En esclatar la guerra exercí de milicià per al Comitè de Defensa. Deia que els milicians o les patrulles no intervenien ni en les requisites ni en les detencions, que d'això se n'ocupaven directament els membres del Comitè. Que sabia de gent de Sitges que havia estat assassinada (Vinyals, Rodríguez, Izábal, Canals, Molina, Cañellas i algú més, però no recordava el nom), els seus cadàvers eren recollits per un camió de l'Ajuntament i més endavant per una ambulància de la Creu Roja de Gavà, però no sabia qui eren els autors i ell no hi tenia res a veure. Pere Bellver Terrades era natural de Pesquera (Cuenca), tenia 35 anys i també treballava a la indústria de la sabata. Va parlar de quan va entrar a l'Ajuntament de Sitges en representació de la CNT, el 15 de febrer de 1937, quan va ser elegit alcalde –càrrec que exerciria fins al 2 de juliol- però no del seu paper al Comitè. Deia que no sabia res de les persones assassinades ni dels seus perpetradors. No sabia quin era el procediment per enterrar els cadàvers ni com

s'enregistraven –d'això s'encarregava el conseller de cementiris, l'Alfredo Nicolás–, però assegurava que durant el seu mandat no havia tingut cap notificació de cap mort violenta. Dos altres testimonis que recollí entre els dies 9 i 10, el de Vicenç Ibáñez i el d' Alexandre Roca, ajudarien el jutge a entendre millor quin era el funcionament del Comitè a l'estiu de 1936. Vicenç Ibáñez Montserrat tenia 35 anys, era sabater i natural de Sitges. El 5 d'agost, el regidor Josep Sánchez Guerrero havia explicat al jutge Bertran de Quintana que el seu antecessor en el càrrec de conseller municipal de Sanitat, Cultura i Assistència Social, el socialista Vicenç Ibáñez, li havia comunicat que a la conselleria hi havia diverses pertinences de les víctimes enterrades al cementiri, embolicades amb mocadors que es van guardar perquè més endavant es poguessin identificar. Malgrat que en l'informe del secretari municipal no apareixia el seu nom com un dels components del Comitè de Defensa, sinó que sorgia amb la constitució del primer Ajuntament a l'octubre de 1936, en la seva declaració, Antonio Gimeno havia dit al jutge que Vicenç Ibáñez també havia format part del Comitè. Antonio Gimeno tenia raó i això ens indica que s'ha d'anar amb precaució amb els informes del secretari municipal. Són incomplets. L'Ibáñez declarava que havia format part del Comitè de Defensa l'estiu de 1936 com a responsable de proveïments, però que poques vegades havia trepitjat el convent de les Mercedàries perquè les oficines de l'àrea de proveïments del Comitè es trobaven a l'edifici de l'Ajuntament. Tanma-

teix, va optar per renunciar al càrrec davant del delegat del PSUC en aquest Comitè –que segons l'informe de Josep M. Ferrerons era Joan Duran– i va retornar a la feina de sabater «en vista de que en dicho Comité de Defensa no se tomaban acuerdos formalmente sino que cada uno hacía lo que le parecía». Afegia que el Comitè de Defensa estava format per Pere Bellver, Joan Alsina, Juan Aznar “*el Largo*” i d'altres que no recordava. Quan es va constituir l'Ajuntament, a finals d'octubre, va ser elegit conseller municipal de Cultura, Sanitat i Assistència Social, i explicava que el seu antecessor al càrrec del cementiri, Alfredo Nicolás, responsable d'Obres Públiques, havia tingut la precaució de fotografiar els cossos que s'enterraven clandestinament, però que uns individus provinents de Barcelona l'havien amenaçat i l'hi havien pres. Així mateix, explicava que, quan l'ambulància de Gavà recollia els cadàvers, aquesta guardava i entregava a Nicolás les pertinences que encara portaven a sobre les víctimes i les embolicaven amb mocadors. Vicenç Ibáñez deia que quan van passar els fets del 5 de setembre, ell era a Llinars del Vallès, on tenia la dona i els fills, i recordava que havia estat una represàlia del milicians quan retornaren els supervivents dels desastre de la campanya de Mallorca. Alexandre Roca Romeu deia que tampoc sabia qui havia estat l'autor dels crims de setembre. Ell era natural de La Riba (Tarragona), tenia 32 anys i treballava d'encofrador. A l'informe del secretari municipal constava el seu nom com un dels membres del Comitè de Defensa, en representació

de l'Ateneu Llibertari. Manuel Sanza i Pere Bellver, en les seves respectives declaracions, també l'havien esmentat com a membre del Comitè. A més, com comentà l'alcalde Richard, l'Alexandre Roca havia format part dels diferents ajuntaments constituïts a partir de l'octubre de 1936 com a representant de la CNT, arribant fins i tot a ocupar la presidència del consell municipal de torn el novembre de 1936. Per contra, Roca i Romeu deia «que no estava enterado de que hubiese sido nombrado del Comité de Defensa», que el dia 22 de juliol havia marxat cap al front i que no va tornar fins a la primera quinzena d'agost. Confirmava que havia format part dels ajuntaments constituïts a partir de l'octubre de 1936, però deia desconèixer qui havia format part del Comitè anterior. Deia que s'havia as-sabentat pels rumors que s'havia matat gent pels voltants de Sitges, però desconeixia quin era el procediment que s'havia seguit per enterrar-los. La seva tasca a la conselleria municipal de proveïments l'absorbia força i no es va interessar a esbrinar qui van ser els autors dels assassinats. D'altra banda, afirmava que havia dictat el ban municipal, avalat per totes les organitzacions antifeixistes, en contra dels desvalisaments que es produïen.

Sobre els assassinats del 5 de setembre

Al 7 d'agost les forces armades destacades a la vila havien detingut també Vicente Barrera Sanpietro, José Ricart Miquel, Andrés Martínez Alcaraz, Antonio Pino Cortes, Antonio Alcázar Gutiérrez, Casildo Caballero Rusafa, Ramón Silla Iborra “*Cul d'Angúnies*”, el jut-

ge municipal Carlos Fransoi Gracia i Genaro Mellado Serra, els quals, després de declarar davant del jutge Bertran de Quintana, serien traslladats al preventori judicial de Barcelona. Primer declararien Vicente Barrera i José Ricart. Ambdós noms havien sorgit en els testimoniatges sobre els assassinats del 5 de setembre. Teresa Simó, vídua de Ramon Izábal; Ramona Monell, mare de Ferran Rodríguez; i Gervasi Viñals, pare d'Antoni Viñals, havien involucrat Barrera com una de les persones que havien anat a buscar els respectius familiars per endur-se'ls suposadament al convent de les Mercedàries. Vicente Barrera era natural de Sariñena (Osca), tenia 35 anys i treballava de sabater. Declarava que havia treballat com a milicià per al Comitè de Defensa, d'on cobrava un sou setmanal de 60 pessetes «no recordando quien le pagaba ni quiénes eran los individuos del comité». Deia conèixer de vista a l'Alfredo Nicolás “*el Feo*”, però negava que mai hagués actuat amb ell ni amb cap altra persona per treure de casa i eliminar Ferran Rodríguez, Antoni Viñals i Ramon Izábal. Així mateix, José Ricart, natural de Vilassar de Mar, de 38 anys, negava que fos ell qui conduís el cotxe que va treure de casa Joaquim Imburo, tal com havia explicat la seva vídua, Felicidad Bayo. Reconeixia haver treballat de xofer per al Comitè de Defensa cobrant també 60 pessetes setmanals, sou que li havia assignat Juan Aznar “*el Largo*”, i que al convent de les Mercedàries hi solia veure Pere Bellver, Francisco González “*el Caliqueño*”, Joan Alsina i alguna vegada Josep Xambó – és clar que el jutge Bertran

de Quintana estava interessat a saber qui formava part del Comitè, qui regentava el convent de les Mercedàries, i a cada persona que declarava li ho preguntava. Deia conèixer en Lippis “*el Cubanito*”, però no sabia qui era Sebastian Far, i en cap cas anava amb ells en cotxe el dia que van emportar-se el Joaquim Imbuero de casa. Havia sentit a dir que tingueren lloc assassinats pels voltants de la vila, però ell no hi tenia res a veure. Afegia que el dia abans, un tal Pellicer va voler que el portés a Barcelona amb el seu cotxe perquè la policia el buscava, però ell s’hi negà. El jutge Bertran de Quintana va voler confrontar les versions de Felicidad Bayo i José Ricart en viu, organitzant un acarament entre els dos el mateix dia. Tots dos ratificaren les respectives declaracions i Ricart afegí que era impossible que l’haguessin vist conduir cap cotxe aquell dia perquè havia patit un accident lleu entre els dies 8 i 10 d’agost de 1936 que l’havia obligat a restar a casa durant un mes i mig per prescripció mèdica del Dr. Benaprés. Ricart creia que la vídua de Joaquim Imbuero el confonia amb un tal Àngel, xofer del senyor Cayetano Vidal, amb qui guardava força semblances i tenia una cicatriu en un dels pòmuls. Ara feia temps que havia desaparegut, però en aquella època conduïa un cotxe luxós, propietat del senyor Figueres o del senyor Catasús. Felicidad reconeixia que el cotxe que s’endugué el seu marit era luxós i que el conductor no va sortir del vehicle, però insistí en el que ja havia declarat. Un altre del noms que havia sortit diverses vegades en les explicacions dels fets del 5 de setembre

era el de Ramon Silla Iborra, conegut amb el sobrenom de “*Cul d’Anginies*”. Tenia 39 anys, era natural de Torrent (València), també treballava de sabater i ara li tocava declarar davant de Bertrán de Quintana. La vídua de Ramon Izàbal havia explicat que era un dels que havia registrat casa seva, la mare de Ferran Rodriguez havia dit d’ell que estava involucrat amb els crims comesos a Sitges i que un dia va arribar a amenaçar-la, a Felicidad Bayo li havien comentat que Ramon era el conductor del cotxe que portava el seu marit, i Enriqueta Arnau havia testificat que era un dels que s’havia endut al seu marit. Ramon Silla negava rotundament els fets. Ell no tenia res a veure amb els assassinats. Explicava que, entre el 7 i el 10 de setembre havia partit cap al front d’Aragó, a Siétamo, junt amb el seu cunyat Manuel Grossi, i no va tornar a Sitges fins al 15 de gener de 1937, i es va incorporar a la fàbrica col·lectivitzada dels fills de Pau Benazet. En esclatar la revolució, en Silla deia que va servir de milicià en les patrulles seguint ordres del Comitè de Defensa de Sitges, del qual recordava com a membres Joan Alsina, Pere Bellver, Juan Aznar “*el Largo*” i Francisco González “*el Caliqueño*”. D’altra banda, deia que els qui feien registres per les cases eren Juan Aznar, Lippis i un tal Tomás Gimeno. En tot cas, reconeixia que el dia anterior havia dit en públic, al Bar de Can Rafaelsito: «Estas putas que delatan hoy otro día se la pueden cargar».

Continuant amb els fets de setembre, el dia 9 d’agost Bertran de Quintana també cridà a

declarar Casimir Sanahuja Solà, conegut amb el sobrenom de “*Toledo*”, el qual esdevindrà un testimoni excepcional, ja que serà l’únic que confessarà haver participat –tot i que força- sament- en un dels assassinats. Era natural de Martorell i tenia 50 anys. Treballava de xofer per al Comitè de Defensa, cobrava un sou de 60 pessetes que li pagava en Juan Aznar “*el Largo*”. Havia vist pel convent de les Mercedàries Francisco González “*el Caliqueño*”, Pere Bellver, Ramon Silla i algú altre del poble, però que en aquells moments no els recordava. En “*Toledo*” confessava haver participat força- sament en l’assassinat d’Antoni Viñals, com a conductor del cotxe que el va treure de casa:

« [...] sin que pueda precisar la fecha una tarde hallándose con el coche en la parada de la estación se presentaron unos individuos que le eran desconocidos en número de cuatro o de cinco con arma larga y amenazándole le obligaron a que siguiera con el coche yendo a una casa próxima al horno de la casa Viñals, en la calle de Bonaire de Sitges, donde se aparearon tales sujetos que se metieron en una casa próxima, saliendo a un individuo joven que no puede precisar si era el hijo de Viñals porque estaba muy afectado e impresionado por las amenazas; que dichos individuos le hicieron seguir hasta la carretera de Villanueva hasta un punto conocido por La Mata donde se aparearon y se alejaron con el detenido regresando después solos al cabo de un cuarto de hora, no oyendo disparo alguno, haciéndole marchar hacia el pueblo pero antes de llegar en él se aparearon y marcharon.»

No reconegué qui l’acompanyava en el cotxe, afirmava que no havia participat en cap altre acte d’aquest tipus, ni en robatoris a cases ni de mobles, i deia ignorar per qui eren dirigits ni si estaven ordenats pel Comitè de Defensa. Un altre dels xofers que treballà per al Comitè de Defensa i que Bertran de Quintana féu declarar a l’endemà, era Rosendo Ferret Bertran, més conegut com a “*Pauleta*”. Era natural de Sitges i tenia 33 anys. Les feines que deia dur a terme eren les del transport de guàrdies per a les barricades i les costes, portar els ferits procedents del front cap a Barcelona i requisar mantes per als refugiats. En cap cas deia haver participat en requisos de mobles, mai havia tret de casa cap persona per portar-la al Comitè i no coneixia la resta de xofers que hi treballaven. La vídua de Ramon Izábal, Teresa Simó, havia dit en la seva declaració que havia sentit a dir que en “*Pauleta*” havia estat implicat en l’assassinat del seu marit, però Rosendo ho negava, no coneixia Ramon Izábal i encara menys deia que l’hagués tret de casa per portar-lo al Comitè. Afirmava que havia estat al front d’Aragó des del 19 d’agost fins al 17 de setembre i a Siétamo hi va ser uns tres mesos fins al passat mes de juny. Desconeixia si hi havia hagut assassinats pels entorns de Sitges i que, per tant, en desconeixia també els autors. Teresa Simó també afirmava, en aquest cas no d’oïdes, que Rafael Huete Giménez havia estat un dels que va entrar a registrar el seu domicili buscant el seu marit quan Ramon Izábal havia marxat directament de Valls a Barcelona. Rafael Huete era natural de Dolar (Granada),

tenia 29 anys i treballava de paleta. Li explicà al jutge que no sabia qui era Ramon Izábal i encara menys qui havia participat en el seu assassinat. Afirmava que havia treballat per al Comitè, ja fos fent guàrdies com a milicià o conduint el camió de proveïments, i que havia vist alguna vegada l'ambulància de la Creu Roja (creia que era de Gavà) transportar cadàvers cap al cementiri de Sitges.

Sobre els assassinats de Vallcarca

El dia 7 d'agost també declararen Andrés Martínez, Antonio Pino, Antonio Alcázar i Casildo Caballero, tots quatre de la colònia de Vallcarca, involucrats en els assassinats de Juan Molina i Antoni Cañellas. Andrés Martínez i Antonio Pino eren jornalers de la fàbrica de ciment, el primer era natural de Cañadas de San Pedro (Múrcia) i el segon de Santa Elena (La Carolina, Jaén). Ambdós portaren Juan Molina fins al Comitè de Defensa de Sitges, al matí del dia 29 de juliol de 1936. Les seves declaracions eren força coincidents. Els dos rebien ordres del subcomitè de milícies de Vallcarca, el qual depenia del Comitè de Defensa de Sitges i tenia la seu al cinema de la barriada. El responsable del subcomitè, segons ells i altres declarants, era el president del sindicat de la UGT de Vallcarca, Francesc Vidal i Valls.⁷⁷ Els dos explicaren que hi havia hagut diversos intents per endur-se'n Molina i Cañellas, però el subcomitè de Vallcarca es negà perquè no va rebre cap ordre escrita. Aquesta declaració coincideix amb la d'un altre milicià, Antonio Alcázar, de 30 anys i natural de Dolar

(Granada), que treballava en el fogons de la fàbrica de ciment. Antonio Alcázar explicà al jutge que no va ser fins a la tercera vegada que van venir a buscar Molina i Cañellas, aquest cop amb una ordre escrita entregada a Francesc Valls, que se'ls van poder endur. Andrés Martínez va descriure com al dia 28 se'ls van emportar amb un cotxe gran, conduït, segons ell, per un tal Gràcia. Els retornarien a la matinada –tal com havien testificat els familiars de les víctimes– i se'ls tornarien a emportar l'endemà al matí. Una persona i un xofer desconeguts, provinents del Comitè de Sitges, van treure Cañellas de casa per conduir-lo cap al convent de les Mercedàries, mentre ordenaven Andrés Martínez i Antonio Pino que fessin el mateix amb Molina. Al convent, segons Pino, els dos detinguts foren entregats a Joan Alsina, que els feu esperar allà durant una estona. A més d'Alsina, allà hi va veure Pere Bellver, Juan Aznar “*el Largo*” i Francisco González “*el Caliqueño*”, però en Pino creia que Josep Elias era qui havia comés els crims. Ja a Vallcarca, cap a les sis de la tarda, en veure que no tornaven ni Molina ni Cañellas, Antonio Pino digué al jutge que envià Casildo Caballero Rusafa i Eugenio Ruiz Martínez cap al Comitè de Sitges per veure què hi passava. Allà, segons Pino, els van fer fora de males maneres. Al seu torn, Casildo Caballero també explicà al jutge com en dues ocasions, el Comitè de Sitges i també el de Gavà, havien intentat emportar-se les dues víctimes. Casildo era natural de Vélez Blanco (Almeria), tenia 24 anys i treballava de perruquer a la colònia de Vallcarca. La

nit del 29, segons Andrés Martínez, anaren a identificar els dos cadàvers que havien trobat al “pas de la mala dona”. Casildo Caballero explicà al jutge com Maria Martínez, la fillastra de Joaquin Molina, va anar al local del subcomitè preguntant pel seu padastre i, tot i que ja sabia que l’havien trobat mort, va adreçar-la a Joaquim Planelles, desmentint que aquest li hagués dit que Molina ja estava bé on es trobava.

Dos dies després d’aquestes quatre declaracions, el 9 d’agost, el jutge Bertran de Quintana cridà Joaquim Planella Ereu a declarar. Natural de Salt (Girona), tenia 57 anys i treballava de forjador a la colònia de Vallcarca. Maria Martínez havia explicat al jutge que, quan s’adreçà al subcomitè de milícies de Vallcarca per preguntar on era el seu padastre, Planella li va respondre que no es preocupés, que ja estava bé on es trobava (cosa que Casildo Caballero desmentia en la seva declaració). Planella també negava haver dit aquestes paraules. En la declaració de la vídua d’Anton Cañellas, Margarita Far, Planella apareixia com a responsable del subcomitè, però tots els milicians de Vallcarca, inclòs en Planella, atribuïen aquest càrrec a Francesc Vidal. Tot i així, tant ella com el pare de Cañellas creien que estava relacionat amb el seu assassinat. D’altra banda, la declaració de Planella coincidia bastant amb la dels seus companys. Explicà al jutge com havien intentat endur-se’n Molina i Cañellas unes quantes vegades. Esmentà el nom d’un membre del Comitè de Gavà que intentà emportar-se’ls,

un tal “*Carnerà*”, que també apareixia en la declaració de Margarita Far. I explicà com a través d’una ordre escrita entregada a Francesc Vidal, els seus companys Antonio Pino i Andrés Martínez van portar Juan Molina al Comitè de Sitges, mentre que un altre cotxe s’enduia Cañellas. No sabia qui formava part del Comitè de Defensa de Sitges i no es va assabentar que els havien mort fins dos o tres dies després, ignorant qui ho havia fet. Un altre dels inculpats que declarava davant el jutge pel cas de Vallcarca, era Josep Elias Artal. Natural de la Torre de l’Espanyol (Tarragona), tenia 35 anys i treballava de sabater. Antonio Pino li havia dit a Carlos Cañellas i a Bertran de Quintana que creia que Josep Elies era el responsable de la mort d’Anton Cañellas. Josep Elias explicà al jutge que durant el període del Comitè de Defensa, ell havia estat nomenat delegat de Treball, càrrec que ostentaria fins a la constitució de l’Ajuntament, però negava tenir res a veure amb els assassinats de Vallcarca. Sabia que havien desaparegut veïns del poble, però alguns havien retornat feia poc, com era el cas d’un tal Gassó (no en deia el nom) i Bartomeu Plana, però no sabia si la gent que havia desaparegut era perquè estava fora del poble o havia estat assassinada, ignorava completament els fets.

Testimonis reincidents

Tornaren a declarar davant de Bertran de Quintana el jutge municipal Carlos Fransoi Gràcia, natural de Saragossa, de 35 anys i tallador de calçat. El dia 5 d’agost s’havia limitat a explicar-li que després d’assumir

el càrrec de jutge municipal, el 19 de març de 1937, no se li va notificar cap més mort violenta. Però ara declarava com a imputat, ja que el seu nom havia sortit en la declaració de Josefina Casacuberta i en la de Gervasi Viñals com un dels que anaren a buscar Antoni Canals el 16 d'agost i Antoni Viñals el 5 de setembre. Carlos Fransoi explicà al jutge que, en esclatar la revolució, treballava com a milicià de les patrulles comandades pel Comitè de Defensa de Sitges –del qual deia no saber qui en formava part– fins a mitjan setembre, quan va marxar a Siétamo, al front d'Aragó. Deia que no coneixia Antoni Canals, però sí Viñals, de qui deia que encara estava viu quan va marxar al front. Tanmateix negava haver participat en l'assassinat de cap dels dos.

Antoni Mirabent Hill, l'enterramorts, també tornà a declarar. Havia estat cridat per Bertran de Quintana perquè havia detingut Genaro Mellado Serra, sabater de 33 anys i natural de Reus. Antoni Mirabent havia anomenat son germà en la declaració, Juan Mellado, que pertanyia a la banda que cometia els crims, segons el seu testimoni. Ara afegia que Genaro era germà de Juan i que alguna vegada s'havia personat al cementiri amb una arma per veure les víctimes abans que les enterrassin. En la seva declaració, Genaro deia que havia treballat com a milicià de les patrulles que depenien del Comitè de Defensa des de l'inici de la guerra fins al mes de desembre de 1936. Normalment feia guàrdies en torns de dia i de nit en el pas a nivell que

hi havia davant del cementiri, a la carretera de Vilanova, a les Coves i, durant mes i mig, guàrdia permanent davant la casa de l'advocat Fernández Ros. Acostumava a aturar els cotxes per demanar-los la documentació i si alguna vegada els que venien en automòbil li comunicaven que havien vist algun cadàver a la carretera, ell no feia res per esbrinar què havia passat ni confirmar la notícia, si bé sabia que més tard passava una ambulància de la Creu Roja que recollia els cadàvers i els deixava al cementiri. Deia que al Comitè de Defensa hi figuraven Joan Alsina, Juan Aznar “*el Largo*” i l'Emili Bella, i que l'únic cotxe del Comitè que havia vist circular era conduït per “*el Largo*”, però que no l'havia vist mai conduir amb persones estranyes al Comitè. En la declaració de Mirabent es deia que Genaro Mellado «iba en un camión buscando muebles de las torres», i en Genaro explicà que havia treballat també a les ordres de la comissió del Moble i la Vivenda, composta entre d'altres per Vallecillos i Zamorano, els quals entraven als xalets per treure'n els mobles i «eran distribuidos entre los necesitados que designaba el comité de asistencia social». Negava tenir cap relació ni amb els assassinats i ni amb els robatoris.

6. CAMÍ DE LES EXHUMACIONS

Cinc dies després d'haver començat els interrogatoris i d'haver recollit diverses declaracions, el dia 10 d'agost, Bertran de Quintana ja havia empresonat a dinou persones: Alexandre Roca, Rafael Huete, Joaquim Plane-

El Partido Socialista Unificado de Cataluña

CERTIFICA:

Que los compañeros, Antonio Alcazar Gutierrez, Antonio Pino Cortés, Casildo Caballero Ruzaña, Andrés Martínez Alcaraz y Joaquín Planella Ereu, pertenecen al partido, en el cual ingresaron como provenientes del Partido Socialista Obrero Español, cuyos compañeros han demostrado en todos sus actos ser unos perfectos antifascistas y dispuestos siempre a actuar de acuerdo con las consignas y disciplina de nuestro partido, por lo que podemos atestiguar por los actos revolucionarios en que hayan podido tomar parte, en nombre y representación de este Partido, que siempre y en todo momento no se apartaron nunca de la moralidad de que debe de hacer gala todo buen revolucionario, y hombre de partido, lo que hacemos constar en honor a la honradez y buen nombre de los aludidos camaradas.

Debemos hacer constar de una manera bien clara que los camaradas Antonio Alcazar Gutierrez, y Antonio Pino Cortés, estuvieron durante bastante tiempo luchando como voluntarios en el frente; los camaradas Casildo Caballero Ruzaña y Andrés Martínez Alcaraz, fueron encargados varias veces de trabajos de organización y nunca se les pudo achacar nada inmoral y en cuanto al camarada Joaquín Planella Ereu tiene un hijo luchando en el frente de batalla enrolado en nuestro Ejército Popular y creemos que ello es suficiente para demostrar su adhesión al Régimen.

Y para que conste, así lo certificamos en Sitges a dieciséis de agosto de mil novecientos treinta y siete

122

lla, Casimir Sanahuja, Josep Elias, Rosendo Ferret, Josep Ricart, Vicente Barrera, Andrés Martínez, Antonio Pino, Antonio Alcaraz, Casildo Caballero, Ramon Silla, Genaro Mellado, Carles Fransoi, Manuel Sanza, Francisco González, Antonio Gimeno i Pere Bellver. El jutge actuava sense cap tipus de miraments. Persona que apareixia en alguna declaració, per molts dubtes que poguéss aixe-car, persona que enviava a la presó. Al Sumari 168-C no hi consta l'existència de més proves que les declaracions recollides, ni es fa cap referència a la seva existència. Els testimonis que recollia eren suficient per decretar presó sense fiança per als inculpats. No discrimina-va entre els responsables del Comitè de De-fensa de Sitges (cosa que tampoc tenia perquè estar relacionada amb els crims) i les persones que treballaven per al Comitè. En la declara-ció d'Antoni Mirabent, l'enterramorts, s'es-mentava Juan Mellado, i qui va anar a testifi-car va ser el seu germà Genaro, que va acabar detingut; Rosendo Ferret, tot i al·legar que era al front, va ser detingut perquè la vídua de Ramon Izábal havia sentit a dir que ell estava implicat; però potser el cas més emblemàtic va ser el del xofer Josep Ricart.

Els primers recursos

Després de l'acarament amb la vídua de Jo-aquim Imburo, Felicidad Bayo, en el que Josep Ricart explicà que havia estat lesionat i que era impossible que l'hagués vist condu-ir el cotxe que es va endur el seu marit, va aportar dos certificats mèdics, un del doctor Benaprés i un altre del doctor Agustí Amell

i Sans. Demanava per carta que es prengu-és declaració una altra vegada a la vídua de Joaquim Imburo –que ja es va mostrar du-bitativa en l'acarament- i a tot un seguit de gent que provaria que estava impossibilitat per conduir. Aleshores Bertran de Quintana cridà el metge Agustí Amell, que ratificaria la versió de Josep Ricart. També va tornar a prendre declaració a Felicidad Bayo. L'11 d'agost, la vídua de Joaquim Imburo reconei-xia que, a conseqüència de l'acarament del dia 7, va recordar que el conductor del cotxe que es va endur el seu marit tenia una cicatriu al pòmul dret i que, per tant, no podia tractar-se de Ricart. Deu dies després, el jutge també cridaria els testimonis que corroborarien la seva versió, li descriurien l'accident laboral que havia patit i l'estat de salut amb que es trobava els mesos d'agost i setembre de 1936 (els testimonis a favor de Ricart fo-ren: Carlos Vidal Dimas, José Clavería Buira, Ramira Fernández Jurio, María Pérez Sainz, Guadalupe Fernández Jurio i Maria Castiella Ferrer). El xofer Josep Ricart, finalment, va obtenir la llibertat condicional el 23 d'agost. El dia 13 d'agost el PSUC de Sitges enviava una carta avalant el caràcter antifeixista dels 6 membres del partit que Bertran de Quintana tenia empresonats: Antonio Alcázar Gutiér-rez, Antonio Pino Cortés, Casildo Caballero Ruzafa, Andrés Martínez Alcaraz, Joaquim Planella Hereu i Casimir Sanahuja Solà. En aquesta carta es deia dels presoners que:

«[...] han demostrado en todos sus actos ser unos perfectos antifascistas y dispuestos si-

empre a actuar de acuerdo con las consignes y disciplina de nuestro Partido, por lo que podemos atestiguar por los actos revolucionarios en que hayan podido tomar parte, en nombre y representación de este Partido, que siempre y en todo momento no se apartaron nunca de la moralidad de que debe hacer gala todo buen revolucionario y hombre de Partido, lo que hacemos constar en honor a la honradez y buen nombre de los aludidos camaradas.»

Així mateix, feien constar que Antonio Alcázar i Antonio Pino varen estar lluitant al front durant temps, que Casildo Caballero i Andrés Martínez s'encarregaven de tasques d'organització i «nunca se les pudo achacar nada inmoral», que Joaquim Planella i Casimir Sanahuja tenien sons fills enrolats a l'exèrcit popular «y creemos que ello es suficiente para demostrar su adhesión al Régimen». Tres dies després, els sis encausats presentarien un recurs conjunt en contra de l'auto del jutge pel qual havia decretat presó sense fiança. Creien que el jutge havia tingut prou temps i suficients declaracions com per tenir constància de la seva innocència. El principal argument que esgrimien era la “obediencia jerárquica”:

«En cuanto a los actos realizados por los comparecientes, hemos de hacer notar, que se ajustaban no solo a las normas y leyes vigentes en el día de hoy, sino también en las que regían en aquellos momentos de agobios producidos por la sublevación militar. Teníamos derecho y deber de ayudar en su misión a las

autoridades legítimas en este caso el Comité de Defensa puesto que no existía Ayuntamiento. Ejercitamos un derecho, cumplimos nuestra obligación acatando las disposiciones de los órganos superiores que créimos tenían facultades para ordenarnos como lo hicieron. Por tanto se plantea el caso de que estando como todos los ciudadanos a las órdenes de quien tenía por misión encauzar las fuerzas del pueblo para evitar el triunfo de los facciosos levantados en armas contra la República, asegurando el orden en la retaguardia, nuestros actos quedan encuadrados en lo que en derecho se llama obediencia jerárquica, que es la relación de dependencia entre una persona y sus superiores jerárquicos.»

El recurs dels sis homes del PSUC continuava amb el seu argument citant una sèrie de juristes i articles del Codi Penal, però Bertran de Quintana no el va tramitar per haver estat presentat fora de termini. Ara bé, crida l'atenció que el dia que es presentà l'esmentat recurs, el 16 d'agost, el PSUC tornava a enviar la mateixa carta que havia presentat el dia 13. Només amb una diferència: Casimir Sanahuja desapareixia. En aquesta segona carta no se'l mencionava. El xofer conegut com a “Toledo” era el que tenia menys en comú amb els altres cinc militants del PSUC. Sanahuja treballava per al Comitè de Defensa de Sitges i la resta per al Subcomitè de Vallcarca; Sanahuja va ingressar al PSUC quan aquest partit es va constituir, és a dir, després d'esclatar la guerra civil, i la resta eren militants que provenien del PSOE; els cinc de

Vallcarca estaven implicats en la detenció de Molina i Cañellas, Sanahuja havia confessat la seva participació forçada com a xofer del cotxe que va portar Antoni Viñals a la seva execució. Els milicians del subcomitè de Vallcarca, Antonio Alcázar, Casildo Caballero i Joaquim Planella Ereu, després de les respectives demandes, van obtenir també la llibertat condicional el 17 de setembre. Així mateix, els milicians Andrés Martínez i Antonio Pino van obtenir la presó atenuada el 8 de novembre. La dona d'Andrés Martínez, Isabel García Alcázar, havia sol·licitat la llibertat condicional per al seu marit perquè el seu pare havia mort i no sabia com tirar endavant la família ella sola. També la dona d'Antonio Pino, Ana Ruiz Martínez, havia sol·licitat el mateix, ja que estava a punt de donar a llum i necessitava que l'ajudessin. Ambdues havien presentat la sol·licitud el mateix dia, el 8 de novembre, acompanyades d'un certificat de la delegació comarcal i local del PSUC, en el qual responien davant del jutge per garantir que tots dos tornarien a la presó tan bon punt ho decidís.

Les darreres declaracions d'agost

El dia 31 d'agost, Bertran de Quintana tornava a prendre declaracions. Aquesta vegada tocava a Emili Bella, a Enric Almiñana i a Sebastià Arnan "*el Dimoni Vermell*". El cognom "Bella" havia aparegut ja en la carta del desconegut J. Ferret i també en els testimonis de Genaro Mellado i de l'excalde Pere Bellver, els quals l'ubicaven dins del Comitè de Defensa. Emili Bella Abadal era natural de

Sabadell, tenia 34 anys i treballava com a representant de la indústria del calçat. Tot i que no especificà al jutge quina era la seva funció al Comitè, l'Emili Bella l'abandonà d'acord amb el seu partit, ERC. Més endavant, entrà a l'Ajuntament que es constituí el 28 d'octubre com a regidor adjunt a l'àrea de Sanitat, Cultura i Assistència Social. Deia que des de l'Ajuntament no es va acordar cap tipus de detenció ni repartiment de mobles i que, com tot el veïnat, es va assabentar que mataven gent a les carreteres properes a Sitges i que eren enterrades al cementiri, ignorant-ne qui eren els autors, les dates i les formes amb que ho feien. En el seu cas, tot i estar mencionat en la carta de J. Ferret, Bertran de Quintana optà per deixar sense efectes la seva detenció, sort que no tindrien els altres dos declarants d'aquell dia.

Enric Almiñana Guijarro pertanyia a la CNT. Era natural de Barcelona, tenia 46 anys i era viatjant de professió. Tant Manuel Sanza com Pere Bellver havien explicat que formava part del Comitè de Defensa i en l'informe del secretari municipal també hi constava com a tal, a més de ser regidor en l'Ajuntament posterior. Enric Almiñana declarava davant del jutge que havia entrat a formar part del Comitè de Defensa el dia 26 de juliol de 1936 amb la missió d'evacuar la població estrangera. Després assumí les tasques de delegat de Sanitat i Assistència Social, dedicant-se a l'organització del nou hospital militar ubicat a l'Hotel Terramar, de l'hospital civil i de les farmàcies. Deia que,

com a membre del Comitè de Defensa, es considerava responsable dels seus acords (detencions i requisos inclosos), però quan assassinaren Antoni Viñals, Joaquim Imbu-ro i Ferran Rodríguez, ell es trobava a Barcelona. Quan tornà i s'assabentà dels crims comesos, el declarant deia que va proposar l'organització d'una comissió formada per Josep Xambó, Pere Curtiada, en Tutusaus⁷⁸, Vicenç Ibáñez, Pere Bellver, ell mateix i algú altre que no recordava, i «se acordó por unanimidad a propuesta del que habla que si en lo sucesivo se cometía algún asesinato se procedería inexorablemente contra los autores y se dio orden a las milicias para que se desarmara a los grupos armados que se encontraran en las calles de la Villa, incluso los miembros del Comité hicieron guardias continuas día y noche permanentes para evitar que se repetirían tales hechos». Ignorava qui eren els autors dels assassinats. Així mateix, li explicà al jutge que per evitar els robatoris a xalets i torres de la vila, el Comitè va decidir penjar cartells en els immobles indicant que havien estat decomissats pel Comitè, i van cedir en règim de lloguer algunes cases d'estiuejants abandonades a les persones que més malvivien. El darrer declarant del dia 31 era Sebastià Arnau Domingo, conegut també com «*el Dimoni Vermell*». La vídua d'Antoni Canals havia dit al jutge que, el 15 d'agost, l'havia vingut a buscar a casa per portar-lo a l'Ajuntament, on havia de dimitir. Arnau era natural de Sitges, tenia 42 anys i també treballava a la indústria del calçat. Explicà al jutge que, efectivament, havia treballat per al Comitè de Defensa en

representació del POUM durant unes quatre setmanes a l'estiu de 1936, però després va tornar a la seva feina. De la seva relació amb Antoni Canals deia que «por indicación del Comité personalmente fue a casa del entonces alcalde D. Antonio Canals a últimos de julio o a primeros de Agosto para darle el encargo de que pasara por el Ayuntamiento para poner en claro unas cuentas de caja, hablando personalmente con el Canals a presencia de su familia, pues conoció a uno o dos de sus hijos; que el mismo día por tarde o al día siguiente compareció Canals en el Ayuntamiento de donde salió para su casa, enterándose días después por rumores de que el Canals había sido muerto pero ignora quienes sean los autores ni inductores de tal hecho». Tampoc deia saber res dels assassinats del 5 de setembre, ell no hi havia tingut res a veure.

Testimonis de setembre

Durant el mes de setembre, el jutge Bertran de Quintana va recollir només dues declaracions. Ara bé, no es tractava del testimoni de dues persones qualsevol: d'una banda, Pere Curtiada, dirigent d'Estat Català amb una llarga trajectòria política sitgetana, i de l'altra, Joan Alsina, que havia aparegut en moltes de les declaracions anteriors com «l'home fort» del POUM durant el Comitè de Defensa i en els Ajuntaments posteriors.⁷⁹ Pere Curtiada i Ferrerera natural de Sitges, tenia 37 anys i treballava com a viatjant de la indústria del calçat. Va formar part del Comitè de Defensa en representació d'Estat Català i, segons declarava, es dedicà a «la recogida de

objetos que depositó en el Museo Maricel; y de efectos de valor de plata y oro y metales varios especialmente de la Iglesia que recogía un Delegado de la Generalidad de Cataluña llamado Ciurana». Quan es van produir els assassinats, Curtiada deia que havia protestat públicament pels fets ocorreguts i que va intentar retirar-se del lloc que ocupava; també en l'assemblea popular celebrada al Prado el 2 d'agost de 1936, quan es va tractar el destí dels aleshores detinguts Isidoro Cartró, Felip Font, Antoni Benzat i Enric Valls, va intervenir juntament amb Pere Bellver a favor del seu trasllat a Barcelona, on haurien de ser jutjats per un Tribunal Popular del qual sortirien absolts. Es va assabentar dels assassinats el dia després que es cometessin, i desconeixia qui els havia ordenat i qui eren els executors. Afegia que sempre havia protestat a causa d'aquest tipus de violència fins al punt que, a les nits, «con otros elementos de su partido de la Esquerra salían a vigilar para evitar que continuaran sacando gente de sus casas principalmente cuando observaban que llegaba a Sitges gente forastera».

El cas de Joan Alsina Caveró és ben diferent. Quan Bertran de Quintana arribà a Sitges, Alsina portava detingut des de mitjan mes de juny pel procés al POUM. Empresonat a la Model a disposició d'un jutge especial, se li va prendre declaració des d'allí.⁸⁰ Joan Alsina Caveró era natural de Sitges, tenia 28 anys i treballava de mecànic i de sabater. Alsina formà part del Comitè de Defensa com a representant del POUM i, segons declarava, junt

amb Pere Bellver dirigia el departament de Defensa d'aquest Comitè, el qual estava ubicat al convent de les Mercedàries. Deia que ell no acordava ni detencions ni decomisos i li explicà, igual que Curtiada, l'episodi de l'assemblea del 2 d'agost, quan es van enviar als jutjats de Barcelona els «cuatro individuos tradicionalistas que la furia popular presentó en el Comité». Deia també que no era cert que disposessin d'un camió per recollir els morts de la carretera, i si existia, devia ser del departament de Sanitat i Assistència Social, no pas del de Defensa, tot recordant també la tasca de l'ambulància de Gavà. Negava la versió del pare d'Antoni Viñals, que l'havia acusat d'extorsió pocs dies després que son fill fos assassinat. Negava també la versió dels diversos milicians de Vallcarca, els quals havien explicat que havien rebut per escrit ordres del Comitè de Defensa de Sitges per detenir Antoni Cañellas i Juan M. Molina i portar-los al convent de les Mercedàries. Explicava que es va assabentar de la mort de Cañellas perquè era el seu cunyat i la seva vídua es traslladà a casa seva amb les filles. Ignorava qui havien estat els autors dels assassinats i afirmava que, per tal d'evitar-los, va organitzar «una vigilancia que incluso algunas veces hacían los propios individuos del comité». El jutge Bertran de Quintana decretà presó provisional per Alsina arran de la causa dels cementiris clandestins malgrat que ja estava empresonat. Poc després, el cap superior de la prefectura d'Ordre Públic li envià una carta al jutge en què li adjuntava un informe sobre Alsina que li havia fet arribar el cap del De-

partament Especial d'Informació de l'Estat (DEDIDE) a Catalunya. Es tracta d'un informe que fa un resum dels suposats delictes comesos per Alsina i la seva trajectòria des de l'esclat de la guerra. Cal prendre precaucions també a l'hora de valorar aquest informe, ja que s'ha d'analitzar en funció d'un context marcat per la repressió política que el POUM començà a patir després del Fets de Maig. S'acusava Joan Alsina d'haver fet xantatge als estiuiejants que residien a Sitges quan esclatà la guerra, de l'ocupació dels millors xalets de la vila, d'extorsió als petits industrials del poble, etc. L'acusaven també d'haver ordenat l'assassinat del jove sastre Ferran Rodríguez Monell per una qüestió de deutes (obviant la qüestió ideològica i religiosa), d'igual forma que l'acusaven d'haver mort el director de la Caixa, José Tomás. Junt amb altres membres «de su pandilla», havia format una Comissió d'investigació que va elaborar una relació de persones amb comptes o llibretes d'estalvi en caixes o bancs. Es parla de l'extorsió que patiren diversos sitgetans (un tal Planes conegut com a “*Riber*”, Francesc Planes, un mestre anomenat Bailo, en Mitjans, Serafín Santos...). Se l'acusava també de fer destrosses al local del PSUC i de pintar insults a la vorera del xalet que tenia llogat el consolat de la URSS a Sitges. Segons aquest servei d'informació, Joan Alsina havia orquestrat els Fets de Maig a la vila aprofitant el gran arsenal que tenia el POUM: 100 fusells, 3 metrallores i 200 bombes Lafitte. Deien també que havia ordenat el trasllat cap a Barcelona de dos canons i que es van fer servir per bom-

bardejar el cinema Amèrica. És més, deien que havia aconseguit “enganyar” els membres d'ERC de la vila perquè junts intentessin aturar la columna de guàrdies d'assalt que es dirigia de València cap a Barcelona per sufocar els Fets de Maig. Ara restava empresonat a la Model, on vivia en bones condicions arran dels recursos aconseguits mitjançant els seus robatoris i des d'on feia propaganda en contra del govern del Front Popular. Finalment, hi afegien: «Al encarcelarse Sitges demostró una gran satisfacción, en general respiró, nada extraño teniendo en cuenta el “pánico” a que la tenía sometida. Renació la tranquilidad y el orden y se cree quedaría vulnerado si este individuo pudiera volver a sus andanzas». És evident que aquest document policial té una finalitat política i és força tergiversador. En un primer moment aquest informe no anava adreçat ni va ser elaborat per ordre del jutge Bertran de Quintana, sinó que s'emmarca en el macroprocés contra el POUM. Bona part de l'informe està dedicada a la seva actuació durant els Fets de Maig, però és estrany que, tot i que l'Alsina formava part de la comissió municipal de Defensa, aquesta no estava presidida per ell, sinó per l'anarcosindicalista Francisco González “*Paco el Caliqueño*” de la CNT, i d'aquest fet important no es fa cap referència. Tot i així, la gran majoria de declaracions, la documentació municipal, els dietaris personals, sempre situen Joan Alsina com un dels homes forts de la política sitgetana entre juliol de 1936 i maig de 1937 i el situen també enmig dels episodis més turbulents que va viure la vila.

A finals de setembre, al jutge Bertran de Quintana li arribaria un altre informe provinent de la comissaria general d'Ordre Públic. En aquest cas no tractava de Joan Alsina, sinó que era una declaració que Alfredo Nicolás García, un dels germans "Feo", havia fet el 26 de juliol de 1937. Malgrat que no sabem els motius (tot i que podria tractar-se també del procés del POUM), Alfredo Nicolás ja feia temps que estava detingut. Era natural de Garraf, tenia 28 anys i treballava de paleta. Havia estat esmentat en moltes de les declaracions d'aquest sumari. En la carta de denúncia que havia originat tot el procés, els germans "Feo" apareixien com a presumptes criminals; els dos enterraments deien que eren sota la seva responsabilitat durant el període del Comitè de Defensa; tanmateix, la vídua d'Antoni M. Canals havia explicat que Alfredo Nicolás havia ajudat els seus dos fills a buscar el seu pare i que, finalment, va ser ell qui els va comunicar la notícia de la seva mort; l'informe del secretari municipal el feia membre del Comitè de Defensa "de caràcter informatiu"; qui el va substituir en les seves atribucions i responsabilitats sobre el cementiri, Vicenç Ibáñez, com a conseller municipal de Cultura, Sanitat i Assistència Social, explicà que Alfredo li havia donat les pertinences d'alguns dels cadàvers enterrats per tal que poguessin ser identificats algun dia. De les respostes que es troben en la declaració, es dedueix que les preguntes no anaven tant destinades a l'afer dels cementiris clandestins, sinó per extreure informació de persones amb qui s'havia envoltat i que en aquells

moments eren sospitoses. Concretament, se li preguntava per la relació que tenia amb Oscar Goldenhirsh (Carol) i Emmy Ada Rossy, i més endavant per un tal Emilio Martín i José Sotorra. Tanmateix, se li preguntà per la seva trajectòria dins el Comitè de Defensa i pels assassinats de Sitges. Primer responia explicant perquè tenia tres carnets diferents: el de la UGT, el de la CNT i el del POUM. Però a més, tenia un altre carnet, un carnet de les milícies antifeixistes de Sitges amb data de 6 d'agost de 1936 i que, per nomenament del Comitè de Defensa, l'autoritzava a «realizar toda clase de investigaciones de Orden Policiaco, así como efectuar registros, detenciones, etc.». En constituir-se l'Ajuntament el 28 d'octubre, ell hi entrà a formar part com a representant del POUM i el dia 29 d'octubre va ser nomenat regidor de Treball i Obres Públiques.⁸¹ Quan se li preguntà pels assassinats ell respongué que no hi va tenir res a veure i que només, per les funcions que havia de desenvolupar dins el seu càrrec, s'ocupà de la recollida de cadàvers per traslladar-los al cementiri i manar-ne la sepultura. Negava que hagués donat a Joan Duran les claus de la caixa de cabals del director de la Caixa de Pensions, José Tomás Vilanova, quan va ser assassinat. Quan se li preguntà per les armes que tenia el POUM a Sitges, contestà que, d'acord amb l'Ajuntament de Sitges, les havien entregat a la columna Lenin el passat mes de maig. Però aquesta no seria l'única informació que el jutge obtindria d'Alfredo Nicolás, ja que el 13 d'octubre podria recollir el seu testimoni des del preventori judicial. En aquesta decla-

ració Nicolás especificà que en el Comitè de Defensa ell hi representava la Federació Local de Sindicats de Sitges i que, quan es constituí l'Ajuntament, ell hi formà part en representació del POUM per fer-se càrrec de l'àrea de Treball i Obres Públiques. Deia que el comitè va prendre la decisió de fer fotografies de tots els cadàvers que entraven al cementiri per mort violenta, per si algun dia podien servir per identificar-los, d'aquesta funció es va encarregar el fotògraf Rafael Guiznar. Però quan ja tenia diverses fotos es van presentar a casa seva uns «individuos de patrullas en número de dos de Tarragona y en forma violenta le exigieron la entrega de las fotografías y de los clichés y le dieron la orden de que no se identificara ningún muerto». Com a resultat d'aquesta "visita", deia Nicolás que ordenà a l'enterraments Lluís Sabater que quan arribessin cadàvers d'assassinats els enterrés sense seguir el procediment legal i que no digués res a ningú, que s'hi jugaven la vida. Nicolás deia que no tenia res a veure amb els assassinats, no sabia qui els havia comés i tampoc creia que s'haguessin ordenat des del Comitè de Defensa. Per contrastar, explicà també el cas de l'assemblea del dia 2 d'agost, com havia actuat el Comitè amb els quatre detinguts, els quals serien portats a jutjar a Barcelona. Malgrat que ja estava empresonat, Bertran de Quintana decretà presó sense fiança per a Alfredo Nicolás.

Registres i exhumacions

Durant el mes de setembre el jutge Bertran de Quintana ordenà registrar els domicilis

dels processats i que es requissessin els béns que no fossin de la seva propietat susceptibles d'haver-los aconseguit per pillatge. Els dos agents encarregats, Josep M. Alfonso Calbetó i Josep Guix Badrinas, després de quatre dies registrant els domicilis, van presentar-se al jutjat municipal de Vilanova. Allà manifestaren que necessitaven més recursos i mitjans per dur a terme la seva tasca. Eren molts els processats i, a més, eren molts els que vivien en cases que no eren de la seva propietat, barrejant-se béns dels antics propietaris amb els dels nous inquilins. Això dificultava molt la seva tasca a l'hora d'elaborar l'inventari de béns que es trobaven a les cases. Tot resultava bastant complex. Finalment, es decidí que unes quantes persones acompanyarien els dos agents per tal d'agilitzar la feina, registrant i inventariant els béns dels processats. En total foren 31 registres practicats entre els dies 8 i 24 de setembre. Molts dels mobles i objectes requisats arran dels registres foren dipositats als baixos de la finca *Villa Rosita*, finca que havia estat ocupada per Manuel Sanza; altres mobles foren guardats al mateix domicili registrat, en alguna estança que restaria precintada; i hi hauria cases que serien tancades i segellades, com les d'Alfredo Nicolás, Manuel Grossi, Francisco González, Juan Aznar i la de Manuel Sanza.

Si els registres es practicaren al setembre, l'exhumació i identificació dels cadàvers enterrats clandestinament al cementiri de Sitges es portà a terme durant el mes d'octubre. El dia 15 a les set del matí, el jutge Bertran de

Quintana, l'alcalde Francesc Richart, els metges Joan R. Benaprés i Rafael Padrol, i una brigada d'obriers del municipi capitanejats pels enterramorts Lluís Sabater i Antoni Mirabent, iniciaren les excavacions. En aquest dia s'arribarien a desenterrar 13 cadàvers, no tots en el mateix lloc del cementiri. El mateix Antoni Mirabent identificà el cos de Juan Manuel Molina i també li semblà reconèixer el cos d'un jove escolapi que residia habitualment a Sitges. Un cop desenterrats, els metges iniciarien les autòpsies. Gairebé tots havien estat morts per arma de foc feia 10 o 13 mesos, però l'estat de descomposició tampoc afavoria un estudi més detallat dels cossos. Per ordre del jutge es tornaren a inhumar i es manà al jutge popular de la vila que s'inscrivissin els enterraments. La vídua de Juan M. Molina es presentà al cementiri i identificà el cadàver del seu marit, demanant que l'hi deixessin enterrar en un nínxol. Al dia següent continuaren les exhumacions. Aquesta vegada foren 14 els cossos desenterrats. Com en el dia anterior, es prengueren mostres de roba per a una millor identificació, procurant que fossin desinfectades i enviades al dipòsit judicial de l'Hospital Clínic. Aquesta vegada era Lluís Sabater qui identificà el cos del que havia estat director de la sucursal de la Caixa de Pensions d'aquesta vila, José Tomás Vilanova. Després de l'autòpsia es verificà que tots havien mort per arma de foc de 9 a 14 mesos enrere. Bertran de Quintana ordenà una altra vegada que s'inscrivissin els enterraments al registre. Dos dies després, el 18 d'octubre, continuaren les exhumacions. Foren 26 els

cadàvers desenterrats. Prengueren mostres de roba de tots, excepte de quatre que havien estat cremats. Tres dels cadàvers desenterrats foren identificats com a Josep Pallejà Solé, Salvador Pascual Escofet i Juan Sunyé Miró, els tres de Vilanova i la Geltrú –tres familiars hi eren presents per practicar el reconeixement. S'inhumaren de nou els cossos al mateix lloc i es manà de nou la inscripció dels enterraments al jutge municipal. El dia 20, Bertran de Quintana acudí al cementiri de Sant Pere de Ribes per cercar més cadàvers inhumats clandestinament, entre els quals, el de Ferran Rodríguez Monell i el del prevere Eloy Camps Pallejà. El dia 28 es dirigí a Vilafranca a realitzar nous interrogatoris. El dia 29, però, tornava al cementiri de Sitges per procedir a les darreres exhumacions. Es desenterraren els tres últims cadàvers. Aquesta vegada hi eren presents Margarita Far Boleada, per identificar el cos del seu marit Antoni Cañellas i Almirall, enterrat al nínxol 954, i Teresa Rosés i Llopart per identificar el cos de son cosí, Felip Font i Torralbas, enterrat en el nínxol 1082. Felip Font, notari de Granollers i de Barcelona, passava les vacances a casa del seu sogre a Sitges, Rafel Llopart i Ferret, i van trobar el seu cos entre Vallcarca i Garraf. En total, havien estat 56 els cadàvers que s'havien desenterrat del cementiri de Sitges entre els dies 15, 16, 18 i 29 d'octubre de 1937. Aquella mateixa tarda, el jutge Bertran de Quintana es dirigí al cementiri de Vilanova i la Geltrú, lloc on havia convocat els metges d'aquella ciutat, Manuel Echevarría Bargunyó i Víctor Torrent Casademunt, i a

l'enterraments Emili Gil Regual. Tragueren els dos cadàvers dels nínxols 11 i 6, es feu la descripció, l'autòpsia, es manà la inscripció del seu enterrament al registre i tornaren a ser inhumats. El pare d'Antoni Viñals i la vídua de Joaquim Imburo, que també havien estat convocats, n'identificaren els cossos. El tercer cadàver enterrat a Vilanova provinent de Sitges, més concretament de Vallcarca, era el de Manuel Robert Mestre, més conegut com "*el Caçador*". Més endavant, s'identificarien els cadàvers d'altra gent que no era veïna de Sitges, però que havia estat enterrada en el seu cementiri. Aquest era el cas de Colona Bofill i Enric, quan identificà el cadàver del seu marit, Hugo Villa Citelli, tret de casa seva de Gavà el 31 de juliol de 1936 i trobat mort a les costes de Garraf.

Una de les persones s'havia desplaçat fins al cementiri de Sant Pere de Ribes el 20 d'octubre per reconèixer el cos del prevere Eloy Camps Pallejà, era la seva treballadora domèstica, Gayetana Güell Junyent. La seva declaració seria recollida dies després, l'11 de novembre. També recolliria el testimoni de la treballadora domèstica del prevere Josep Bordas Galindo, Carmen Giner Querol. Gayetana Güell era natural de Vilafranca del Penedès, tenia 41 anys i des dels 8 anys vivia en companyia d'Eloy Camps, ja que era fillola de la treballadora domèstica que havia tingut anteriorment. Recordava que l'havien vingut a buscar a casa el dia 8 d'agost de 1936 cap a dos quarts de dotze de la nit. No sabia qui eren i no va saber res més fins dos o tres

dies després que se l'enduguessin, quan van trobar el seu cadàver al camí dels cards de Ribes. Tenia clar que l'havien assassinat pel fet de ser sacerdot. Era el mateix motiu pel qual, segons Carmen Giner, havien mort Josep Bordas. Carmen Giner era natural de Forcal (Castelló), tenia 50 anys i en feia uns 25 que treballava per al prevere. Declarava que també se l'havien emportat de casa el 8 d'agost, cap a les vuit del vespre. En Lippis i en Juan Aznar "*el Largo*" l'havien vingut a buscar per portar-lo al Comitè, però Josep Bordas, al contrari que Eloy Camps, aquella nit sí que tornaria a casa, cap a les tres de la matinada. Tanmateix, el dia 11 d'agost, dos individus tornarien a buscar-lo. Un no el va reconèixer perquè es tapava la cara, però l'altre, segons Carmen Giner, es tractava d'un tal Juan Melis, que ara probablement es trobava al front. Després que se l'enduguessin, Carmen va buscar refugi a casa de la seva germana. Un dia, els milicians van entrar a registrar la casa —entre els qual es trobava Ramon Silla— i els va sentir dir que Josep Bordas era mort.

7. EL FINAL DEL SUMARI

Els agents de Bertran de Quintana no van trobar mai el parador de Progeso Lippis "*el Cubanito*", un dels personatges més esmentats en les declaracions i més freqüentment relacionat amb els crims de Sitges. Tot i així, al 30 d'octubre van comunicar que havien esbrinat que en Lippis guardava bona part dels mobles i objectes robats de xalets de Sitges en un domicili del carrer Provença de Barcelo-

na i en un magatzem del carrer Trafalgar. Els béns serien requisats i la parella del “*Cubani-to*”, Adela Baella Marsal, quan li tocà declarar davant del jutge al 24 de novembre, li va dir que Lippis havia fugit a l’estranger, «pues ha recibido de él directamente carta desde París, carta que ha roto en la cual le manifestaba el propósito de ir a Cuba de donde es natural, o mejor dicho de ausentarse de París». Potser era massa tard per seguir el rastre de Progreso Lippis, però no el de Cristóbal Nicolás Garcia, el germà gran dels “*Feo*”, que passà a disposició judicial el 20 de novembre de 1937. Cristóbal tenia aleshores 35 anys, treballava de paleta i era membre del POUM.⁸² Va fer de milicià primer per al Comitè de Defensa i després per a l’Ajuntament fins al mes de març de 1937, aleshores passà a fer la guàrdia a les bateries de la costa, cobrant del govern central, fins al 31 d’octubre. Per les diverses declaracions anteriors, el seu nom s’havia vist enmig de l’assassinat de Ramon Izábal i de Ferran Rodríguez. Ell ho negà tot. Deia que mai no havia anat a buscar Ramon Izábal a casa seva i tampoc recordava que hagués detingut Ferran Monnell, «aunque esto no quiere decir que niegue el haber presentado a Rodríguez al Comité de Defensa». Declarava que les seves tasques, juntament amb un altre milicià anomenat Barrera, eren les de controlar les carreteres i les costes, sempre per ordre del Comitè. Quan se li preguntà per l’autoria dels crims, Cristóbal Nicolás creia que estaven involucrats en Progreso Lippis, Joan Alsina, Juan Aznar “*el Largo*” i Josep Xambó. El jutge va decretar presó sense fiança per al declarant.

Nicolás havia incriminat directament Josep Xambó i Miret, un dels dirigents més destacats d’ERC durant el període republicà i a l’inici de la guerra, però la seva fugida al mes d’abril amb la parella i els diners de la caixa municipal, l’havien fet caure en desgràcia, a més de ser expulsat del partit. El dia 30 de novembre, Josep Xambó, de 49 anys i mecànic de professió, declarava davant del jutge Bertran de Quintana. Xambó li explicà que, juntament amb en Joan Santaló, havia estat el representant d’ERC al Comitè de Defensa de Sitges. Més endavant, quan a finals d’octubre es va constituir l’Ajuntament, ell entraria a formar-ne part assumint el càrrec d’alcalde per torn i, després, exercint de conseller municipal de la regidoria d’Economia. Li explicà com, per acord municipal, es procedí al decomís dels comptes corrents que les persones considerades faccioses tenien als bancs Urquijo i de Vizcaya, fent constar els ingressos i les despeses en el llibre de caixa de la conselleria municipal d’Economia i Hisenda. Dins l’Ajuntament, també havia format part de la conselleria municipal de Defensa, presidida per Francisco González “*el Caliqueño*” i constituïda pels vocals Juan Bella, Joan Alsina, Juan Aznar “*el Largo*”, Joan Montserrat i Teófilo Navarro. Segons Xambó, aquesta conselleria municipal actuava com a substituta del Comitè de Defensa que s’havia dissolt quan es va constituir l’Ajuntament, ja que disposava de les competències en detencions, decomisos i registres. El Comitè de Defensa sorgit al juliol de 1936, segons Xambó, estava format per [Antonio] Gimeno, Pere Bellver,

Alexandre Roca, Josep Elies, Juan Aznar “*el Largo*”, Enric Almiñana, Sebastià Arnan “*Dimoni Vermell*”, Alfredo Nicolás, Joan Santaló, Vicenç Ibáñez, Joan Vidal, Pere Curtiada i d’altres que no recordava. Quant a detencions i registres, Xambó deia que se n’encarregaven Pere Bellver, Juan Aznar, Enric Almiñana, Sebastià Arnan, Alfredo Nicolás i Josep Elies «auxiliados por una comisión secreta de investigación de los milicianos que obedecían las órdenes del Comité y que se encontraban de guardia». Xambó explicà al jutge que va intentar esbrinar qui formava part d’aquesta comissió, però no ho va aconseguir davant la negativa dels membres del Comitè, la qual cosa va motivar la protesta d’ERC i el PSUC en el seu moment. Però a més de ser un testimoni clau per entendre el funcionament del Comitè i del Consell Municipal, Xambó havia aparegut també en el testimoni que Gervasi Viñals havia donat sobre la mort de son fill. Havia explicat que Xambó li va assegurar que a son fill no li passaria res i que podia deixar que se l’endugessin. Però Josep Xambó tenia una altra versió dels fets del 5 de setembre de 1936:

«[...] que recuerda que en uno de los primeros días de Septiembre que era sábado, sobre las siete de la tarde, siendo alcalde, recibió aviso por teléfono de Mercedes Masip, prima de Antonio Viñals, manifestándole que se presentara en el local de Esquerra y EstatCatalà, que era el mismo, por un asunto urgente, contestando que no podía en aquel momento acudir por tener asuntos que resolver del

Ayuntamiento. Siendo llamado al poco rato por la misma persona y por teléfono, reiterándole la urgencia, ante lo cual se decidió acudir al local de la Esquerra. Y cuando estaba saliendo de la Alcaldía vio que llegaba la Mercedes Masip y al preguntarle qué es lo que quería le contestó que querían matar a su primo. Dirigiéndose al local de la Esquerra, donde encontró al Viñals, que le dijo que se había refugiado allí escapando de los que habían ido a buscarle para matarle. Viendo alrededor del Viñals a su padre a su madre y a un tal Gracia, que cree es el mayor de los tres hermanos, que trabajaba en la fábrica de zapatos de Benazet y es rubio. Y al intervenir el declarante para preguntar qué es lo que ocurría, el Gracia manifestó que querían llevárselo a Villanueva para prestar declaración; que también intervino el padre de Viñals preguntando a Gracia si efectivamente era cierto que se lo llevaban para declarar a Villanueva, contestando que era cierto y que no tuviera ningún cuidado que nada le había de pasar y entonces el padre le dijo a su hijo que fuera con el Gracia sin ningún cuidado. Que recuerda que al entrar en el local de la Esquerra, que está dos casas más allá de la del Viñals, había en la puerta un coche parado sin que distinguiera las personas que lo ocupaban porque era entre dos luces y además por tener la vista cansada; que el declarante se marchó fiado de lo dicho por el Gracia continuando sus quehaceres en la alcaldía. Y por la noche aun estando en la alcaldía o en el centro de la Esquerra, oyó una conversación en que se decía que había sido asesinado el Viñals.»

En Xambó afegí que desconeixia qui havia estat l'autor de l'assassinat de Viñals i de la resta de crims. En aquest cas, el jutge Bertran de Quintana deixà sense efectes l'ordre de detenció sobre el declarant i quedà en llibertat.

Declaracions finals i darrers recursos

El mes de desembre tindrien lloc les dues darreres declaracions del sumari, la de Manuel Grossi i la de Juan Aznar "*el Largo*". La declaració de Manuel Grossi i Mier del 4 de desembre no és que aportés gaire informació més. Grossi era un dels líders de la revolta asturiana de 1934. Militava al POUM i quan esclatà la guerra es trobava en aquesta vila amb el seu fill i la seva dona, la sitgetana Teresa Guillot.⁸³ Explicà al jutge que, quan es va produir l'intent de cop d'estat militar de 1936, de seguida es va incorporar a una columna per anar al front, on hi va estar fins al passat 15 de novembre, exceptuant els períodes de permís que aprofitava per venir a Sitges a veure la seva família. Al principi, ell i la seva família vivien a casa de son cunyat, Ramon Silla "*Cul d'Angúnies*", però com que necessitaven més espai, l'Ajuntament li va cedir una casa del passeig de la Ribera, respectant els béns que allí s'hi trobaven i que no eren de la seva propietat. Deia que no tenia cap relació amb els crims comesos en aquesta vila i que només havia mantingut relació amb alguns membres del Comitè perquè era del seu mateix partit. Bertran de Quintana, després d'escoltar-lo, deixà sense efectes la seva ordre de detenció. Amb Juan Aznar Cañabate "*el Largo*" no passaria el mateix. Tenia 34 anys, era natural de Múrcia i treballava de xo-

fer. Primer respondria a les preguntes del jutge sobre el funcionament del Comitè de Defensa i després passaria a relatar la seva versió dels assassinats del 5 de setembre i a negar la seva suposada implicació. Declarava que havia entrat a formar part del Comitè com a tècnic de comunicacions i transports i que tenia Josep Xambó i l'Enric Almiñana de companys, però aviat el primer passaria a l'àrea d'hisenda i el segon a proveïments. Afirmava que el Comitè no s'encarregà en cap moment de la recollida de cadàvers trobats a la carretera, que d'això es feia responsable l'ambulància de la Creu Roja de Gavà. Desmentia que hagués participat en detencions, robatoris i assassinats. Quant a la seva relació amb l'assassinat d'Antoni Viñals, explicava que la conselleria d'Hisenda del Comitè, per proveir-se de fons per adquirir subsistències per a la població, «dispuso que los vecinos pudientes adelantaran ciertas cantidades y con tal objeto se le declaró al declarante avisara al panadero Antonio Viñals para que pasara a entrevistarse con el Consejero de Hacienda pero el deponente no estuvo presente en esta entrevista e ignora si Viñals firmó o dejó de firmar el documento para sacar dinero del Banco». Finalitzava dient que no sabia de cap ordre escrita enviada al subcomitè de Vallcarca per endur-se'n Juan M. Molina i Antoni Cañellas i que, per tant, tampoc sabia qui els havia matat, insistint en el fet que ell no tenia cap relació ni amb els assassinats ni amb els robatoris. Bertran de Quintana decretà presó sense fiança per al declarant. A més, el jutge de Vilanova i la Geltrú havia enviat una carta a Bertran de Quintana per informar que havien robat a la

casa segellada on s'havien guardat tots els mobles requisats arran dels registres als domicilis dels processats i que probablement l'autor del robatori havia estat el mateix "Largo".

La declaració de Juan Aznar "el Largo", recollida el 23 de desembre, era l'última que s'inclouria al sumari. Paral·lelament, els recursos dels detinguts per sortir de la presó a l'espera del judici havien continuat. Per més que ho intentés Enric Galofre, l'advocat d'Enric Almiñana —i més endavant, també d'Antonio Gimeno— no se'n sortia. El dia 16 d'octubre havia enviat una carta al jutge Bertran de Quintana amb dos certificats, un de l'alcalde Francesc Richart i l'altre del secretari general d'ERC a Sitges, Joan Santaló, avalant Enric Almiñana com a «veritable antifeixista i únicament ha tingut càrrecs de caràcter administratiu, sense que hagi sigut un home d'acció per cap raó ni motiu», a més, demanava al jutge que cridés a declarar Teófilo Navarro, del PSUC, per corroborar-ho, però no el va fer comparèixer. El dia 18, Enric Galofre li envià una carta adjuntant quatre certificats amb la intenció d'acreditar que el seu client es limitava a tasques administratives i que es dedicava bàsicament als proveïments del municipi (un certificat de l'administrador de l'Hospital de Sitges, del conseller municipal de proveïments, del delegat comarcal de proveïments de la Generalitat i del conseller interí de l'Hospital de Terramar). En una altra carta del 13 de novembre, Galofre argumentava que Enric Almiñana vivia en una torre que havia estat municipalitzada i que el

processat pagava un lloguer a l'Ajuntament amb coneixement del seu propietari, Ramon Sala, i el seu administrador, Gaspar Vilella, de qui se sol·licitava també la compareixença davant del jutge per corroborar-ho. L'advocat els feia constar que no entenien perquè havien requisat els mobles que es trobaven en aquella casa, propietat de Ramon Sala, de la qual l'Almiñana era tan sols el llogater. Quant a la roba que estava dipositada a la casa i que no era de la seva propietat, en Pere Curtiada i més persones de l'Ajuntament podien certificar que li havien encarregat la tasca de guardar-la i repartir-la entre la gent necessitada. Galofre insistí i el dia 15 de novembre li envià un rebut d'Andrea Cardeñoso conforme Enric Almiñana li havia entregat un seguit de roba. Més endavant, per corroborar la seva versió, ja que el jutge no cridava Gaspar Vilella a declarar, ni a cap persona de l'Ajuntament, li envià un certificat de Vicenç Ibáñez acreditant que la comissió administrativa va entregar a Almiñana diverses robes en qualitat de dipositar; tres rebuts conforme el seu client pagava a l'Ajuntament el lloguer de la casa que ocupava; i li envià també una declaració de Gaspar Vilella en la qual li explicava que la comissió de l'habitatge va municipalitzar la casa i que va ser el mateix Almiñana la persona que li va transmetre que li havia estat cedida, amb el compromís de «vetllar pel mobiliari i casa del señor Sala, i que de mobiliari només en faria servir el que abans ja era de la seva propietat». Tota aquesta documentació no li va servir de res perquè el jutge els negà la llibertat condicional o la presó atenuada,

tant a l'Enric Almiñana, com a José Antonio Gimeno i Genaro Mellado. Els dos darrers l'havien sol·licitat el 27 i el 24 de setembre respectivament a través d'una carta on explicaven que, si bé havien treballat com a militans per al comitè fent vigilància a les costes, no tenien res a veure ni mai havien participat en cap acte delictiu. Més endavant, José Antonio Gimeno informaria que Enric Galofre també actuava com a advocat defensor seu. I el 9 de novembre, Galofre escriuria una carta per demanar la llibertat condicional o la presó atenuada per al seu client, ja que amb «tal mesura s'evitarà que un innocent com és el meu client continuï empresonat i que després a l'ésser absolt resulti que ha estat empresonat indegudament durant mesos i mesos».

El final del Sumari especial de Sitges 168 C
El 15 de desembre de 1937 el jutge Bertran de Quintana publicava l'auto pel qual es declarava conlúsió el sumari. S'havia decretat el processament de: Manuel Sanza Ortega, Francisco González Gutiérrez "*el Caliqueño*", José Antonio Giménez González, Pere Bellver Terrades, Josep Ricart Miquel, Vicenç Barrera Sampietro, Andrés Martínez Alcaraz, Antonio Pino Cortés, Antonio Alcázar Gutiérrez, Casildo Caballero Ruzafa, Ramon Silla Iborra, Genaro Mellado Serra, Carlos Fransoi Gracia, Alejandro Roca Romeu, Rafael Huete Gimeno, Joaquim Planella Hereu, Casimir Sanahuja Solà, Josep Elies Artal, Rosendo Ferret Bertran, Enrique Almiñana Guijarro, Sebastià Anran Domingo "*Dimoni Vermell*", Joan Alsina Cavero, Alfredo Nicolás Garcia, Josep Ma-

tas Solé, Pau Bosch Pagès "*Pau de la Ràpita*" i Josep Campamà Tutusaus⁸⁴, trobant-se tots en estat de presó preventiva excepte Josep Ricart, Antonio Alcázar, Casildo Caballero i Joaquim Planella, que es trobaven en llibertat condicional i Andrés Martínez Alcaraz i Antonio Pino Cortés, que es trobaven en presó atenuada en el seu domicili. S'emplaçava a tots a compareixer en un període de 10 dies amb els seus advocats i procuradors per fer-se càrrec de la seva defensa i representació.

En el sumari no s'han trobat les actes del judici ni cap rastre de les compareixences emplaçades per al dia 25 de desembre de 1937, però, per contra, sí que hi ha un informe competencial redactat pel jutge Bertran de Quintana el 17 de gener del 1938 en el qual estipula quin hauria de ser l'òrgan judicial més adequat per fer-se càrrec d'aquest procés: el Tribunal d'Espionatge. Argumentava que els delictes tractats

«[...] han sido cometidos con la premeditación de originar conflictos a los Gobiernos de Cataluña y la República con el fin de perder la guerra y favorecer los intereses de los facciosos puesto que se han desarrollado no con motivo del primer impulso popular iniciado el diez y nueve de julio del año mil novecientos treinta y seis sino que con pretexto de combatir el fascismo continuaron desarrollándose en meses posteriores.»

Així doncs, podria ser que el dia 25 de desembre no s'iniciés el judici dels processats

PREVENTORIO JUDICIAL
BARCELONA 17 de Febrero de 1938.

8

POENCIA DE DISCUSION DE BASES PARA EL ENLACE C N T= U G T.
Estimados camarada:

Todas las epocas de resaca revolucionaria han conducido a los trabajadores revolucionarios a la carcel y al banquillo de los acusados. Todavia continua fresco el recuerdo de la represion de octubre y de todas las demas represiones. Y lo sentimos ahora sobre nuestra carne como represalias a toda una serie de cosas. En todos estos momentos dificiles de dolor personal y de retroceso colectivo, la revolucion se ve perseguida valunmiada y llevada ante los Tribunales de Justicia.

Quizá no haya nada tan significativo en este sentido como los llamados "cementerios clandestinos". Baja este nombre se pretende guzgar a los Comités Antifascistas del 19 de Julio. A los hombres mas presigiosos y de mas limpia trayectoria revolucionaria de la clase trabajadora y casi diriamos, al mismo movimiento - o lo que es espiritu del mismo- de julio bajo los plieges de cuya bandera todo el mundo quiere conservar un sitio.

El procesod de los llamados "cementerios clandestinos es lo mas monstruoso que podia darse. Para manchar la conducta de los hombres que en los dias de julio lograron sofocar al nacer el alzamiento faccioso, han tenido de husmear en los terruños resecos, y removerse las tumbas; han tenido de sacarse los cadaveres pestilentes de curas y fascistas pretendiendo cargarlos a los Comités Antifascista s y sus colaboradores.

Now a tocado a nosotros trabajadores revolucionarios deSSit ges, miembros del primer Comité Antifascista colaboradores del mismo la gloria y el honor de ser los primeros de comparecer, por lo que se entiende de lito nuestro, ante los Tribunales. La vista va a celebrarse dentro de muy pocos dias. Y alli iremos con la frente alzada, orgullosos de nuestra actuacion y de nuestra conducta, dispuestos a reivindicar el impulso revolucionario del 19 de julio, y a tapar la boca a quienes para dar gusto a los enemigos de la clase trabajadora y dela causa antifascista se han dedicado a la repugnante tarea de desenterrar cadaveres.

Sirva esta carta de comunicacion fraternal hacia vosotros. Sabemos la importancia historica de nuestro proceso, que a desbordado ya el marco insignificante de Sitges, para transformarse en el proceso de todos los Comités Antifascistas de julio. Estamos seguros de contar con la solidaridad de aquellos Comités. Con la solidaridad activa de todos los hombres sinceramente revolucionarios y antifascistas. De toda la clase trabajadora de Cataluña y España. Y, no seguramente necesario decirlo, estamos tambien con vencidos de vuestra cordial y vallosa solidaridad.

No dudamos que convencidos de vuestra obligacion moral de defender aquellos hombres y aquellos organismos nacidos al calor de la luhha, sabreis, antes y durante la vista -a la que desde este momento quedais invitados- cumplir con vuestro deber revolucionario y antifascista al que nosotros nunca hemos faltado.

Prev. Judicial.

n-1

LOS PRESOS DE SITGES

Juan Alsina
Carlo Franco
Pere Ferrer
Josep Ferrer
Josep Ferrer
Antonio Docu

138

Madrid 624

BUTLLETÍ DE LA BIBLIOTECA MUSEU BALAGUER | Octubre 2017

Carta dels presos de Sitges enviada abans que se celebri el seu judici, adreçat a la ponència de discussió de bases per a l'enllaç CNT-UGT. 14/02/1938 (PS-MADRID, C.624, leg.823, exp.18, CDMH)

pels crims de Sitges perquè encara no s'havia decidit quin era el tribunal que tenia les competències.

A l'Arxiu Nacional de Catalunya es troben els expedients penitenciaris dels 17 detinguts de Sitges que van passar per la Model de Barcelona.⁸⁵ Pel que es descriu en els respectius apartats de vicissituds, el 5 de març de 1938 van comparèixer al Tribunal Popular núm.1, Secretaria de Sala núm.2, i es decretà la seva llibertat, tot i que van haver de restar 48 hores més detinguts a disposició de l'autoritat governativa.⁸⁶ Gairebé tots van ser posats en llibertat el 8 de març. Joan Alsina, però, detingut també pel procés del POUM, després que el Tribunal Popular núm.1 n'hagués decretat la llibertat en la causa dels cementiris clandestins, el Tribunal Especial d'Espionatge núm.5 de València també en va decretar la llibertat el dia 12 de març, finalment, va sortir de la presó dos dies després.

Possiblement va tenir algun tipus d'influència o repercussió -tot i que és impossible saber els efectes reals com a mesura de pressió- la carta que els presos de Sitges van adreçar a la Ponència de discussió de bases per a l'enllaç de les centrals sindicals CNT i UGT el 17 de febrer.⁸⁷ En aquesta carta els presoners del Sumari 168 C feien valer el seu antifeixisme i a la seva situació deien:

«El proceso de los llamados "cementieros clandestinos" es lo más monstruoso que podía darse. Para manchar la conducta de los Hombrés que en los días de julio lograron sufragar

al nacer el alzamiento faccioso, han tenido de husmear en los terruños resecos, y removerse las tumbas; han tenido de sacarse los cadáveres pestilentes de curas y fascistas pretendiendo cargarlos a los Comités Antifascistas y sus colaboradores.

Nos ha tocado a nosotros, trabajadores revolucionarios de Sitges, miembros del primer Comité Antifascista colaboradores del mismo la gloria y el honor de ser los primeros en comparecer, por lo que se entiende delito nuestro, ante los Tribunales. La vista va a celebrarse dentro de muy pocos días. Y allí iremos con la frente alzada. Orgullosos de nuestra actuación y de nuestra conducta, dispuestos a reivindicar el impulso revolucionario del 19 de julio, y a tapar la boca a quien espera dar gusto a los enemigos de la clase trabajadora y de la causa antifascista se han dedicado a la repugnante tarea de desenterrar cadáveres.»

La carta anava signada per Joan Alsina, Rosendo Ferret, Carlos Fransoy, Pere Bellver, Alejandro Roca, Casimir Sanahuja, Juan Aznar, Vicente Barrera, Francisco González, Rafael Huete, Enrique Almiñana, Ramon Silla, Josep Elies, Sebastià Arnau, Genaro Mellado, Alfred Nicolás i dues persones més les signatures de les quals són difícils d'identificar.

Atent com sempre, el dia 8 de març, Bonaventura Julià anotava: «Regresaron los extremistas detenidos mediante el sumario del juez especial doctor Bertrán de Quin-

tana, excepto Alsina y el menor de los tres Feo». I el dia 15, amb l'arribada d'Alsina «Ha sido libertado Alsina, último de los que estaban presos a resultas del sumario a cargo del juez especial señor Bertrán de Quintana, festejando su libertad con una cena en la pensión Rosés, abundando comestibles y bebidas». Tanmateix, qui tindria poc temps per celebrar res seria en Juan Aznar “*el Largo*”, ja que moriria a Barcelona el 17 de març arran dels terribles bombardejos que patiria la ciutat els dies 16, 17 i 18 d'aquell mes per ordres directes de Mussolini.⁸⁸ Quima Caballol descriuria l'enterrament del “*Largo*” al seu dietari el dia 19:

«Avui ha tingut lloc l'enterrament del Largo i no hi faltaven boniques corones. L'acompanyament era nombrós. En passar pel cap de la Vila, acompanyat d'un silenci impressionant, una veu escardalena de dona, ha cridat: Ell va arrencar els braços de la mare de Déu quan tiraven del balcó avall les imatges de casa del senyor Mitjans. El silenci ha estat encara més profund i han continuat carrer Major amunt.»⁸⁹

8. PROCÉS JUDICIAL O PROCÉS POLÍTIC?

Tot havia començat al mes d'abril anterior, quan Bertran de Quintana acceptà l'encàrrec del president del Tribunal de Cassació de Catalunya i de l'Audiència de Barcelona, Josep Andreu i Abelló, empès pel conseller Comorera, d'investigar el cas d'uns cadàvers apare-

guts a Sant Feliu de Llobregat. Entre els dies 21 i 22 d'abril de 1937 es creà el Jutjat Especial per a la investigació dels crims comesos als primers mesos de la guerra, nomenant-ne tres jutges especials: Bertran de Quintana, Josep Vidal Llecha i Antonio Fernández Ros –tot i que a la llarga, seria només el primer qui se'n faria càrrec.⁹⁰ Quan Rafael Vidiella va substituir Joan Comorera a la conselleria de Justícia (ambdós del PSUC), es va fer una primera ampliació de la zona de jurisdicció de Bertran de Quintana, ampliació que es va estendre per tot el territori català quan al mes de juny finalment ocupà la conselleria Pere Bosch Gimpera, d'Acció Catalana Republicana. En poc temps, d'estar investigant el cas de Sant Feliu de Llobregat, el jutge Bertran de Quintana es veié seguint la pista de diferents crims i exhumant cadàvers per tot Catalunya, fins que el 3 de desembre de 1937, la Sala del Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona acordà finalitzar amb els sumaris de cementiris clandestins. El 18 de novembre de 1937 s'havia presentat un resum de l'actuació d'aquest Jutjat Especial en què s'informà que van exhumar-se un total de 2.073 víctimes i que es van processar 175 persones (32 de les quals foren absoltes, 128 passaren per presó i 15, després de ser detingudes, quedaren en llibertat provisional).⁹¹

La interpretació històrica del paper que va jugar políticament aquest Jutjat Especial encapçalat per Bertran de Quintana és força controvertida. Diversos historiadors opinen que el sumari dels cementiris clandestins es

va obrir per minar el poder de la CNT, la gran afectada per les conseqüents detencions, però quan aquestes van afectar el PSUC, els comunistes van pressionar políticament perquè s'acabessin les investigacions.⁹² Les crítiques i denúncies per part de la CNT van ser contundents, especialment entre el juliol i l'agost. Creien que no s'estaven perseguint els crims de l'estiu de 1936, sinó que es perseguia "la revolució". Al 21 de juliol, l'exministra Frederica Montseny, en un míting del teatre Olímpia, criticava obertament el sumari dels cementiris clandestins, sobre les investigacions del sumari es parlava de forma pública i amb tot detall a la premsa.⁹³ Garcia Oliver es queixava a Josep Andreu que s'estava utilitzant la justícia per empresonar cenetistes, mentre que en els informes interns de la CNT es deia de Bertran de Quintana que era «Presidente del Tribunal Popular. Juez Especial para instruir los sumarios y pedir responsabilidades por los cementerios clandestinos. Se dedica con mucho entusiasmo a la labor de desenterrador» i «Con ello quiere deshonorar a la CNT-FAI. Actúa con notoria parcialidad y bajo las órdenes directas de ANDREU. Mal, muy mal bicho».⁹⁴ Però el toc d'atenció més seriós vindria el dia 2 d'agost, quan Josep Andreu va ser objecte d'un atemptat: el cotxe oficial amb què viatjava va ser tironjat per un grup de cenetistes davant del Palau de Justícia.⁹⁵ D'altra banda, qui més i millor ha estudiat la repressió política que va patir el món llibertari després dels Fets de Maig, l'historiador francès François Godicheau, quan aborda la qüestió dels ce-

mentiris clandestins és quan es mostra més incisiu:⁹⁶ «Se trataba claramente de reprimir a los autores de violencias en la primera parte de la guerra, pero sobretudo de atacar a los poderes surgidos del movimiento revolucionario de julio-agosto de 1936, y que tanto habían resistido a la normalización municipal durante el otoño y el invierno 1936-1937».⁹⁷ Oposant legalitat republicana a revolució, Godicheau opina que es pretenia passar comptes amb els Comitès antifeixistes sorgits de les jornades posteriors al 19 de juliol.

Les paraules de Rafael Vidiella

El dia 9 de setembre de 1937 sortia publicada a *La Vanguardia* una nota del conseller de Treball, Rafael Vidiella, que portava per títol «Los detenidos por hechos revolucionarios deben ser puestos en libertad». Allí explicava que el dia anterior havia rebut al seu despatx un grup de familiars de revolucionaris i antifeixistes detinguts. Els comentà que, justament en el darrer Consell de la Generalitat, ell mateix «planteó este hecho y mantuvo la tesis, que los jueces no pueden admitir las denuncias que se formulan sobre hechos de carácter revolucionario acaecidos con motivo del movimiento provocado por los generales facciosos, ya que de efectuarlo así, sería como procesar la propia revolución». Vidiella feia servir els mateixos arguments que fins ara havien fet servir els anarcosindicalistes. I continuava:

«[...] es natural que los jueces no deben aceptar denuncias de esta índole, sino que tampoco

deben aceptarlas cuando provienen de individuos a los cuales se ha requisado el piso o la casa, o bien las tierras, por ser conceptuados fascistas, o por haberlas abandonado ellos mismos. Los jueces únicamente deben admitir las denuncias concretas sobre todos aquellos individuos que en lugar de obrar revolucionariamente lo hayan efectuado en un sentido de lucro, o bien que hayan aprovechado los hechos revolucionarios para eliminar enemigos personales, o por un afán innoble de robo.»

El conseller acabava dient que la seva tesi havia estat acceptada en el darrer Consell de la Generalitat per unanimitat, que els detinguts per causes revolucionàries serien alliberats i que, probablement, el secretari del Consell s'havia descuidat de publicar l'acord a la premsa. Les declaracions de Vidiella van aixecar molta polseguera política. L'historiador José L. Martín Ramos ha reconstruït els fets.⁹⁸ El conseller de Justícia, Pere Bosch Gimpera, va queixar-se directament al conseller en cap, Josep Tarradellas, de la intromissió i la ingerència que significaven les paraules de Vidiella en un afer que no era de la seva jurisdicció.⁹⁹ I l'enrenou encara va créixer més perquè la publicació de les declaracions va derivar en un conflicte competencial entre el govern de la Generalitat i el de la República, sobre quin dels dos controlava la censura. Ningú s'havia descuidat de publicar l'acord, sinó que els consellers de Justícia i de Governació, Pere Bosch Gimpera i Antoni M. Sbert, i el mateix president Lluís Companys, havien decidit actuar sense publicar-lo (la seva

redacció hauria comportat moltes dificultats jurídiques). En veure que l'acord no es publicava, Vidiella va esquivar deliberadament la censura d'Sbert adreçant-se pel seu compte al Delegat d'Ordre Públic a Catalunya, Paulino Gómez, que li va donar llibertat per publicar-la comptant, a més, amb el suport del ministre de Governació, Julián Zugazagoitia. A la reunió del govern de la Generalitat del 13 de setembre, el president Companys es va enfrontar amb Vidiella acusant-lo d'haver-lo deixat en evidència davant del govern de la República amb la seva ingerència i va donar tot el seu suport a Sbert. Prèviament, el conseller Bosch Gimpera, a l'endemà de la publicació de la nota de Vidiella, publicava també una nota de resposta en la qual es confirmava que efectivament en la sessió de Govern que citava Vidiella s'havia debatut la qüestió i s'havia arribat a un acord:

«[...] en el Consejo de la Generalidad celebrado el lunes pasado, se trató de la necesidad de impedir que la actuación de la Justicia pudiera desviarse en un sentido de represión de tipo contrarrevolucionario y todos los consejeros coincidieron en que la actuación judicial, por principio de equidad y por imperio de la guerra y la revolución, no puede confundir al antifascista que, por consecuencia de la sublevación militar, realizó un acto revolucionario, con el individuo que aprovecha la revolución para realizar impunemente actos delictivos movido por venganzas personales o por afán de lucro y como consecuencia de esta coincidencia de criterios, fue acordado que por el consejero

Imatge actual del cementiri de Sitges (R. Conesa)

de Justicia se llevaran a la práctica las medidas necesarias para que el poder judicial, dentro de su órbita específica, interprete fielmente el criterio unánime coincidente con el Gobierno de la República, interpretado por las instrucciones del Fiscal general, sin que se adoptara ningún otro acuerdo concreto e ejecutivo.»¹⁰⁰

La reconstrucció dels fets és aquí important perquè en deriven dues interpretacions diferents. D'una banda, Godicheau opina que la nota de Vidiella era una mesura de pressió del PSUC a favor dels seus militants detinguts pel sumari dels cementiris clandestins —els militants del PSUC a qui fa referència són els cinc de Vallcarca (poc després, efectivament, els tres primers serien posats en llibertat provisional i presó domiciliar per als altres dos).¹⁰¹ D'altra banda, Martín Ramos no creu que la intenció de Vidiella fos tant una

defensa dels militants del PSUC com una estratègia política d'acostament a la CNT. Cinc militants del PSUC detinguts li sembla un grup força escàs com perquè Vidiella volgués crear l'enrenou polític que va provocar deliberadament (i encara més si es té en compte que dels 175 que serien finalment processats, aproximadament el 95% eren de la CNT).¹⁰² Més que defensar els seus militants —que també—, creu que el PSUC estava intentant refer ponts amb la CNT —sempre que no retornessin al govern de la Generalitat—, seguint l'estratègia política que apareixia en el “Manifest del Comitè Central” publicat a *Treball* el dia 8 de setembre. En un parell de setmanes s'aconseguiria el que semblava ser el seu pla, la constitució del Front Popular de Lleida amb la participació de republicans, nacionalistes (Estat Català), rabassaires i també la CNT i la FAI locals. Per tant, la fi del sumari dels cementiris clandestins, no només

es devia a la pressió del PSUC, sinó també a l'acord que havia pres el govern de la Generalitat per unanimitat. L'únic que va fer Vidiella era aprofitar-se'n i treure'n rèdit polític per seguir l'estratègia del seu partit d'apropament a les bases de la CNT, descontentes amb les investigacions de Bertran de Quintana.

La fi del sumari dels cementiris clandestins

Després de l'afer Vidiella, Bertran de Quintana va reduir la seva activitat –de les 18 instruccions que es van dur a terme, només 4 van ser obertes després de la polèmica.¹⁰³ A partir d'aquest moment, el jutge intentà que tots els sumaris oberts fins aleshores passessin a una altra jurisdicció, la del Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció que, com el seu nom indica, es dedicava als delictes d'espionatge, alta traïció i derrotisme.¹⁰⁴ L'argumentació que feia servir s'ha pogut veure en l'informe que el jutge va redactar el 17 de gener en relació als presos de Sitges en què afirma que els delictes «han sido cometidos con la premeditación de originar conflictos a los Gobiernos de Cataluña y la República con el fin de perder la guerra y favorecer los intereses de los facciosos». Era un judici d'intencions que no responia a la realitat dels fets. Creure que aquests assassinats es van cometre per desestabilitzar el govern català i republicà per beneficiar la causa rebel, és una sentència totalment política, no jurídica. Els crims obeïen a altres raons (passar comptes amb els patrons de la fàbrica de Vallcarca, anticlericalisme, venjança per la mort de milicians al front,

etc.).¹⁰⁵ De totes maneres, els seus arguments no foren escoltats i la majoria de casos foren jutjats per Tribunals Populars –com va ser finalment el cas de Sitges. Segons Dueñas i Solé, aquests tribunals foren força benèvols amb els empresonats, i van deixar en llibertat més d'un 94% dels inculpats.¹⁰⁶

Les cartes que François Godicheau va trobar dels presos de Sitges a l'International Institute of Social History (IISH) d'Amsterdam, on es conserven els arxius de la CNT, revelen com van intentar polititzar encara més el procés pel qual estaven sent jutjats per poder-se defensar.¹⁰⁷ La primera carta, escrita el 27 de novembre de 1937 –quan encara no s'havia tancat el sumari- i adreçada al president de la Generalitat, al conseller de Justícia i al president de l'Audiència, advertia que iniciaven una vaga de fam si no se'ls hi concedia la llibertat condicional. Explicaven el periple de llocs d'empresonament per on havien passat, es queixaven que només cinc militants del PSUC tenien llibertat condicional i que de totes les organitzacions que havien conformat el Comitè Antifeixista de Sitges, només hi havia presos del POUM i de la CNT. Es mostraven preocupats perquè creien que el que més interessava al jutge Bertran de Quintana era esbrinar on havien anat a parar els mobles de la seva propietat de Sitges, i descrivien les seves credencials com a antifeixistes.¹⁰⁸ La segona carta que publicà està adreçada al Comitè Peninsular de la FAI i té data de 17 de febrer. Es tracta de la mateixa carta que van enviar el mateix dia a la po-

nència de discussió de bases per a l'enllaç de les centrals sindicals CNT i UGT, que ja s'ha vist en el capítol anterior. Els presos únicament demanen una mostra de solidaritat per part dels seus correligionaris, els quals seran benvinguts si assisteixen al judici. La resposta de la FAI va ser redactada per Germinal de Sousa. Es mostrava solidari amb els presos, però el vocabulari que utilitzava, segons Godicheau, era més aviat d'un "antifeixisme apolític", en el sentit que no es comprometia a res i que la paraula revolució ja no apareixia enlloc. Godicheau ho atribueix al moment polític que travessava la FAI, que es trobava en un procés de transformació per convertir-se en partit i que, més endavant, fins i tot arribaria a adherir-se als 13 punts de Negrín, cosa impensable en altres moments.

Darreres consideracions

Caldria matisar alguns argumentaris que diferents autors han exposat sobre la tasca de Bertran de Quintana al voltant de la seva investigació a Sitges. El jutge va perseguir els autors dels crims de la vila, però seguint el fil de les declaracions dels familiars dels assassinats i dels sospitosos, no es pot dir que la seva forma d'actuar fos gaire rigorosa. Com s'ha vist, tendia a detenir i a empresonar sense tenir proves vinculants dels fets, en funció del testimoni de les declaracions, malgrat que algunes d'aquestes fossin contradictòries. Va tenir un tracte preferencial amb membres de determinats partits.¹⁰⁹ Va actuar amb una celeritat excessiva a l'hora de prendre declaracions i empresonava sense te-

nir gaires miraments, probablement perquè anava desbordat de feina (el moment de més intensitat va ser juliol i agost), sense oblidar tampoc que estaven enmig d'una guerra. D'altra banda, s'insisteix que el PSUC, en lloc d'expulsar els militants inculcats en el sumari, els va defensar vehementment en contraposició a l'actitud d'ERC, que va reaccionar expulsant un dels seus militants detingut per "incontrolat".¹¹⁰ Això no és ben bé així. El PSUC no va defensar tots els seus militants, només els de Vallcarca, a Casimir Sanahuja "*Toledo*", que confessà que havia estat involucrat involuntàriament en l'assassinat d'Antoni Viñals, no el van incloure en el recurs judicial. I segon, el militant d'ERC que va ser detingut era Josep Xambó, que no va passar per presó perquè el jutge el va deixar en llibertat després de testificar. Certament, ERC el va expulsar, però no pel seu paper en el Comitè de Defensa a l'estiu de 1936 ni per estar cridat a testificar en el sumari dels cementiris clandestins, sinó per motius totalment aliens a la investigació.¹¹¹ Així mateix, també caldria matisar les suposades bones relacions que hi havia entre les forces antifeixistes de Sitges a l'estiu de 1936, com indica Godicheau, només pel fet que totes les organitzacions van aportar militants dins les patrulles de vigilància. Com explica l'historiador Federico Vázquez Osuna, la República considerà fonamental la investigació dels crims i els delictes comesos als primers mesos de la guerra. D'aquesta forma, d'una banda feia saber a la ciutadania i a l'opinió internacional que no permetria

més abusos i que estava en condicions de perseguir els culpables; i de l'altra, transmetia seguretat i fermesa, tothom era responsable dels seus actes. Una immensa part de la judicatura i del ministeri fiscal, alineada amb la cinquena columna, es va oposar que s'investiguessin els fets perquè podia jugar a la contra dels rebels, que utilitzaven els crims comesos a la zona republicana per denigrar-la internacionalment.¹¹² A les dificultats que el jutge Bertran de Quintana tenia de seguir endavant, a més de les pressions polítiques i el boicot quintacolumnista, Dueñas i Solé hi afegeixen els recels que tenien molts jutges de carrera, ja que consideraven injust que una persona no adscrita al món judicial aconseguís ser magistrat.¹¹³

La premsa franquista qüestionava constantment la tasca del jutge, fins i tot el general Queipo de Llano denigrava les seves investigacions a través de les seves conegudes locucions radiofòniques. En acabar amb el sumari dels cementiris clandestins, Bertran de Quintana retornà al seu càrrec de president del Tribunal Industrial de Barcelona, al gener de 1938, desapareixent així de la vida pública. Afectat per una astènia generalitzada i una bronquitis crònica, amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, abandonà Catalunya acompanyat de la seva dona, Valentina España. Els esperava un dur i penós exili entre França i Mèxic, on finalment moriria el 5 de febrer de 1960.

FONTS

ARXIU I BIBLIOTEQUES CONSULTADES

Arxiu Històric de Sitges (AHS)
 Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
 Archivo Histórico Nacional (AHN)
 Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (ACTSJC)
 Centro de Documentación de la Memoria Histórica (CDMH)
 Biblioteca del Pavelló de la República – CRAI de la Universitat de Barcelona
 Biblioteca de Catalunya
 Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona

HEMEROTECA

El Eco de Sitges (ES)
El Baluart de Sitges (BS)
 El Front
 Full Municipal de Sitges

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

Ramon ARNABAT(ed.), *Tots els noms. Víctimes de la Guerra Civil al Penedès (Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf)*, Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs – Edicions i propostes culturals Andana, 2010.

Pere BOSCH-GIMPERA, *Memòries*, Barcelona: Edicions 62, 1980.

Joaquima CABALLOL i MOREU, *La guerra de 1936-1939 a Sitges*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 1999.

Ricard CONESA SÁNCHEZ, *La democràcia fugaç. Sitges durant la Segona República (1931-1936)*. Sitges: Ajuntament de Sitges – Edicions i propostes culturals Andana, 2011.

«La II República i la guerra civil» A: AA.DD. *Història de Sitges. Vol. IV. Època contemporània (I) 1800-1939*, Sitges: Ajuntament de Sitges, 2013, p.111-130.

Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, *El jutge dels cementiris clandestins. Josep M. Bertrán de Quintana, 1884-1960*. Maçanet de la Selva: Editorial Gregal, 2012.

Francisco ESPINOSA, «Julio de 1936. Golpe militar y plan de exterminio» a: Julián CASANOVA (co-ord.), *Morir, matar, sobreviure. La violència en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica-Biblioteca de Bolsillo, 2004, p.53-119.

(ed.) *Violencia roja y azul. España, 1936-1950*, Barcelona: Crítica, 2010.

Ferran GALLEGRO, *Barcelona, mayo de 1937*, Madrid: Debate, 2007.

François GODICHEAU, *La guerred'Espagne. République et révolution en Catalogne (1936-1939)*. París: Odile Jacob, 2004.

No callaron. Las voces de los presos antifascistas de la República (1937-1939). Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 2012.

David JOU; Roland SIERRA; Robert TEIXIDÓ, *La guerra civil de 1936-39 a Sitges. Tres conferències*, Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2001.

Bonaventura JULIÀ i MASÓ, *Diari de guerra i de postguerra. Sitges 1936-1942*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2002.

Santos JULIÀ (coord.), *Victimas de la guerra civil*, Madrid: Temas de Hoy, 1999.

José Luis LEDESMA, «Una retaguardia al rojo. Las violencias en la zona republicana» A: Francisco ESPINOSA(ed.), *Violencia roja y azul. España, 1936-1950*, Barcelona: Crítica, 2010.

José Luis MARTÍN RAMOS, *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*. Barcelona: L'Avenç, 2012. *Territori capital. La guerra civil a Catalunya, 1937-1939*. Barcelona: L'Avenç, 2015. (ed.) *Els Fets de Maig*, Barcelona: El Viejo Topo, 2010.

Jacint MERINO SÁNCHEZ, *Los militares se sublevan en Barcelona. El general Manuel Goded Llopis y el 19 de julio de 1936*, Barcelona: Editorial Base, 2013.

Jordi MILÀ i FRANCO, *Històries del poble silenciós. Sitges durant la Guerra Civil*. Sitges: Ajuntament de Sitges, 2016.

Pelai PAGÈS, *La presó Model de Barcelona. Història d'un centre penitenciari en temps de guerra (1936-1939)*, Barcelona: PAM, 1996.

Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939, Sevilla: Espuela de Plata, 2007.

Justícia i guerra civil. Els tribunals de justícia a Catalunya (1936-1939). Barcelona: Editorial Base, 2015.

Àngels PARÉS CORRETGER, *Records de guerra*, Sitges: ERC-Sitges, 2016.

Josep Antoni POZO, *Poder real y poder legal en la Cataluña revolucionaria de 1936*. Sevilla: Espuela de Plata, 2012.

148 | *La Catalunya antifeixista. El govern Tarradellas enfront de la crisi política i el conflicte social. Setembre de 1936 – abril de 1937*, Barcelona: DAU, 2012.

Paul PRESTON, *El holocausto español. Odio y exterminio en la guerra civil y después*. Barcelona: Debate, 2011.

Alberto REIG TAPIA, *Ideología e historia: sobre la represión franquista y la guerra civil*. Madrid: Akal, 1986.

Marc SANTASUSANA CORZAN, *De la fàbrica a la revolta. Trajectòria política de Pere Curtiada i Ferrer, dirigent obrer sitgetà*. Barcelona: Edicions del 1979, 2015.

Roland SIERRA FARRERAS, *Sitges, gener 1939/juliol 1941*. Vilanova i la Geltrú: Consell Comarcal del Garraf – Institut d'Estudis Penedesencs, 1993.

Queralt SOLÉ i BARJAU, *Els morts clandestins. Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona-Catarroja: Afers, 2008.

Josep M. SOLÉ i SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 2003.

Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, vol. 1, Barcelona: PAM, 1989.
(dir.) *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Ed. 62, 2005.

Josep TERMES, *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937*, Catarroja-Barcelona: Afers, 2005.

Reiner TOSSTORFF, *El POUM en la revolució espanyola*, Barcelona: Base, 2010.

Enzo TRAVERSO, *A sangre y fuego. De la guerra civil europea (1914-1945)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2009.

Federico VÁZQUEZ OSUNA, *La rebel·lió dels tribunals. L'Administració de justícia a Catalunya (1931-1953). La judicatura i el ministeri fiscal*. Catarroja: Afers, 2005.

La justícia durant la guerra civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya. Barcelona: L'Avenç, 2009.

Joan VILLARROYA, Joan, *Els bombardejos de Barcelona durant la guerra civil (1936-1939)*, Barcelona: PAM, 1999.

W

- 1 Extrec les dades del pròleg de Josep Benet a Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, vol.1, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989 p. V-XVIII.
- 2 Josep M. SOLÉ SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 2003.
- 3 En una entrevista del diari *Avui* (09-11-2009), el coordinador del projecte des de 1989, l'historiador Jordi Oliva, estimava que «al final tindrem 100.000 noms de morts, dels quals entre 60.000 i 65.000 seran catalans i de 30.000 a 35.000 forans morts a Catalunya».
- 4 Vegeu per exemple Francisco ESPINOSA, «La represión franquista: un combate por la historia y por la memoria» A: Francisco ESPINOSA MAESTRE(ed.), *Violencia roja y azul. España, 1936-1950*, Barcelona: Crítica, 2010, p.17-78.
- 5 Francisco ESPINOSA, Op. Cit., p.77-78; són les mateixes xifres amb les que es mou l'hispanista Paul Preston en el seu monumental Paul PRESTON, *El holocausto español. Odio y exterminio en la guerra civil y después*. Barcelona: Debate, 2011, p.22-24. En el pioner llibre coordinat per Santos Juliá al 1999, ja es parlava que la repressió a la zona republicana no devia superar les 50.000 víctimes i que la repressió a la zona franquista s'acostava als 140.000 morts (100.000 executats durant la guerra i 40.000 a la postguerra), a Santos JULIÁ (coord.), *Victimas de la guerra civil*, Madrid: Temas de Hoy, 1999, p.411.
- 6 Vegeu Julián CASANOVA (coord.) *Morir, matar, sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica-Biblioteca de Bolsillo, 2004, especialment la part de Francisco ESPINOSA «Julio de 1936. Golpe militar y plan de exterminio» p.53-119.
- 7 Una breu comparativa es pot trobar ja en un dels primer estudis acadèmics que es va fer sobre la violència durant la guerra a Espanya, Alberto REIG TAPIA, *Ideología e historia: sobre la represión franquista y la guerra civil*. Madrid: Akal, 1986, p.123-159; sobre el general Queipo de Llano és molt recomanable la lectura de Francisco ESPINOSA, *La justicia de Queipo*. Barcelona: Crítica, 2006.
- 8 José Luis LEDESMA «Una retaguardia al rojo. Las violencias en la zona republicana» A: Francisco ESPINOSA (coord.), Op. Cit., 2010, p.149-247.
- 9 Enzo TRAVERSO, *A sangre y fuego. De la guerra civil europea (1914-1945)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2009, p. 77-82.
- 10 José Luís MARTÍN RAMOS, *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*. Barcelona: L'Avenç, 2012, p.106.
- 11 Vegeu l'estudi de Xavier Díez, *Vengança de classe. Causes profundes de la violència revolucionària a Catalunya el 1936*. Barcelona: Virus editorial, 2010; d'altra banda, del ja citat estudi de Paul PRESTON, Op. Cit., 2010, és imprescindible la primera part, dedicada a la violència durant la Segona República.
- 12 Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, Op. Cit., p.179-186; Hilari RAGUER, «Persecució religiosa i salvament de vides. La matança de capellans als primers dies de la guerra» A: Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA(dir.) *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2005, p.153-162.

- 13 José L. LEDESMA, Op. Cit., p.180-184.
- 14 Julián CASANOVA, *La Iglesia de Franco*. Barcelona: Crítica – Biblioteca de Bolsillo, 2005, p.47-97.
- 15 José Luis MARTIN RAMOS, Op. Cit., 2012, p. 109. Després d'analitzar les dades de Solé i Villarroya, l'autor sosté que va haver-hi una major virulència de la repressió en els municipis en què van predominar cenetistes i poumistes, sobre aquells en què ho van fer republicans i socialistes unificats. Tanmateix, en l' estudi sobre les patrulles de control, deixa clar que totes les forces polítiques, si bé amb diferents actituds, van estar implicades en la seva organització i funcionament.
- 16 José Luis MARTIN RAMOS, Op. Cit., 2012, p.120.
- 17 José L. LEDESMA, Op. Cit., p.201.
- 18 Joaquina CABALLOL i MOREU, *La guerra de 1936-1939 a Sitges*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 1999, p.40.
- 19 ES, 19-04-1942.
- 20 Recentment, s'ha reivindicat la figura Carles Montserrat i Torralbas com a militant catalanista a qui la guerra el va enganxar fent el servei militar obligatori en zona rebel, veure Àngels PARÉS CORRETTGER, *Records de guerra*, Sitges: ERC-Sitges, 2016, p.37.
- 21 ES, 08-03-1942; 15-03-1942; 22-03-1942; 29-03-1942; 24-01-1943.
- 22 AHN, FC-Causa General, 1603-1/15.
- 23 Un dels primers estudis que alertaven dels errors i dels objectius polítics que tenia la Causa General fou el d'Alberto REIG TÀPIA, Op. Cit.
- 24 J. M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, Op. Cit., vol.2, 1989, p. 274-275.
- 25 Ramon ARNABAT(ed.) *Tots els noms. Victimes de la Guerra Civil al Penedès (Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf)*, Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs – Edicions i propostes culturals Andana, 2010, p. 242-243.
- 26 La font a partir de la qual han aportat el nom de Francesc de Querol és el dietari de Bonaventura Julià i el nom de Miquel Soreas Soreas, extret del Registre Civil, crec que podria tractar-se d'un error de transcripció i referir-se a Miquel Gorgas Gorgas, perquè el nom de Soreas Soreas no és gens comú i no apareix enlloc més.
- 27 Vegeu per exemple les vagues de 1931 i les descripcions de les condicions laborals de Vallcarca a Ricard CONESA SÁNCHEZ, *La democràcia fugaç. Sitges durant la Segona República (1931-1936)*. Sitges: Ajuntament de Sitges – Edicions i propostes culturals Andana, 2011.
- 28 David JOU ANDREU, «La guerra civil de 1936-39 a Sitges. Un repàs per a la memòria» A:David JOU; Roland SIERRA; Robert TEIXIDÓ, *La guerra civil de 1936-39 a Sitges. Tres conferències*, Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2001, p.5.
- 29 AHN, FC-Causa General, 1603-1 /285 – 293.

- 30 Isidoro Cartró esdevindria el primer president de la comissió gestora franquista un cop les tropes sollevades entressin a Sitges el 23 de gener de 1939. Vegeu Roland SIERRA FARRERAS, *Sitges, gener 1939/juliol 1941*. Vilanova i la Geltrú: Consell Comarcal del Garraf – Institut d'Estudis Penedesencs, 1993.
- 31 Bonaventura JULIÀ i MASÓ, *Diari de guerra i de postguerra. Sitges 1936-1942*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2002, p.62.
- 32 *Ibidem*, p. 67.
- 33 Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, *El jutge dels cementiris clandestins. Josep M. Bertrán de Quintana, 1884-1960*. Maçanet de la Selva: Editorial Gregal, 2012.
- 34 Un recent estat de la qüestió a Daniel ROIG i SANZ, «Catalanisme radical, nacionalisme integral i feixisme a la Catalunya dels anys trenta: historiografia, teoria i estat de la qüestió» A: *Segle XX. Revista catalana d'història*, 9 (2016), p. 51-82.
- 35 Les referències a la carta i a les declaracions posteriors davant del jutge, les extrec del “Sumari especial de Sitges 168-C”, ACTSJC.
- 36 Bonaventura JULIÀ i MASÓ, Op. Cit., p.92.
- 37 Joaquina CABALLOL i MOREU, Op. Cit., p. 115.
- 38 Sobre Orriols, vegeu Josep MAYMÍ, «El cas del Comitè d'Orriols» A: Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA (dir.) *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, Barcelona: Ed. 62, 2005, p.117-121.
- 39 Per un estudi sobre el paper d'aquest tribunal al llarg de la Guerra Civil, vegeu Federico VÁZQUEZ OSUNA, *La justícia durant la guerra civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, 2009.
- 40 Tot i que al sumari se l'anomenà de “cementiris clandestins”, es tractava més aviat d'enterraments clandestins. Els primers a parlar acadèmicament dels cementiris clandestins foren Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, Op. Cit., 1989; anys després, se'n parlarà dins el context de la recerca sobre les fosses comunes a Catalunya duta a terme per Queralt SOLÉ i BARJAU, *Els morts clandestins. Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona-Catarroja: Afers, 2008.
- 41 Per exemple, en l'informe de l'1 de juny de 1941 del 3r Tercio Rural de la Guardia Civil Comandancia nº103 del Puesto de Sitges. AHN: FC-Causa General, 1603-1/267.
- 42 Marc SANTASUSANA CORZAN, *De la fàbrica a la revolta. Trajectòria política de Pere Curtiada i Ferrer, dirigent obrer sitgetà*. Barcelona: Edicions del 1979, 2015.
- 43 Vegeu Jacint MERINO SÁNCHEZ, *Los militares se sublevan en Barcelona. El general Manuel Goded Llopis y el 19 de julio de 1936*, Barcelona: Editorial Base, 2013, p.41. En el seu llibre, Jacint Merino escriu que la farmàcia era d'Isidor Font, però es podria tractar d'una confusió, ja que la farmàcia era de Felip Font (podria ser que s'ajuntessin els noms dels dos dirigents carlins de la vila, el d'Isidor Cartró i el de Felip Font, en un de sol). En aquesta reunió es discutí sobre el repartiment de

les armes –els carlins volien ja la seva distribució per estar del tot preparats, mentre que els militars preferien repartir-les el dia del cop a les casernes. Per tant, si bé sabem que alguns dels carlins de Sitges van participar en la conspiració per derrocar el govern de la Segona República, no sabem ben bé quina va ser la seva actuació a la vila durant les jornades del cop d'estat. Possiblement, com en altres poblacions, esperaven el desenllaç de la revolta a la capital catalana per actuar.

- 44 Bonaventura JULIÀ i MASÓ, Op. Cit., p. 27-28.
- 45 José Luis MARTÍN RAMOS, Op. Cit., 2012, p.15-31.
- 46 *Eco de Sitges* (ES), 13/08/1936. Tot i que a l'Eco es parla del PSOE en lloc del PSUC, la Federació Catalana ja s'havia integrat dins el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), creat el 24 de juliol de 1936 arran de la confluència del Partit Català Proletari, la Unió Socialista de Catalunya, la FC del PSOE i el Partit Comunista Català. L'historiador Josep Puigsech descriu com algunes agrupacions socialistes van trigar a acceptar la seva incorporació al PSUC, no sabem si aquest seria el cas de Sitges. Vegeu Josep PUIGSECH, *Entre Franco y Stalin. El difícil itinerario de los comunistas en Cataluña 1936-1949*, Barcelona: El Viejo Topo, 2010; vegeu també del mateix autor *Nosotros los comunistas catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la guerra civil*, Vic: Eumo, 2001.
- 47 Com explica Josep Antoni POZO, *Poder real y poder legal en la Cataluña revolucionaria de 1936*. Sevilla: Espuela de Plata, 2012, p. 42-54 la convivència de l'Ajuntament i el Comitè, la subordinació del primer al segon, o el seu tancament a l'estiu de 1936, variaria segons les correlacions de forces polítiques i sindicals de cada municipi.
- 48 L'informe, com les declaracions, es troben al Sumari especial de Sitges 168-C , AGTSJC. Entre les errades veiem, per exemple, el nom de Juan Aznar Huetes (probablement sigui la fusió de dos noms, el de Juan Aznar Cañabate “*el Largo*” i el de Rafael Huete Giménez. Així mateix, el caràcter d'independent que atorga a Enrique Almiñana o el caràcter “informativo” d'Alfredo Nicolás, no acaba de tenir gaire sentit. Almiñana era membre de la CNT i ocuparà diferents càrrecs en els futurs ajuntaments de Sitges com a representant d'aquest sindicat; el cas d'Alfredo Nicolás és el mateix, però com a representant del POUM (tot i que també tenia el carnet de la UGT i el de la CNT). Quant a l'Alexandre Roca i Romeu, membre de la CNT i que més endavant esdevindrà alcalde “de torn” durant el mes de novembre, quan se li preguntà l'any següent pel seu paper dins del comitè, manifestarà «que no estaba enterado de que hubiese sido nombrado del Comité de Defensa».
- 49 Bonaventura JULIÀ i MASÓ, Op. Cit., p.30.
- 50 AHN: FC-Causa General, 1603-1/61.
- 51 Es pot veure una síntesi de les mesures que es van prendre a través de la biografia de Pere Curtiada escrita per Marc SANTASUSANA, Op. Cit., 2016, p.197-220.
- 52 Esmenta Juan Aznar “*el Largo*” (CNT), Pere Curtiada (Estat Català), [Sebastià?] Vidal (UGT - PSUC), Josep Xambó (ERC), Joan Alsina (POUM), Joan Duran (UGT - PSUC), Alexandre Roca (CNT), Enric Almiñana (CNT), Alfredo Nicolás (POUM) «y otros que no recuerda».
- 53 «De defensa, la formació de les Milícies Antifeixistes per guardar el poble i per tenir un cos disciplinat que respongui que el feixisme no pot passar, ocupà l'atenció de l'assemblea, prenent-se acords transcendents. De detinguts, es parlà també, i acabà l'assemblea en mig de l'entusiasme» ES, 13/08/1936.

- 54 Per veure l'organització militar dels milicians, les seves campanyes al front d'Aragó i a Mallorca, i els actes en solidaritat que es programaven des de la Delegació de Defensa, vegeu Jordi MILÀ i FRANCO, *Històries del poble silenciós. Sitges durant la Guerra Civil*. Sitges: Ajuntament de Sitges, 2016, p.45-66
- 55 BS, 10/10/1936 i BS, 26/09/1936 També es constituirà un comitè de transports format per quatre persones, però no sabem ni el nom ni la militància.
- 56 Malauradament, aquest informe no fa referència a la simultaneïtat o no dels milicians que exercien com a tal o si les proporcions es respectaren durant els primers mesos. ACTSJC, Sumari especial de Sitges 168-C.
- 57 BS, 27/08/1936.
- 58 El ban és del 07/10/1936; BS 10/10/1936.
- 59 Vegeu especialment l'estudi de Josep Antoni POZO, *La Catalunya antifeixista. El govern Tarradellas enfront de la crisi política i el conflicte social. Setembre de 1936 – abril de 1937*, Barcelona: DAU, 2012; també es pot consultar Juli CUÉLLAR, «La dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes» A: Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA (dir.) Op. Cit., 2005, p. 271 i ss.; Pelai PAGÈS, *Cataluña en guerra y en revolución, 1936-1939*, Sevilla: Espuela de Plata, 2007, p. 169 i ss.
- 60 Segons apunta Bonaventura Julià, les decisions que es van prendre a l'assemblea popular del 14 d'octubre no van ser fàcils, gairebé acaba malament: «En la Casa del Pueblo se ha celebrado una asamblea relacionada con la constitución del nuevo ayuntamiento, surgiendo graves divergencias que hicieron temer represalias a tiro limpio». Bonaventura JULIÀ, Op. Cit., p.50.
- 61 AHMS, Actes Municipals 28 i 29-10-1936.
- 62 El dia 7 de novembre, Bonaventura Julià anotà al seu dietari que el regidor del PSUC, Baldomero Campillo Tomàs, havia estat perseguit pel carrer per homes del POUM que li disparaven. El PSUC protestà per l'agressió en la sessió del Consell del dia 13 del mateix mes, però la protesta no anà més enllà. Bonaventura JULIÀ, Op. Cit., p. 54; AHMS, AM 13-11-1936.
- 63 En la sessió del 29 de desembre el PSUC va manifestar l'arbitrarietat i el poc control municipal que hi havia darrere d'aquesta brigada: «Amb referència a la brigada especial d'investigació creada per la Delegació de Defensa, es resol que totes les actuacions que efectui necessitin el manament signat i segellat per la Conselleria i siguin, ultra, degudament arxivades a la Delegació per llur constància. La minoria del PSUC fa constar que no està conforme en la forma com fou creada i per què no hi tenen representació tots els grups representats al si del Consell Municipal». En la sessió del dia següent, el Consell acordà continuar amb les investigacions a l'entorn de les actuacions que envoltaven al Jutjat Popular «en motiu de les detencions de les persones de Sitges, durant les quals serà prestat l'ajut de la minoria del PSUC [...]».AHMS, AM 29-12-1936, 30-12-1936.
- 64 AHMS, AM 24-01-1937; 28-01-1937; 12-02-1937.
- 65 Josep Lluís MARTÍN RAMOS, «Governació (1931-1939)»A: Francesc BONAMUSA (dir.), *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939*, vol. I, Barcelona: Generalitat de Catalunya - Departament de Presidència, 2006, p.291; pels fets de la Fatarella veure Josep TERMES, *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937*, Catarroja-Barcelona: Afers, 2005;

per una anàlisi en profunditat dels Fets de Maig i la crisi de l'antifeixisme, veure Ferran GALLEGO, *Barcelona, mayo de 1937*, Madrid: Debate, Madrid, 2007; també són d'utilitat, per tenir present visions contraposades, les conferències del congrés sobre els Fets de Maig organitzat l'any 2007 pel Grup de Recerca d'Estudis d'Història Social i Cultural (GREHSIC) de la UAB, del qual es van publicar les actes a José Luis MARTÍN RAMOS(ed.) *Els Fets de Maig*, Barcelona: El Viejo Topo, 2010.

66 AHMS, AM 28-03-1937.

154

67 Ricard CONESA, *Op. Cit.*, 2011, p. 158 i ss. El 23 d'abril de 1937, finalment, per unanimitat, el consistori proposava que fos «denegada la readmissió en el Cos Únic de Seguretat Interior dels que eren guàrdies civils i actuaren en aquesta vila, Francesc Berbegal Beneyto, sergent, Teòfil Redondo, qui actuà de sergent, i els individus, Josep Mangadao Coll, Nicolau Azón Arnal, Francesc Asensio Bermúdez, Ramir Contrera Sanz, Feliu Montes Iuvera i Geroni Villalava Sangregario, per creure'ls tots igualment indesitjables, però d'una manera especial els sergents susdits i l'individu, Josep Mangado Coll, els quals s'han portat pèssimament en totes les qüestions polítiques i socials contra els partits antifeixistes i els obrers». AHMS, AM 23-04-1937.

68 AHMS, AM 14-03-1937, 28-03-1937. Abans, però, l'alcalde Bellver havia autoritzat, a la tarda del dia 16 de març, a la Casa del Poble (Prado), un míting de la Comissió Delegada de la Conselleria de Propaganda de la Generalitat, per exposar «la necessitat d'entregar les armes llargues i l'ajut d'homes al front de Madrid» AHMS, CM Caixa Guerra Civil 1.

69 AHMS, AM 21-05-1937.

70 *Front*, 13-06-1937.

71 AHMS, AM 02-07-1937 i 02-07-1937.

72 Tot i que Maria Martínez diu que es tracta d'Antonio Alcázar Caballero, deu tractar-se d'Antonio Alcázar Gutiérrez, milicià del subcomitè de Vallcarca que, com diu la declarant, era forner de la fàbrica i més endavant testificarà davant del jutge Bertrán de Quintana.

73 En la declaració, Maria Martínez diu que es tracta del president del partit socialista, però deu tractar-se de Francesc Vidal Valls, dirigent de la UGT de Vallcarca i aleshores responsable del subcomitè de la barriada, que depenia del Comitè de Sitges.

74 Pel cas de l'assassinat de Juan Manuel Molina i Antoni Cañellas, val la pena recuperar el que en Bonaventura Julià escriví al seu diari el dia 28 («En Vallcarca unos guardias de asalto, quizás fingidos, se apoderan de Molina y otro, dejándoles libres ante la promesa de un rescate de 250 pesetas para el día siguiente») el 29 («Los referidos guardias de asalto son detenidos aquí, conduciéndoles a Barcelona para comprobar su personalidad y denunciar lo ocurrido con Molina y Antonio Cañellas, quienes a pesar de todo son detenidos») i el dia 30 («Día tristísimo. Un tribunal compuesto de Alsina, Arnán (Salvador), Largo, Santaló y Xambó, condena por mayoría a Molina y Cañellas, siendo muertos seguidamente, al igual que dichos guardias de asalto, enterrándose en nuestro cementerio»). Com es pot veure, les declaracions dels familiars concorden força, no tant en la creació d'un tribunal, que tampoc apareixerà en les declaracions de les persones que s'hi esmenten. Bonaventura JULIÀ, *Op. Cit.*, p.31.

- 75 L'episodi dels milicians i la seva lluita al front, tant a l'Aragó com a Mallorca, ha estat recentment explicat per Jordi MILÀ FRANCO, *Històries del poble silenciós. Sitges durant la guerra civil*. Sitges: Ajuntament de Sitges, 2016, p.45-63; D'aquesta desfeta se'n va fer ressò la periodista i filòsofa francesa Simon Weil, que es trobava a Sitges quan retornaren els milicians i més endavant li escriuria una carta per comentar-ho a George Bernanos: «J'étais à Sitges quand son trevenus, vaincus, les miliciens de l'expédition de Majorque. Ils avaient été décimés. Sur quarante jeunes garçons partis de Sitges, neuf étaient morts. On ne le sut qu'au retour des trente et un autres», Simon WEIL, *Écrits historiques et politiques*, París, 1960, p. 222, citat a Josep MASSOTI MUNTANER, *El desembarquement de Bayo a Mallorca, Agost – Setembre de 1936*, Barcelona: PAM, 1987, p. 330.
- 76 Vegeu també David JOU i ANDREU, Op. Cit., p.5-8.
- 77 Antonio Pino afegeix que en F. Vidal era tinent de la 122 Brigada de la 27 Divisió 2on Batalló de la Tercera Companyia de l'Exèrcit de l'Est.
- 78 Almiñana no diu el nom de quin Tutusaus es tracta. Bertran de Quintana va prendre declaració a Pedro Tutusaus Fusté al 9 d'agost, però no tenia cap relació ni amb el Comitè ni amb les milícies, i li va explicar al jutge que Tutusaus era un cognom corrent a Sitges i que es devia tractar d'un altre. El jutge el va deixar en llibertat el mateix dia.
- 79 L'historiador Marc Santasusana va dedicar la seva tesi doctoral a la figura de Pere Curtiada, defensada el 2013 sota el títol de «Pere Curtiada i Ferrer (1898-1968): de la UGT i la Unió Socialista de Catalunya a Estat Català: biografia política en el marc del moviment obrer i popular sitgetà i de la Catalunya contemporània». Es pot trobar una síntesi a Marc SANTASUSANA i CORZÁN, *De la fàbrica a la revolta: trajectòria de Pere Curtiada i Ferrer*, dirigent obrer sitgetà. Barcelona: Edicions del 1979, 2015.
- 80 Víctor ALBA i Marisa ARDÈVOL (ed.) *El proceso del POUM (junio de 1937 – octubre de 1938)*, Barcelona: Lerna, 1989, p.136 i 141; vegeu també el llibre de ReinerT OSSTORFF, *El POUM en la revolució espanyola*, Barcelona: Base, 2010, p. 251-308 .
- 81 Erròniament, a la declaració diu que va ser nomenat el 27 de novembre.
- 82 Els altres dos germans eren Alfredo, de 29 anys i que, com s'ha vist, ja estava empresonat; i l'altre era Juan, de 33 anys, que no apareix en el sumari del jutge Bertran de Quintana.
- 83 Salvador TRALLERO (ed.) *Cartas de Grossi*, Sariñena: Sariñena Editorial, 2009; veure també el ja citat llibre de Jordi MILÀ, Op.cit., p. 67-74.
- 84 Josep Matas Solé, Pau Bosch Pagès "Pau de la Ràpita" i Josep Campamà Tutusaus estan relacionats amb la continuació de la investigació dels cementiris clandestins a Vilafranca del Penedès.
- 85 Per al paper de la presó Model de Barcelona durant la guerra i l'anàlisi dels seus empresonats, vegeu Pelai PAGÈS, *La presó Model de Barcelona. Història d'un centre penitenciari en temps de guerra (1936-1939)*, Barcelona: PAM, 1996.
- 86 Són els expedients de Manuel Sanza, Rosendo Ferrer, Rafael Huete, Genaro Mellado, Pau Bosch, Casildo Caballero, Josep Elies, Joan Alsina, Juan Aznar, Vicenç Barrera, Cristòfol Nicolàs, Antonio Pino, Joaquim Planella, Josep Ricart, Casimir Sanahuja, Pere Bellver i Ramon Silla.

- 87 CDMH, PS – Madrid 624.
- 88 Joan VILLARROYA, *Els bombardejos de Barcelona durant la guerra civil (1936-1939)*, Barcelona: PAM, 1999; Bonaventura JULIÀ, Op. cit., p. 124-127.
- 89 CABALLOL, Quima Op. cit., p.176.
- 90 Tot i així, Vidal Llecha investigaria els casos de Sant Martí de Centelles, Cadaqués, Port de la Selva, Orriols i Cantallops; mentre que Fernández Ros, s'encarregaria d'instruir la causa dels assassinats a la Cerdanya al novembre de 1937. Vegeu Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., p.76-77
- 91 Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., p.118-119; d'altra banda, Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, Op. Cit.,1989, p. 227, fan servir el terme "absents" en lloc d' "absoltes".
- 92 Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, Op. Cit., 1989; François GODICHEAU, *La guerre d'Espagne. République et révolution en Catalogne (1936-1939)*. París: Odile Jacob, 2004; Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., 2012.
- 93 El discurs es pot trobar a Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, Op. Cit., 1989, p. 221-222 i a Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., 2012, p.101-102.
- 94 Pelai PAGÈS i BLANCH, *Justícia i guerra civil. Els tribunals de justícia a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Editorial Base, 2015, p.267.
- 95 Segons les investigacions posteriors, l'objectiu no era assassinar-lo, sinó d'advertir-lo que es deixessin de perseguir els crims comesos a l'inici de la guerra perquè estaven apuntant directament diferents dirigents del sindicat, com Aurelio Fernández, Dionisio Eroles, o membres de l'Oficina Jurídica que funcionà al Palau de Justícia des de l'agost de 1936. Vegeu Federico VÁZQUEZ OSUNA, *La rebel·lió dels tribunals. L'Administració de justícia a Catalunya (1931-1953). La judicatura i el ministeri fiscal*. Catarroja: Afers, 2005, p.157.
- 96 François GODICHEAU, Op. Cit., 2004; *No callaron. Las voces de los presos antifascistas de la República (1937-1939)*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 2012; un molt sintètic resum del mateix autor «La persecució de la CNT. Detencions massives i assetjament als sectors més radicals del món llibertari» A: Josep M. SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA (dir.). Op. Cit., 2005, p. 518-523. Godicheau aporta la xifra d'aproximadament 4.000 detinguts entre la primavera de 1937 i el final de la guerra.
- 97 François GODICHEAU, Op. Cit., 2012, p. 105.
- 98 José L. MARTÍN RAMOS, *Territori capital. La guerra civil a Catalunya, 1937-1939*. Barcelona: L'Avenç, 2015, p.59-66.
- 99 Pere BOSCH-GIMPERA, *Memòries*, Barcelona: Edicions 62, p. 253-280.
- 100 El mateix ministre Zugazagoitia li va comentar al ministre de Justícia, Manuel de Irujo, que la nota de Bosch Gimpera i la Vidiella eren coincidents en el fons. Ibídem, p.65-66.
- 101 Com s'ha vist anteriorment, no van ser només cinc els detinguts del PSUC, van ser-ne més (hi havia Casimir Sanahuja), però només aquests cinc van presentar un recurs per obtenir la llibertat provisional.

- 102 Martín Ramos recalca també que en cap cas es diu quina militància tenien els familiars que va atendre el conseller abans de publicar la nota, només que eren “revolucionaris” i “antifeixistes”, per tant hi hauria la possibilitat que no fossin del PSUC.
- 103 François GODICHEAU, Op. Cit., 2004, p. 233-245.
- 104 Un estudi de l'actuació d'aquest tribunal a Pelai PAGÈS, Op. Cit., 2015, p. 167-216.
- 105 Godicheau comenta un informe similar que el jutge va fer de Sant Feliu de Codines. François GODICHEAU, Op. Cit., 2004, p.237.
- 106 Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., 2012, p.115.
- 107 François GODICHEAU, Op. Cit., 2012, p. 107-110; vegeu també els comentaris de Jordi MILÀ, Op. Cit., 2016, p.119-130.
- 108 Segons Jordi MILÀ, Op. Cit., 2016, p.129, es tractava del xalet de La Pèrgola i el jutge era també propietari d'uns solars a Terramar.
- 109 Seguint els criteris que el jutge emprava per detenir els sospitosos, no s'entén que no detingués ni Josep Xambó ni Emili Bella, d'ERC, els quals havien aparegut en el testimoni de Gervasi Vinyals, el primer, i en la carta de J. Ferret, el segon. Això no vol dir que siguin culpables, sinó que d'altres van anar a presó per molt menys.
- 110 François GODICHEAU, Op. Cit., 2004, p.240; François GODICHEAU, Op. Cit., 2012, p. 106-107; Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., 2012, p.103.
- 111 A mitjan mes d'abril de 1937, Josep Xambó era conseller d'Economia i Finances, va fugir amb la seva companya carregat de diners municipals. El dia 25 d'abril van ser enxampats de camí a Castellar de N'Hug i els van portar detinguts cap a Sitges. El dia 27, en una sessió extraordinària del consell municipal, es crearia una comissió especial per investigar els fets. AHMS, AM 27-04-1937; Joaquina CABALLOL, Op. cit., 1999, p.108; Bonaventura JULIÀ, Op. cit., 2002, p.84 i 87.
- 112 Federico VÁZQUEZ OSUNA, Op. Cit., 2005, p.154-155.
- 113 Oriol DUEÑAS i Queralt SOLÉ, Op. Cit., 2012, p.108.